

O'zbekiston yoshlarining adabiy-ijtimoiy jumali

YOSHILIK

11-12/2021

Halima XUDOYBERDIYEVA,
O'zbekiston xalq shoiri

Da'vat

Kunduz yurib yozdim, tun turib yozdim,
Yozganda ko'ksimga tig urib yozdim.
Dardlarimga siyoh kor qilmay qolgach,
Qalamni qonimga botirib yozdim.

Qon asli yoruglik. Yorug'lan, tiz cho'k,
Asl mard Vatanga tiz cho'kib o'tar.
Qancha qoning bo'lsa – Vatan uchun to'k,
Qancha shoning bo'lsa – Vatanni ko'tar!

Muassislar:

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:

Sirojiddin SAYYID
Iqbol MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
Sobir O'NAR
Kengesboy KARIMOV
Shuhrat SIROJIDDINOV

Jamoatchilik kengashi:

Abduqodir TOSHQULOV
Alisher SA'DULLAYEV
Minhojiddin MIRZO
Botirjon ERGASHEV
Bahodir KARIMOV
Ilhom TO'XTASINOV
Rustam MUSURMON
Abatbay DANIYAROV
Farrux JABBOROV

Bosh muharrir:

Nurilla CHORI

Mas'ul kotib:

G'iyosiddin O'NAROV

Muharrirlar:

Sardor TOLLIBOYEV,
Dilnoza RUSTAMOVA

Rassom:

Asliddin KALONOV

Manzilimiz:

Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar
uyushmasi binosi.
Indeks 100066

E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz

Veb sayt: www.yoshlikjurnali.uz

Tel.: (71) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: S.Toliboyev

4

Abdunabi Abdiyev

Kel-ey, sozim,
so'zlashaylik...

15

Abdusaid Ko'chimov

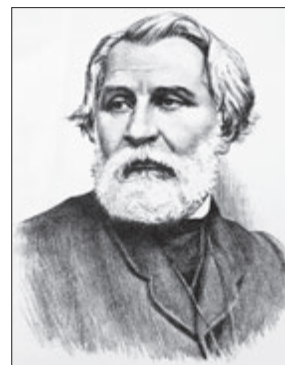
Ehtiyojsiz ulg'aymas
zamon...

18

Ivan Turgenev

Birinchi
muhabbat

36

Shahriyor Shavkat

Chiroyli qizlarday
yolg'izsan, do'lona...

42

**Farrux
Jabborov**
Topar oyi

38

Gulbahor Qurbonova
Mushtarak taqdirlar
badiiy talqini

51

Elbek Jumanov
Yonimizdagi
begonalar

68

Sherzod Komil Xalil
Peredelkinoda qish

72

**Yulduz
O'rmonova**
Bir go'zal uyqu ber
uyg'otadigan...

76

**Dostonbek
Sharipov**
Yashaysan
quyoshni uyg'otib...

77

**Islomjon
Yoqubov**
Badiiy so'z aytish
mas'uliyati...

86

**Kamola Olim
qizi**
Yettinchi kun
xotirasi

“GUMBURLAGAN SADO...”

*Tarovatli kuz
faslining ajib kunlari
adoqlab borayotganda
ijtimoiy tarmoqlardan
“gumburlagan sado keldi”:
“Farg‘onada adabiyot
kunlari o‘tadi”.*

*Bu xabarlarida
tuproqdan zar, toshidan
gul unadigan, eli
bag‘rikeng Farg‘onada
Adabiyot kunlari doirasida
bir necha ma‘naviy-
ma‘rifiy kechalar,
adabiy uchrashuvlar,
xotira kechalar va
adabiy tanlovlar o‘tishi
rejalashtirilganligi yozilar,
azim Toshkentdagi
ijodkorlar kuzda ko‘klam
nafasini tuygandek,
zarvaraqday to‘kilgan
chinor barglari orasidan
boychechak topgandek bir-
biriga aytib yo‘l tadorigini
ko‘rishardi.*

Toshkentda “tong nafasi”dan bahra olgan O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a‘zolari “qo‘shiqlarim sizga” deya, “qoqilib temir yo‘l shpal-lariga...”, tushga yaqin qadimiy va navqiron Qo‘qonga yetib borishdi.

Adabiyot kunlari Qo‘qon shahar musiqali drama teatrida O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan fan arbobi Umarali Normatov tavalludining 90 yilligiga bag‘ishlangan adabiy kecha bilan boshlandi.

Tadbir Farg‘ona viloyat hokimi Xayrullo Bozorov va O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisi, Xalq shoiri Sirojiddin Sayyidning yurtimizda adabiyotga qaratilayotgan e‘tibor, ma‘naviy-ma‘rifiy sohalarida olib borilayotgan ishlar, adabiyot va san‘atga, ilm-fanga salmoqli hissa qo‘shgan farg‘onaliklar, xususan, Qo‘qon yaqinida tug‘ilib o‘sgan davlat va jamoat arboblari, olimlar, ijodkor-ziyolilar haqidagi kirish so‘zi bilan ochildi.

– Kitoblarni yaxshi ko‘radigan kishini adabiyot shaydosi deyishadi. Shu so‘zning tub ma‘nosida badiiy adabiyotga, tanqidchilikka, muallimlikka Umarali Normatovchalik shaydo kimsa bormikin?! – dedi O‘zbekiston Qahramoni Ibrohim G‘afurov. – Umarali akaning tanqidchilikdagi prinsiplaridan biri yangilik izlash, yangilik olib kirish, yangilikni qutlash. U ijodining boshlanishidanoq, adabiyot va yozuvchilar ijodida novatorlikka alohida e‘tibor bilan qaraydi. Muntazam ravishda adabiy jarayon muammolari bilan shug‘ullandi.

Anjumanda filologiya fanlari doktori, professor Umarali Normatovning Abdulla Qodiriy va Abdulla Qahhor ijodiga bag‘ishlangan bir necha asarlari, jumladan, “Qodiriy bog‘i”, “Qahhorni anglash mash-aqqati”, “Yarim asr mayog‘i”, “Abdulla Qahhor: shijoat va mahorat jozibasi” kabi to‘plamlari haqida alohida to‘xtalib o‘tildi.

Tadbirda O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a‘zolariga qabul qilingan o‘n to‘rt nafar farg‘onalik ijodkorlarga guvohnomalar topshirildi.

O'sha kuni quyosh ufqqa bosh urmay Rishton tumanida joylashgan Xalqaro kulolchilik markazida O'zbekiston xalq yozuvchisi Isajon Sulton bilan adabiy uchrashuv bo'lib o'tdi.

Uchrashuv davomida yozuvchi yurtdoshlari bilan o'zi guvoh bo'lgan, adabiyot va adabiy jamoatchilik boshidan kechirgan voqea-hodisalar xotiralari bilan o'rtoqlashdi.

– Bunday tadbirlar xalqimizni, ayniqsa, o'smir-yoshlarni adabiyotimiz namoyandalari ijodi bilan yaqindan tanishtirish imkonini beradi. Isajon Sulton xalqimizning mehrini qozonayotgan yozuvchilari-mizdan biri, – deydi O'zbekiston va Qoraqalpog'iston xalq yozuvchisi Kengesboy Karimov. – U ustozlarimiz Oybek domla, Mirkarim Osim, Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirov an'anasini davom ettirib, tarixiy mavzularda bugungi o'quvchi qalbiga yo'l topdi. Ajib bir ifoda bilan hazrat Alisher Navoiy hayoti haqida "Alisher Navoiy" romanini yozdi. Yozuvchining bu g'ayrati, bu jur'ati tufayli keng kitobxonlar, ayniqsa, adabiyot ixlosmandlarining dilidagi asar paydo bo'ldi.

Adabiy uchrashuv davomida Isajon Sulton ijodi haqida yozuvchilar, adabiyotshunos olimlar fikr-mulohazalarini bildirishdi. Tadbir so'ngida Isajon Sultonga adabiyotsevar rishtonliklar mehri-muhabbatini quchoq-quchoq guldastalar bilan ifoda etishdi.

"Ey, daftarim, duo bitdim so'nggi betingga..."

Bu satrni Gulmat shoir bitgan. Hech mubolag'asiz aytish mumkinki, o'qigan onimiz bu misra tanglayimizga asalarining bolidek chippa yopishib qolgan. Gulmatning qanday shoirligini, kim ekanini, adabiyot ixlosmandlariga, xususan, O'zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjon muxlislariga tanishtirish shart emas. Anvar Obidjon qahramonlari ikkiga bo'linadi. Birinchisi, oltiariqlik mirishkor dehqon-u bog'bonlar bo'lsa, ikkinchisi, Shoshiylar...

Eng quvonarlisi, shoir Oltiariqning adabiy xaritasini chizdi, makonini yaratdi. Shu bois bu manzilning har ko'chasida, muyulishida ko'rgan odamlar, bolalar Anvar Obidjon asarlaridan chiqib kelayotgandek taassurot qoldiradi.

Farzandlarimiz esa ular bilan og'a-ini bo'lib ketishgan.

Oltiariq tumani madaniyat markazida O'zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjonning xotirasiga bag'ishlangan "Hayotning har lahzasi go'zal" nomli adabiy-ma'rifiy kecha bo'lib o'tdi.

Adabiy kecha O'zbekiston xalq shoiri Enaxon Siddiqova va Oltiariq tuman hokimi Xolmirza Niyozovning oltiariqliklarga yo'llagan tabrik so'zi bilan ochildi.

– Anvar Obidjon asarlarining tili, bolalarining tiliga, umuman olganda, diliga yaqinligi bilan boshqalardan tamomila ajralib turadi, – dedi pedagogika fanlari doktori, adabiyotshunos Qozoqboy Yo'ldoshev. – Yana bir alohida xususiyati – adibning qahramonlari nihoyatda topqir va zukko. Bugungi bolalar uchun ayni shunday asarlar juda zarur. Anvar aka nafaqat bolalar uchun, balki biz kattalar ham uqishimiz, anglashimiz kerak bo'lgan badiiy qimmatli asarlar yaratdi. Ayniqsa, u "Ajinasi bor yo'llar" nomli memuar xarakterdagi romani bilan adabiyotimizni boyitdi.

Adabiy-ma'rifiy kechada shoir bilan uzoq yillar birga ishlagan, qadrdon bo'lgan "Jahon adabiyoti" jurnali bosh muharriri Ahmadjon Meliboyev, yozuvchi Nurali Qobul va poytaxtimizdan borgan bir qator ijodkorlar so'zga chiqib, Anvar Obidjonning insoniy fazilatlarini,

adabiy mahorati, boy adabiy merosining badiiy xususiyatlari haqida fikr-mulohazalar bildirishdi.

Tadbirda adibning mahalladoshlari, yaqinlari, farzandlari, fargʻonalik ijodkorlar qatnashishdi.

“Yurtdoshim, bogʻingga bir nihol qada...”

Shu kuni Margʻilon shahrida joylashgan Erkin Vohidov nomidagi ijod maktabida Oʻzbekiston Qahramoni, Xalq shoiri Erkin Vohidov tavalludining 85 yilligiga bagʻishlangan adabiy-maʼrifiy kecha oʻtkazildi.

Adabiy kecha boshlanish oldidan shoirning haykali poyiga guldastalar qoʻyildi. Shuningdek, taʼlim muassasasi joylashgan ijodkorlar bogʻiga yozuvchi-shoirilar, adabiyotshunos olimlar va mamlakatimizning turli hududlaridan kelgan ijod maktabi oʻqituvchi-murabbiylari hamda ijodkor oʻquvchilar, shoirning farzandlari va yaqinlari manzarali va mevali daraxt koʻchatlari ekishdi.

– Shoir xalqini qanchalar sevgan boʻlsa, bugun uning ijodiga, shaxsiga ham xuddi shunday ehtirom koʻrsatilyapti, – dedi professor Hamid-ulla Boltaboyev. – Erkin Vohidov ijodiy merosini oʻrganish, tadqiq etish, abadiylashtirish vazifasi Oʻzbekiston Milliy universiteti zimmasiga yuklatilgan. Shu bois universitet rahbariyati va ilmiy jamoasi ushbu maktab rahbariyati bilan bir qator ishlarni hamkorlikda amalga oshirib kelyapti.

Maʼnaviy-maʼrifiy kechada Prezident taʼlim muassasalari agentligi tizimidagi ijod maktablari-ning oʻquvchilari oʻrtasida Erkin Vohidov taval-

ludining 85 yilligi munosabati bilan oʻtkazilgan “Tong nafasi ilhomlari” tanlovining gʻoliblari mutasaddi tashkilotlar tomonidan taqdirlandi.

Oʻquvchilar tomonidan shoir ijodidan oʻtkazilgan bahribayt taniqli ijodkorlar – Farida Afroʻz, Salim Ashur, Sirojiddin Rauf, Botir Ergashevlarining mushoirasiga ulandi.

Fargʻonada oldik “Hayot saboqlari”ni...

Oʻzbekiston Yozuvchilar uyushmasi aʼzosi, taniqli shoir va dramaturg Saydali Odilov taval-ludiga 80 yil toʻlganligi munosabati bilan Fargʻona viloyat musiqali drama teatrda adabiy-maʼrifiy kecha oʻtkazildi.

Unda Fargʻona viloyat hokimi Xayrullo Bozorov soʻzga chiqib, Adabiyot kunlari doirasida oʻtayotgan barcha maʼnaviy-maʼrifiy tadbirlar koʻtarinki ruhda oʻtganligi, xalqimiz mana shunday adabiy kechalarni sogʻinib yurishini taʼkidladi. Fargʻona – Qoʻqon adabiy muhiti oʻzbek adabiyotida muhim oʻrin tutishi, bu yurtidan yetishib chiqqan mumtoz siymolar xalqimizning faxr-iftixoriga aylanganligiga alohida eʼtibor qaratdi. Shuningdek, taniqli dramaturg Saydali Odilovni 80 yoshi bilan qutladi.

– Saydali Odilov tabiatan kamtarin, yon-atrofidagilarga mehrini ulashib yuradigan inson, – dedi Oʻzbekiston xalq shoiri Enaxon Siddiqova. – “Nigohlar” deb nomlangan kitobidan boshlab, “Hayot saboqlari”gacha barchasida xalqimizning bagʻrikengligini, mehnatsevarligini, olijanobligini, bir-biriga boʻlgan mehr-muhabbatini koʻrsatishga harakat qilgan.

Tadbir Oʻzbekiston Qahramoni Erkin Vohidov, Oʻzbekiston xalq shoiri Anvar Obidjon va boshqa isteʼdodli shoirlarimiz sheʼrlariga bastalangan musiqa ohanglari bilan davom etdi.

P.S: *Adabiyot kunlari doirasida harbiy qismlarda, Fargʻona politexnika institutida va mahalla-fuqarolar yigʻinlarida ham bir-biridan ajoyib adabiy-maʼrifiy kechalar tashkil etildi.*

Nurilla CHORIYEV

Kel-ey, sozim, so'zlashaylik...

Yurtimizda YUNESKO shafeligida har ikki yilda Xalqaro baxshichilik san'ati festivalini o'tkazish an'ana tusiga kirdi. 2019-yili Termizda, 2021-yili Nukusda o'tkazilgan festival xalqaro hamjamiyatda katta qiziqish uyg'otgandi. 2021-yilning 16-dekabr kuni YUNESKOning Nomoddiy madaniy merosni asrash hukumatlararo qo'mitasi tomonidan Baxshichilik san'ati Insoniyatning nomoddiy madaniy merosi representativ ro'yxatiga kiritildi. Bu e'tirof dunyo hamjamiyatining xalqimiz tarixi va boy madaniyatiga ko'rsatgan ulkan hurmat-e'tiborining ifodasidir.

1

...Qahhor baxshi bilan ilk bora yuzma-yuz turib, soz va so'zning sehrli olamiga sayr qilganida kaminani nimalar kutayotgani, ahvoli-ruhiyasida qanday o'zgarishlar sodir bo'lishi mutlaqo noayon edi.

Tomoshagoh o'rtasiga o'rnatilgan ovozkuchaytirgich yonidagi o'rindiqqa joylashib o'tirgan baxshi mayingina harakatlar bilan sozini g'ilofdan bo'shatdi. Hayajondan titrayotgan barmoqlari bilan do'mbirani mehr-la bir sidra silab-siypaladi, so'ngra yuzida qat'iyat ifodalari uyg'onib, sozning qirshlarini ayovsiz tortdi. Uning aft-angorida hal qiluvchi dastga tayyorgarlik ko'rayotgan polvonga xos belgilar balqdi. Sozni quloqlari ostiga keltirgan baxshining lablari unsiz pichirlar, buning shohidi bo'lgan kishi esa u mangu hamrohi bilan suhbat quryapti degan fikrga kelishi shubhasiz edi. Xayolan baxshining lablaridan uchayotgan so'z marjonlarini shodaga tizishga urindim: *"Otamdan qolgan yodgorim, o'zing mening yo'g'-u borim, chertmasam bo'lmas qarorim, o'zingni sinovga shayla, dilimni shodumon ayla..."*

U muhim savashga chog'lanayotganday yuzlab qora ko'zlarning bosimi ostida peshonasiga qalqigan termi ro'molchasiga artib, o'zidan va sozidan mislsiz mo'jiza kutayotgan nigohlarni so'nggi bor birma-bir nazardan o'tkazdi. Yengilgina titrayotgan barmoqlar, sovuq simlar ustidan bir aylanib o'tdi. Ilk chertim sukunat cho'kkan tomoshagohga taraldi:

"Diring-diring".

Keyin baxshining mo'jizakor barmoqlari ostida zir qaqshayotgan do'mbira nolalari avjiga chiqa boshladi.

Yo qudratingdan!

Bu ne sinoat?

Nahot bir parcha qurigan yog'ochning dardlari shu qadar teran bo'lsa?

Do'mbira sayrayaptimi yoki oshyonidan ayrilgan bandi bulbulning dod-u faryodimi bu?

To'planganlar misoli bir vujudga do'ngan.

Ko'zlarda, qaroqlarda hayrat mujdalari jilvalangan.

Jununvash qarsaklar yangragan.
 Bu soz, bu ovoz moziyning qa'ridan chiqib
 kelayotgandek edi.
 U azal va abad singari qadimiy edi.
 Hay, yor-a-a-y, sayragan tillaringdan aylanib-
 lar ketay, do'mbira!
 Voy, yoraa-a-y, mo'jizakor barmoqlaringdan
 o'rgiliblar ketay, baxshi!..

2

Moziyning bag'ri turfa sir-sinoatlarga boy.
 Biriga ishonsangiz, ikkinchisini ro'yo deb
 qabul qilgingiz kelmaydi. O'quvchilik yilla-
 rimda eshitgan ushbu rivoyatmonand voqeani
 kekxa adabiyot fani o'qituvchimiz go'yo o'zining
 navbatdagi ijrosiga tayyorgarlik ko'rayotgan
 aktyor misol ovozi turlanib aytib bergandi. Necha
 yildirki, soz va so'z qudrati, uning azaliy va aba-
 diyligi haqida qanchalik urinmayin, bundan ortiq
 ta'rif topolmay halakman:

*Olis o'tmishda bir kun Buxoro amirligi ra'iyati
 osmonini qorong'ilik cho'lg'ab, Ollohning mo'jiza-
 kor ehsoni bo'lmish qo'shchiroq – shams va moh
 baravar tutilibdi.*

*Aholi sarosimada, chor tarafga zir yugurib,
 najot izlayotgan kim, qo'lga ilingan chelakmi,
 tosmi gumburlatib chertib, oy va quyoshni asir
 olgan Ahriman devlarni qo'rqitishga, qo'sh
 yoritqichni shu yo'l bilan tutqundan xalos etishga
 urinayotgan kim.*

*Odamlarning tahlikasi o'z-o'zidan g'alayonga
 aylanib ketishidan tashvishga tushgan vazir-u
 vuzarolar amirning huzuriga kirib, yer o'pishibdi:*

*– Amirim, bir qoshiq qonimizdan keching,
 shams va moh tutilishidan hamma xavotirda, biz
 ne qilaylik?*

Amir farmoni oliy e'lon qildiribdi:

*– Buxoro saltanatida ulug' xon so'zim,
 munajjimlar yulduzlar harakatini kuzatsin,
 qurandozlar qur'a tashlasin, folbinlar fol ochsin.
 Bu mash'um ahvolot sabablari aniqlansin. Aks
 holda barchasining moli talon-toroj etilib, boshi
 tanasidan judo qilinur.*

*Hamma ayanchli yozg'itdan omon qolish
 uchun ishga kirishibdi. Munajjimlar yulduzlarning
 joylashishini kuzatgan, qurandozlar qur'a tash-
 lagan, folbinlar jazavaga tushib fol ochgan. Ammo*

*hech kim jo'yali fikr aytolmabdi, shunda vazirlar-
 dan biri:*

*– Amirga “yurtimizda baxshi-shoirlar ko'paydi,
 bundan yaratgan egam g'azabga tushibdur” desak,
 ham boshimiz omon qolur, ham ularning bizni
 masxara qilguvchi qo'shiqlaridan qutulurmiz, –
 debdi.*

*Maslahat bir joyga qo'yilib, amirga shu xabar
 yetkazilibdi.*

Amir amr qilibdi:

*– Yurtdagi jamiki baxshi, shoirlar ark maydo-
 niga to'plansin va dorga osilsin.*

*Amir amri vojib, qisqa fursatda ark maydoniga
 dor og'ochlari tikilib, soz va so'z ustalari hamma
 joydan haydab kelinibdi. To'planganlarga far-
 moni oliy o'qib eshittirilibdi. Bir zumda maydonni
 oh-faryodlar qopladi, kimdir zor qaqshab yig'lasa,
 kimdir yaqin-yiroqlari bilan vidolashishga tushibdi.
 Yeng shimargan jalloklar endi ishga kirishaman
 deganda to'da ichidan ikki ko'zi so'qir bir bax-
 shi-shoir turtinib-surinib o'rtaga chiqib kelibdi.*

*Hamma hayron, uning nima deyarini hech kim
 bilmaydi, vazir-u vuzarolar farmoni oliy ijrosini
 tezlatishni so'ragan. Shunda amir so'qir baxshiga
 qarab:*

– Istagingni ayt, ey junun bandasi, – debdi.

*So'qir baxshi-shoir do'mbirasini jaranglatibdi,
 ovozida tob beribdi, maydonda sohir ovoz yang-
 rabdi:*

Soz bilan suhbatni yomon demanglar,

Odam Ato bino bo'lgandan bordir.

Hobil bilan Qobil ena qorninda,

Ular ham dunyoga engandan bordir...

*Amir uning aytganini eshitib bir oh uribdi-da:
– Barchasi jazodan ozod etilsin, – deb
yuboribdi.*

*Soz va soʻz qudratini “Kelganda bordir”
radifli gʻazali bilan ayon etib, mashʻum xunrezlik-
ning oldini olgan bu inson qorakoʻllik mashhur
shoir-baxshi Mulla Mahmud Gʻoyibiy ekan...*

Dunyoda izohtalab roʻyolar koʻp boʻlarkan.

Inson zoti oʻzi koʻrgan, eshitgan voqealarning har birini butun sir-asrori bilan anglasam derkan, ammo bu gʻaroyib hikoya taʼrif-tafsirsiz ham qoʻlning besh barmogʻidek ayon, soz va soʻzning qudrati muz qotgan yuraklarni ham eritishga, soʻqir qalblarga ham ezgulik nurini olib kirishga qodir ekanligidan nishona edi...

3

Xalq ogʻzaki ijodi jonkuyari, hozirjavob qalamkash, zullisonayn shoir va olim Abduolim Ergashni viloyat “Jurnalistlar uyi” binosi oldida uchratdim.

– Biron soat boʻsh vaqtingiz bormi? – salom-alikdan soʻng tomdan tarasha tashlagan-dek savol berdi u kishi.

– Siz uchun bir soat emas, butun tun va kunni ajratsam ham kam.

– Qahhor kelyapti, bir suhbatini olaylik.

– Qaysi Qahhor? – ajablanib soʻradim.

Abduolim aka yuzimga gʻalati qaradi. Bu nazarda “Nahotki el tanigan Qahhorni sen tanimasang” degan taʼna bor edi:

– Marhum doʻstim Qodir baxshining oʻgʻli, Oʻzbekiston xalq baxshisi Qahhor Rahimovni aytyapman.

Domlarning ishlari gʻalati, yurtimizdagi baxshi-oqinman deganning barini taniydi, Qahhor baxshini esa yoʻrgakdalik paytidan koʻtarib katta qilgan desak oʻtrik boʻlmas. Domla boshlagan baxshi-oqinlar yigʻinining doimiy sarkori u.

Uyatdan yuzim duv qizardi, yuragim hapriqib ketdi. Men Qahhor baxshi Rahimovni “oynayi jahon”, matbuot nashrlari orqali gʻo-yibona tanir, mashhur Qodir baxshi Rahimovning oʻrnini bosishga urinayotgan zurriyoti ekanligini bilar, ammo shaxsan tanishish, suhbatini olish istagi necha yillardirki yuragimning bir chekasida armon boʻlib yashardi.

Qahhor baxshi bilan goʻzal shahrimizdagi sokin goʻshalarning birida dildan suhbat qurdik. Birodarlar, kim nima demasin, kurash haqida polvondan, ot taʼrifida chavandozdan, doʻmbira vasfida baxshidan oʻtkazib soʻz aytish oddiy bandayi moʻminga xos ish emas ekan. Baxshi oʻz nomi bilan baxshi boʻlarkan, hozirjavoblik uning naqshi boʻlarkan, doʻmbira haqidagi mashhur qoʻshiq satrlarini aytishim baxshining dard-dunyosini yanada kengroq ochib yubordi:

Kel-ey, sozim, soʻzlashaylik,

Sening asling yogʻochdandir.

Yogʻoch desam qahring kelar,

Xurmo pishgan yogʻochdandir...

– Yashang-ey, shoir, siz ham oʻzimizdan ekansiz-da. Iloho, doʻmbirani suyib, ardoqlagan tillaringiz sayrashdan tolmasin. Mayli, uni birovlar yogʻoch boʻlagi deb oʻylasa, oʻylayversin, ammo men uchun u eng yaqin sirdosh, sadoqatli dardkash. Koʻpincha yolgʻizlik domiga botganimda, boshimga tashvish tushganda doʻmbira bilan suhbatlashib ovunaman. Dard-hasratlar, quvonch-u shodliklarimni u bilan baham koʻraman. A-a-a-y, ogʻaynijonlar, bu dunyosida doʻmbiraga teng qiyos bormi, aslida?..

4

Baxshining onasi, Moporxol momoning hikoyalaridan: – Doʻmbira Qahhoring egizagi desam xato boʻlmaydi. Rahmatli erim yoʻrgakdagi Qahhorni bir suysa, sozini ikki suyardi. Qahhor bir parcha et chogʻida oʻchoq boshida kuymalanib,

tandirga olov qalab yurganimda yigʻlab qolsa, otasi rahmatli soz chalib ovutardi. Sizga yolgʻon, menga chin, doʻmbira sadosi yangrashi bilan yigʻlab turgan chaqaloq tinib, ohangga quloq tutgancha bir zumda pishillab uyquga ketar, soʻngra otasi:

– Onasi, yigʻloqi oʻgʻling uxladi, – deyardilar.

Shu-shu Qahhor doʻmbiradan bir qadam ham uzoqlashmadi. Oyoq chiqarganidan soʻng otasi maktabga (u kishi qishloq maktabida oʻqituvchi boʻlib ishlardilar) ketganda doʻmbiraning popugidan sudrab yurardi.

– Buning bir kuni doʻmbiramni sindirib qoʻyadi, – deb koyinardilar otasi.

Toʻrt yoshga kirganida boʻyiga moslab, qoshiqdan sal katta doʻmbira olib berib qutuldilar.

Qahhor baxshi xotiralaridan: – Uymizda tez-tez baxshilar gurungi, gap-gashtak bo'lib turar. Hech bo'lmaganida otamning besh-olti jo'ralari kelib:

– Qodir, yangilaridan aytib ber, – deyishar, otam onamga qozonga o't qalatib, ovqat tadorigini ko'rdirar, so'ngra do'mbira chertib, doston aytishga tushardilar.

Mehmonxonamizga ayvondan o'tib kirilardi. Ko'pincha menga xonadan joy yetmasa, shu yerda o'tirib olardim.

Hali soz, so'zning unchalik fahmiga yetmasam-da, davra tarqamaguncha joyimni tark etmasdim. Shunday gashtaklarning birida mehmonxona to'lib ketdi, ko'pchilik ichkarida joy yetishmaganidan ayvonda chordona qurib o'tirishdi. Men ham ularning safiga qo'shilib oldim. Otam shu kuni har kungidan ham jo'shiblar aytdi, do'mbira sayradi desam kam bo'lar, bir parcha yog'och nolalar qildi. Otam barmoqlarini boshi ustidan aylablar chaldi, qirshi tortilgan do'mbira siniblar ketay dedi. O'tiribman, vujudim zir qaqshab, kuy-qo'shiqning oxiri ko'rinmas, odamlar tarqalishni xayollariga ham keltirmasdi. Olti yoshli go'dak, turib ketay desam, davrani ko'zim qiymaydi, tun yarmidan oqqanda murgilab qolibman. Onam sekingina ko'tarib, joyimga keltirib yotqizibdilar. Ko'p o'tmay uyg'onib ketibman, do'mbira ovozi balandlagandan balandlab borardi, sakrab o'nimdan turib:

– Doston eshitmoqchi edim, meni kim bu yerga keltirdi, – deb xarxasha qilgancha tag'in davraga borib qo'shilibman.

Otam maydonlab kelay deb chiqqanlarida yana ko'zim ilingan ekan.

– Bolangga qarasang bo'lmaydimi, – deb onamni koyibdilar.

– Nima qilay, boya joyiga ko'tarib kelgandim, uyg'onib ketib, toza g'ingshidi, oxiri "bor-ey, uyqudan qolsang, o'zingga", deb chiqarib yubordim.

Otam:

– Buningning qulog'i do'mbiradan boshqa narsani eshitmaydi. Mayli, sen damingni olaver, Qahhorni yonimga olib kiraman, yotsa, ichkarida yotar, – debdilar-da, meni mehmonxonaga olib kiribdilar...

5

Qamashilik ijodkor Tursunboy Boymirov xotiralaridan:

– Asli Dehqonobod tumanining tog' oldi Chuqurli qishlog'idanmiz. Taqdir taqozosi bilan 1971-yil Qamashining Odombormas dashtiga ko'chib kelgandik. O'tgan asrning saksoninchi yillari, Qodir baxshining dovrug'i tog' oshgan davrlar edi. Yangi tarkib topgan qishlog'imizdagi to'ylarning biriga mashhur baxshi tashrif buyurishi haqida ovoza tarqadi. O'shanda Qodir baxshini yuzma-yuz turib eshitishni kim ham orzu qilmasdi deysiz. Qishloq ahli to'yxonaga oqib borardi. Ammo to'y yarimlay deganda ham baxshi davraga chiqarilmadi. Odamlar bezovtalana boshlashdi:

– Biz to'yga qorin to'ydirish uchun emas, Qodir baxshini tinglash uchun kelganmiz

– Qani Qodir baxshi?..

...O'sha yillar to'yga katta san'atkor tashrif buyursa, bo'yni yo'g'on kattalar alohida davra qurib o'tirishi odat tusiga kirgandi. Bilsak, Qodir baxshi ham shunday alohida mehmonlarga xizmat ko'rsatayotgan ekan. Tashqaridagi g'ala-g'ovurni eshitgan baxshi gap nimada ekanligini so'rabdi, to'y egalari haqiqatni aytishga majbur bo'lishibdi, shunda baxshi:

– Men elga xizmat qilish uchun kelgandim, quloqning qorni yo'q, sizlar bilan xayrlashishga majburman, – deb sozini ko'tarib, chiqib keldi.

Bo'ldi qarsak, bo'ldi olqish.

Baxshi olti soat tinimsiz kuyladi.

Ko'zyoshi sel bo'lmagan odam qolmadi.

Qodir baxshi chinakamiga daryo edi, unga o'xshash san'atkorni keyin ko'rmadim desam, ishonavering...

6

...Tomoshagohda suv sepgandek sokinlik hukmron, doston qo'shiqlari termaga ulanib ketar, baxshi har avjiga chiqqanda u yer, bu yerdan: "Yashang baxshi!", "Umringiz ziyoda bo'lsin", degan xitoblar yangrar, men esa goh g'amgin, goh o'ynoqi ohanglar og'ushida xayolot dunyosiga sho'ng'ib, soz va so'z qudratini ayon etuvchi yana bir rivoyatni esladim:

"Bir kuni Somoniylar davlati hukmdori Ismoil Somoniy mamlakat bo'ylab safarga chiqibdi. U

sheriklari bilan tog'oldi Mo'liyon qishlog'iga kelgach, hayratdan dong qotibdi. Bu maskanda bog'rog'lar yashnagan, chaman ichra bulbullar nola qilgan, odamlar bir-biriga xushmuomala, ko'ngilni og'ritguvchi biron narsa yo'q emish, shunda shoh:

– Ra'iyatimda bunday go'zal maskan borligini bilmagan ekanmen, endi menga toj ham, taxt ham kerak emas, umrim poyonigacha shu yerda oddiygina umr kechirishni ixtiyor etdim, – debdi.

Saroy ahli qancha yalinib-yolvorishmasin, hukmdor fikrini o'zgartirmabdi. Ular noiloj shohsiz saroyga qaytishga majbur bo'lishibdi. Yo'l boshchisiz qolgan mamlakatda boshboshdoqlik boshlanibdi. Ne-ne vazir-u vuzarolar, pir va shayxlar Mo'liyonga kelib shohni davlatni boshqarishga rozi etisholmabdi. Shunda kimdir:

– Abu Abdullo Rudakiydan ko'mak so'rasak-chi, balki ul zoti mukarram hukmdorning yuragiga yo'l topib bilar, – degan taklifni o'rtaga tashlabdi.

O'shanda buyuk shoir saroy nazm ahliga yetakchilik qilibgina qolmay, o'zi yozgan g'azalarga o'zi musiqa bastalab, shiringina ovozda qo'shiq ham kuylar ekan.

Ko'pchilikning xohishiga ko'ra mashhur shoir va baxshi qo'lga sozini olib, bir o'zi "qaydasan Mo'liyon" deb yo'lga chiqibdi. U shoh qarorgohiga yaqinlashgach, otdan tushib, soziga ovozini jo'rlab quyidagi g'azalni baralla ayta boshlabdi:

Bo'yi jo'yi Mo'liyon oyad hame,
Yodi yori mehrubon oyad hame.
Mir moh astu Buxoro osmon,
Moh so'yi osmon oyad hame...

(Ma'nosi: ana Mo'liyon anhorining kishini sarmast qilguvchi ifori kelmoqda, bu ifor mehribon yorning nafasi, yodini olib kelmoqda. Agar podshoh oy bo'lsa, Buxoro osmondir, oy osmon tomon kelmoqda).

Ushbu g'azalni eshitgan shohning yodi-xa-yoliga yurt, yor-u birodar vasli tushib, yurakdan chuqur oh urib, bir oyog'iga chorig'ini tortib, ikkinchisi yalang holda otga minib, Buxoro sari yo'l olgan ekan...

...Baxshi yurt ozodligi va obodligi uchun kurashgan Alpomish, Kuntug'mishdek mardlarni ta'rifladi. Kuylaganda ham xo'b va ko'p kuyladi, so'ngra...

...So'ngra esa ovozini baralla qo'yib, istiqlol, yurt istiqboli, unga jonfido kishilarni madh etishga tushdi...

7

...Yillar karvoni iz solib o'taverdi. Kunlardan bir kun Qahhor qismatiga baxshilikning noni yozilganini dildan his qildi.

Qahhor baxshi xotiralaridan: – Otam haqida gapirmay qo'yaqolay, onamning allasini bir eshitsangiz edi. Bu ovozda onalarga mos mehr-muhabbat, ayollarga xos mung, dillarni o'rtaguvchi ohang bor edi. Onam alla aytganlarida qo'ni-qo'shnilar ham, shu yaqindan o'tib borayotganlar ham eshikdan sezdirmay qarab turishar ekan. O'zimizning qishloq-ku, mayli, hatto qo'shni qishloqlardan ham onalar yig'loqi bolalarini olib kelib, enamga alla ayttirishardi. Maktabga borib, savodim chiqqanidan so'ng men "o'g'ri"ga aylandim. Yo'q, bu birovlarning moli-holini o'marish ma'nosidagi o'g'rilik emas edi, otam ishga ketishlari bilan astagina, hatto onamga ham sezdirmasdan u kishining xonalariga kirib olar, tun bo'yi qilgan ijodlarini o'qir, davomini yozishlarini sabrsizlik bilan kutardim. Ayni o'sha kezlarda men o'qiganlarim ta'sirida do'mbira chertib, xirgoyi etishni odatga aylantirdim. Gapning sirasi, qulog'im otam chertgan do'mbira ohanglari bilan ochildi, g'azalxonligim onamning allasidagi nolalarni eshitib shakllandi, baxshiligim "Alpomish"ni tinglab yuz ko'rsatdi. Ay-y, birodar, ishonsangiz "Alpomish" katta maktab ekan, mukammal maktab ekan. Baxshi bo'laman degani uni tinglab, misralarini yod olib, ohanglariga jo'r bo'lib shu yo'lga tetapoya qilar ekan. Men ham "Alpomish" bilan davralarga kirib keldim. Otamning yetovida, u kishi aytgan dostonlarni, u kishi ijod qilgan termalarni kuylab asta-sekin el dilidan joy topib bordim:

Qiziq ekan bu dunyoning ishlari,
Kuzda ketib, bahor qaytar qushlari,
Navbat kutmas ekan qari-yoshlari,
Qari yoshga, yosh qariga mehmondir...

...Baxshi-shoirlar bashoratgo'y bo'ladi deyishadi, ehtimol, bu gapda jon bordir, balki dovrug'i olamga taralgan Qodir baxshi ushbu misralarni sadafdek tizganida o'zining ham bu ko'hna dunyoga mehmon ekanligini, umr o'tkinchiligini mux-

lislari ayon etgandir. Ammo bu vido onlari shu qadar yaqin ekanligini, Qodir baxshi ellik yoshga ham to'lib-to'lmay bu ko'hna dunyoni tark etishini na uning to'ng'ich zurriyoti – Qahhor va uning uka-singillari, na baxshining do'st-birodarlari, na olis-yaqindagi ming-minglarcha shinavandalari bilishardi. Mashhur baxshi 1986-yil 29-avgust kuni avtohalokat tufayli yorug' dunyoni bevaqt tark etganida, ellik yoshni to'ldirishiga bor-yo'g'i sakkiz oy, sakkiz oygina vaqt qolgandi...

8

Qahhor baxshi hayotida qayg'uli iz qoldirgan o'sha mash'um kunlarni shunday eslaydi:

– Otam bilan elning to'y-hashamlari, xalq sayllariga qatnasha boshlaganimga endigina ikki-uch yil bo'lgandi. Bilmadim, el ko'rib ko'zi qotsin, davra ko'rib chiniqsin deyarמידilar, meni hech yonlaridan qo'ymasdilar. Bir kuni u kishi onamga:

– Qahhor ikkimiz bugun Sherobod tomonlarga yurish qilamiz, bir yaxshi inson to'yiga taklif qilgan, shuni o'tkazib, zudlik bilan izga qaytamiz, ertaga Nishon cho'lidagi eldoshlarimizdan birining ma'rakasida xizmat qilishim kerak, – dedi.

Ota-o'g'il qayerdasan Boychiborning izi qolgan Surxon eli, deya yo'lga tushdik. Bizni otamning suyukli shogirdlaridan Boborahim baxshi kutib oldi. To'yam to'yjon bo'ldi, besh-o'n kundirki qishloqda "To'yga Qodir baxshi kelyapti" degan xabar yurganidan so'ng, taklif qilingan ham, qilinmagan ham davrani to'ldirgan. Onda-sonda otam bir piyola choy ichib olgunlaricha Boborahim baxshi ikkovimizga navbat yetar, shunda ham xaloyiq:

– Qodir baxshi aytsin;

– Biz Qodir baxshini deb kelganmiz, – deb guvillar, otam qayta-qayta davraga chiqishga majbur bo'lardi.

Otam ohang bilan, ovoz bilan elni boylagan, kimsan Qodir baxshi bo'lib tanilgan damlar emasmi, bilmadim, bu vido ohanglari ekanligini u kishi ichki bir sezim bilan his qilganmidilar, bu yog'i menga qorong'i, do'mbira chertib, doston-dan termaga, termadan dostonga o'tar, ora-sira talablarga muvofiq badihago'ylikka ham o'rin berar, sira charchashni bilmas, go'yo do'mbira oh chekar, sohir ovoz nola qilar, bu dunyoyi dunda shu ikkilikdan boshqa hech narsa yo'qdek edi. To'y

tugamasidan bir necha nafar kishi shu yerning o'zida otamga:

– Baxshi bobo, bizga ham bir kuningizni ajrating, to'yimiz bor, – deb taklif bildirishdi.

Ayniqsa, birisi o'jarlik bilan oyoq tirab oldi:

– Siz uchun to'y kunini ertaga ko'chiraman, iltimos, yo'q demang.

Otam lafzining ustidan chiqadigan odam edi, lafzsizlikni benomuslik deb bilardi:

– Kechirasizlar, og'ajonlar, men cho'ldagi bir xonadonga va'da berib qo'ygandim, lafzimni chay-qay olmayman, hurmatlaringiz uchun rahmat, agar rozi bo'lsangizlar to'yni o'g'lim bilan shogirdim o'tkazib beradi, – dedilar.

Shunday qilib, otam yurtga qaytdi, men izlaridan mung'ayiblar qoldim. Yuragimni "Katta davrani o'tkazishga kuchim yetarmikin, bu oqshom Qodir baxshi ohanglari maftuniga aylangan el ertaga bizni qabul qilarmikin" degan hadik-xavotirlar chulg'ab olgandi.

Har holda to'y yomon o'tmadi, Boborahim aka qo'yib men, men qo'yib Boborahim aka otamning yo'qligini bildirmaslikka urindik. Chiqishimiz xalqning diliga jo bo'ldi, shekilli, ertasiyam xonadonlarning birida to'y o'tkaziladigan bo'ldi. Yana davradamiz, kuy-qo'shiq, doston-terma izma-iz davom etyapti. To'y ayni avjiga chiqqan palla davraning bir chekkasida biroz sarosimalik bo'ldi, ahamiyat berib o'tirmadim, menga biron bir narsa demadi. Ertasi kuni tongda Boborahim aka:

– Qahhor, ustozning Rahim ismli shogirdi avtohalokatga uchrabdi, bormasak bo'lmaydi, – dedilar.

Qancha urinmayin otamning Rahim otlig shogirdini eslay olmadim, shunday bo'lsa-da Boborahim akaning moshinasida azonlab yo'lga chiqdik. Yuragim taka-puka, Boborahim aka moshina ro'lini qishlog'imiz tomon burganini ham anglamay qolibman. Kelsak, uyimiz oldi tumonat olomon, yig'i-sig'i avjiga olgan, dilim zirqirablar ketdi: "Kim vafot etgan ekan?", onamning:

– Shunqorimdan ayrildim, sog' ketib, omon qaytmagan begimdan ayriliblar qoldim, – degan ovozi, nolalarini eshitib, nafasim bo'g'zimga tiqildi.

Keyin bilsam, ustozim ham padarim, otaginam, ko'z qiymas do'stining moshinasida halo-

katga uchragan, o'sha biz to'yda xizmat qilayotgan oqshom u kishining jiyani Abdug'affor meni izlab to'yxonaga borgan, to'yxonadagilar esa:

– Qahhor baxshi bu yerda yo'q, – deb eshikdan qaytarishgan, Boborahim baxshiga:

– To'yni, Qahorning qo'shiqlarini ko'zimiz qiy-madi, – deb bahona qilishgan ekan.

Haligacha shu dahshatli ayriliqqa bag'ishlagan termamni ko'zda yoshlar bilan aytib yuribman:

*Cho'lda karvon kelyapti, oldida nor ko'rinmas,
Osmonda bulutlar ko'p, tog'larda qor qo'rinmas,
Davom etar yig'inlar, atrofga zor qarayman,
Kelbatli, salobatli, ustoz – otam ko'rinmas...*

9

Oila boshiga tushgan o'sha musibatli kunlar ustoz adib Shukur Xolmirzayevning shoir Azim Suyun haqidagi "Ko'rgan boshqa, bilgan boshqa ekan" essesinde shunday tasvirlanadi:

"...bundan bir necha yillar burun Qashqadaryoning Dehqonobodidan eng mashhur, eng savodli hamda eng odamiy baxshi-ziyoli Qodir aka Rahimov Toshkentga nima uchundir kelgan edi. Biz – uning bir necha muxlislari telestudiyadan chiqishini kutdik. Aniq esimda: mana shu do'lvor shoir bilan Eshqobil Shukur ham bor edi. Chog'imda, Usmon Azimning uyiga ketdik. Keyin tong otguncha doston, terma, o'lan eshitdik u og'amizdan... Dumalab-dumalab eshitdik. Yig'lab-kulib eshitdik. Ichdik ham keyin. Dodladik ham... Shu qadar sog'ingan ekanmiz do'mbira sasini ham.

– Ishondim-ishondim, Azimjon, – dedim. – He, Qodir aka bilan o'tirishimiz.

– O, falak! – deb yubordi u. – Shunday odam ham o'tdi, a?! Shukur aka, uning oldiga tushadigan baxshi yo'q edi!

– Rost aytasiz, – dedim munflanib. Xayolimda esa har gal Dehqonoboddan Surxondaryo tomon o'tib ketayotganimda, Qodir akaning darvozasi qoshida mashinamni bir to'xtatishim, baxshining lo'mbillab uyidan chiqishi, quchoqlashib ko'rishganlarimiz... Shunda Azimjonga bergan savolimning javobini saldan keyin olajagimga inonganim uchun bo'g'zimga tiqilib kelgan bir tugunni yutib, hasrat qila ketganimni sezmay qoldim: – Azimjon, u kishining o'limini...

– Ha-ha, – dedi u qoshlari sapchib ketib. – Tovdan uchib ketgan deyishdi.

– Shunday, – dedim. – "Niva"si bilan uchib ketgan...To'ydan qaytayotganda...

– A-a, ichgan ekanlarmi?

– O'sha kezlar biz ham "ichgan", deb o'ylovdik... Keyin bilsak, uni bir yuk mashinasi turtib yuborgan ekan. Keyin Qodir akaning og'ziga aroq quyib ketvorgan ekan.

– Voy, vo-o-oy, – deb chayqala ketdi Azim va ko'zlari g'ilq yoshga to'ldi. – Otib tashlasang-da o'shanday nomardlarni! Qoq peshonasidan otsang! Aka, men ovchiman. Yaxshi otaman... Ha, kechirasiz, keyin bu sir ochilmadimi?

– Yo'q. Menimcha, ochilmadi, – dedim va yana yuragim ezilib ketdi. Uning qirqi kuni uyiga borib qolganim, bevasi bilan uchrashganim, tus o'ziga o'xshaydigan lo'mbozdek o'g'ilchasini suyganlarim...ko'z oldimdan ketmay qoldi.

– Azimjon, – dedim. – Men akaning qirqi kuni uyiga borib qolib edim. Bir xunuk ish bo'lgan ekan. Aytib beraymi?..

– Ha, nima xunuk ish bo'lgandi?

– Xotini yig'ladi, – dedim. – Ha, yonimda Fayzulla Qilichev ham bor edi. Mening mashinamda edik. Boysunga borayotib tushib edik... "nimaga yig'laysiz, checha? – deb so'radim. "He, oynajon, mana bu nebarangizdi bog'chadan haydashdi, – dedi. – Nimaga?! – "Otang tovdan uchib ketgan. Piyon holatida uchib ketgan", deb. Hozir ichish boynagiday ma'n qilingan-u... – A, nima bo'пти? Bog'chaga buning nima daxli bor? – Keyin baqirib yubordim. – U odam – Qodir baxshi! Yagona baxshi! Kim, kim haydadi bog'chadan bu o'g'lonni? Bog'cha mudirasimi? – E, jo'o'q, raykumdi ideyalogiya sekretari. Bir opay bor. Xudoyning g'azabi..."

10

Ayriliq yomon, ammo hammasi o'lganning shirin joniga, yillar o'taveradi, judoliklar eskiradi, yaralar malham topadi, biroq san'at olamiga endigina tetapoya qilayotgan yosh baxshi kutilmagan judolikdan keyin tezda o'zini o'nglab olishiga to'g'ri keldi, endi uning zimmasidagi yuk ikki barobar og'irlashgandi. U yomon kuy-lashi mumkin emas edi. Uning qismatiga baxshi bo'lish, baxshi bo'lganda ham el suygan baxshi bo'lish zarb etilgandi. Agar qo'l uchida kuylasa,

nafaqat o'ziga, balki otasining pok ruhiga, qo'lida sayragan soziga xiyonat qilgan bo'lardi. Shunday og'ir damlar unga otasining piri, bir umrga qo'lidan tushmagan sozi madad berdi. Mana, qariyb qirq yildirki u baxshilarning sardori, tug'dik tepasining sayroq tili, "Alpomish" ohanglarining jarangdor so'zi bo'lib yashayapti. 2001-yil o'zi, 2012-yil ukasi Abdimurod "O'zbekiston xalq baxshisi" degan faxrli unvonni olishdi.

– Ammo otamning yo'rig'i boshqa, – deydi Qahhor baxshi. – Tanish-bilishlarimiz "Qodir baxshining so'zi Qahhorga, sozi Abdimurodga, fe'li Bahodirga, ovozi Bahromga o'tgan" deyishadi. Gapning sirasi, to'rt ul bir bo'lib ham bir otamning o'rnini bosishimiz gumon...

Baxshi istiqloq, yurt istiqboli haqida to'lib-toshib gapiradi, o'zi yashayotgan Dehqonobod tumanida qad rostlagan mo'jizaviy sanoat korxonalari ta'rifini o'tli misralarga solib, el orasida ta'rif-tafsir etadi:

– Qani edi, shu kunlarni otam ko'rganida, chinakamiga qadriyatlar qadr topgan, o'zimizni, o'zligimizni anglaydigan zamonlar keldi. Balki, otam saksoninchi yillar:

*Hulkar bilan tarozi
Bir-biridan norozi,
Bemahal qichqiradi
Kremlning xo'rozi, –*

deb kuylaganida shu obod zamonlar kelishini ilhaq bo'lib kutgandirlar.

Istiqloq tufayli biz, baxshi-shoirlarning ham yelkasi o'ftob ko'rdi. Yurtimizga, istiqloqimizga ko'z tegmasin, 1999-yil "O'zbekiston xalq baxshisi" unvoni ta'sis etildi. Ikki yilda bir baxshi-shoirlar ko'rik-tanlovi o'tkazilib turibdi. Oynayijahon dasturidan "Baxshiyona" ko'rsatuvi muqim o'rin egallagan. Qaysidir yili Navoiyning Sarmishsoyida o'tkazilgan tadbirda ishtirok etdim. O'tgan yili bo'lgan jahon baxshi-oqinlarining tanlovini eslang. Ko'rsangiz, ko'z quvonadi, yetti iqlimdan mehmonlar bor. Ular xalqimizning qadimiy urf-odatlarini ko'rib, lol qolishgani tayin. To'g'ri, ayrim davralarda "Baxshi nimaga kerak, estrada xonandasi yo'qmi"

degan visir-visirlarni eshitib qolaman. Aa-a-y, birodar, baxshi kim, u kimning dard-u hasrati, quvonch-u shodligini sozga, so'zga soladi? Shu elning, shu zamonning. Demak, baxshichilik bizning o'zimiz, o'zligimiz. Uni tushunmagan, undan yuz o'girgan, o'zidan, o'zligidan yuz burgan sanaladi...

Qahhor baxshining hayajondan ovozi qaltirablar ketdi, mijgonlarida yosh qalqdi, ko'zlarini bir nuqtaga jamlab, "yo pir-u murshidlarimning ruhi, o'zing qo'lla", – deya, do'mbiraning kosasiga bir-ikki chertib, qo'llarini boshi ustidan aylab-aylab sovuq simlar ustida o'ynatib, ohangga mos tebrangancha:

– Og'ajonlar, baxshining maktabi ham, ustoz ham xalq, u qanchalik ko'p tinglovchisini topsa, el ardog'ida yurganini his qilsa, el-u yurt tinch, dasturxon obod, turmush farovon bo'lsa, shuncha to'lib-toshib kuylayveradi, axir bizning chekimizga tushgani ham shu-da, – deb, sohir ovozda yangi terma misralarini xirgoyi qilishga tushdi:

*Otalardan meros qolgan dostonim,
Qo'llarimda sayrab turgan sho'x sozim,
Qir-adirda yangrab turgan ovozim,
Barisiga fido bo'lsin bu jonim...*

Baxshi o'z ovozi va soziga maftun bo'lganday ko'zlarini chirt yumib olgan, barmoqlar parda ustida o'ynar, qo'sh tor moziyning qa'ridan oqib kelayotgan ikki daryo, ikki nahrdek meni ham o'z og'ushiga olib oqib borar, oqib borar, oqib borar edi...

11

...Baxshi pardadan pardaga ovozini ko'tarib borardi. Do'mbira bosim ostida zorlanar, tomoshagohga to'planganlar ko'hna zamin ohanglari og'ushida borliqni unutilib, mayingina tebranardi. Agar Siz ham so'z va sozning azal va abad singari qadimiyligini, uning mo'jizakor kuchini his qilishni istasangiz, umringizda bir bora bo'lsa-da, Qahhor baxshi doston va termalarini miriqib tinglang!

Abdunabi ABDIYEV

Ehtijojsiz

ulg'aymas zamon...

Ziyorat

Bilay desang chindan yolg'onni,
Guldan tikon, dondan somonni,
Qaroqchidan do'st-u sarbonni,
Qabristonni qilgin ziyorat.

Ko'ray desang qul, botirlarni,
Kazzob, qallob, g'o'r shotirlarni,
Shoh, sarkarda ham qotillarni,
Qabristonni qilgin ziyorat.

Topay desang ko'rkam qasrni,
Bag'ri mudom ko'klam qasrni,
Beshon, besham, bekam qasrni,
Qabristonni qilgin ziyorat.

Bo'lmasa ham bir to'g'ram noning,
Yo falakka sig'masa shoning,
Tirik bo'lsa zarra imoning,
Qabristonni qilgin ziyorat.

O'qiy desang ulug' kitobni,
Hikmat – nurga to'lug' kitobni,
Oftob misol qutlug' kitobni,
Qabristonni qilgil ziyorat.

Bahri dunning chin sozidir u,
Ustozlarning ustozidir u,
Asli hayot gultojidir u,
Qabristonni qilgin ziyorat.

Oqlay desang non-u tuzingni,
Poklay desang changdan izingni,
Anglay desang o'zing o'zingni,
Qabristonni qilgin ziyorat.

Derazamga...

Tarki dunyo emas bu, ammo
Bormas edi yumushga qo'lim.
Qulagandek jarlikka go'yo,
Muzqotgandi, muzlagan ko'nglim.

Kelmas edi chiqqim ko'chaga.
Ko'rgim kelmas edi hech kimni.
Sahrolardek uzun kechalar
Yotar edim yeb ich-etimni.

Mo'jiza ro'y berdimi, e voh!
(Illo, buni men tushga yo'ydim...)
Ko'chamizdan o'tding-u, nogoh
Derazamga bir qarab qo'yding.

Yuragimda ko'pirdi to'fon,
Vujudimni bosdi alanga.
Qalbgaga otash solgan g'alayon,
Daryo bo'lib ko'chdi qalamga.

Kelgan kabi dunyoga qayta,
Gung o'ylarni yirtib tashladim,
Senga ta'zim, rahmatlar ayta,
Yana she'rlar yoza boshladim.

Bo'lsang hamki yulduzdek yiroq,
O'xshasang ham samoviy hurga.
Yo'llaringga boqaman mushtoq.
Tushunmayman lekin bu sirga.

Omon bo'l, ey dilbar farishtam,
Endi sen deb olgayman nafas.
Bir o'tinchim, yo'ling tushgan dam,
Derazamga qarab qo'ysang, bas.

Abdusaid KO'CHIMOV,
O'zbekistonda xizmat
ko'rsatgan yoshlar
murabbiysi.

1951-yili tugilgan.
Toshkent davlat pedagogika
institutining O'zbek tili
va adabiyoti fakultetini
tugatgan. "Kashfiyotchi
bolalar", "Halqa", "Qiyofa",
"Mening yulduzim", "Umid
daraxtlari", "Chanoq",
"Ikki bahor" kabi she'riy
va nasriy kitoblari nashr
qilindi. "Baland tog'lar"
saylanmasi chop etilgan.

Ehtiyoj

Dunyo, dunyo bo'ptiki hamon,
Ehtiyojga zo'rdir ehtiyoj.
Ehtiyosiz ulg'aymas zamon,
Ehtiyosiz so'ngaydir rivoj.

Ehtiyosiz quturmagay sel,
Ehtiyosiz shamol esmagay.
Kuppa-kunduz daydi garmisel,
Qaroqchidek yo'ling to'smagay.

Odamzod ham goh hud, goh behud,
Ehtiyojga to'kar yoshini,
Bir-biriga tosh otib yoxud,
Ehtiyojga to'nkar toshini.

Yoki qallob, firibgar, o'g'ri,
Kimlargadir chunon dog'lagay.
Qilmishini to'g'ridan-to'g'ri
Ehtiyojga eltib bog'lagay.

Illo, kimga muqaddas dargoh,
Kimlargadir panoh erur u.
Kimlargadir o'chmas qora dog',
Kimlargadir abadiy qutqu.

U ba'zida taqir cho'llarda
Maysa, chechak, gullar undirgay.
Goh pirlarni yarim yo'llarda,
Paymonasin shamdek so'ndirgay.

Dayri dunda kimdir beozor,
Kim afsungar, kimdir noiloj.
Lekin bari ehtiyojga zor,
Hammasiga zordir ehtiyoj.

Xullas kalom, bu ko'hna olam
Ehtiyojlar janjal-jangidir.
Mavjud ekan olamda odam,
Ehtiyoj ham, jang ham mangudir.

Qaniydi

Kechiring... Zardobga to'ldi sabr-u jom,
Hatto o'yilasangiz, bo'lmasman rozi...
"Baxtli sanar edim o'zni batamom",
Agar bo'lsa edi buning iloji.

Qaniydi, ko'rmagan bo'lsaydim seni,
Sehringga begona bo'lsam qaniydi?
Poyingda xoksor xudbin tuyg'uni
Bekafan ko'msam-u, kulsam, qaniydi?!

Uchratmasam edi gulgun mohingni,
Aytgil, olarmidim qo'lga qalamni.
Kiprik dorlaringga osib ohimni,
Sotib olarmidim xunxo'r alamni.

Ilkis chohga tushgan sherdek to'lg'anib,
Ichib yaralardan oqqan qonimni;
Kuzak gulxanida jizg'anak yonib,
Cho'qqa tashlarmidim aziz jonimni.

Tuzoqqa ilingan qushman, baliqman,
Har damda bo'g'zimga botadi tig'lar.
Imdod so'ragayman tanho Xoliqdan,
Armonlar ichimda go'dakday yig'lar.

Bugun uya qurmish majruh qalbimga,
Talonchi qarg'alar, quzg'unlar, zog'lar.
Sayxunlar, Jayxunlar tordir dardimga,
Oh, desam, tuproqqa aylanur tog'lar.

O! Qayta dunyoga kelsaydim magar,
Aylanib o'tardim jodu izingni.
Kezsam-da yobonlar ichra darbadar,
So'zsiz o'yar edim maddoh ko'zimni.

Al'amon! Intiqman qotil shafqatga,
Ojizman. Sog'indim fotih foniyni.
Ey falak, rahm qil, majhul qismatga.
... Sehringga
begona
bo'lsam,
qaniydi.

Otamning jo'ralari

Ko'z oldimga, sizni o'ylasam,
Ketmon bilan o'roq keladi.
Otam qachon uxlab, olgan dam,
Degan haqli so'roq keladi.

Saksonda ham zangin yaroqni
Boshga qo'yib yotar edingiz.
Ketmon bilan chimli tuproqni
Bo'xcha-bo'xcha otar edingiz.

Qitiqlaydi nigohlarimni,
O'roq desam, yo'ng'ichqa guli.
Teva qilib pichan ortilgan
Arava-yu, arava yo'li.

Siz dalaning qitig'i qayda,
Dardi qayda bilar edingiz.
Goh ketmonga suyangan joyda
"Qush uyqu"si qilar edingiz.

O'qariqda oqqushdek yayrab,
Xirom etar oyqiz – oysuluv.

Jo'yaklarda sirli shivirlab,
Etak sari o'rmaydi suv.

Chopar edik ko'zni uqalab,
Qo'lda tugun akam yoki men.
Chopar edi uvat yoqalab
Soyamiz ham bizga tengma-teng.

Yozilardi yerga dasturxon,
Boshlanardi nonushta shu zum.
Dasturxonda bitta qotgan non,
Hamda birvosh qirmizi uzum.

Sizga butkul yot edi nolish,
Toqatingiz qirga teng edi.
Bo'lsa hamki boshda yuz tashvish,
Yuragingiz ko'kday keng edi.

Irodangiz misli metin-tosh,
G'ayratingiz xuddi sher edi.
Shuning uchun jami qari-yosh
Sizni "Ko'chimcho'yan", der edi

Sizga yozni bahordan, qishdan,
Kunni, tundan farqi yo'q edi.
Sizni Xudo yaratgan ishga,
Shundan go'yo ko'ngli to'q edi.

O'ylar bo'lsam, titraydi yurak,
Savollarim to'g'rimi, xato.
Axir, o'roq, ketmondan bo'lak,
Yana nima ko'rdingiz, ota?

Esga olib bugun bexosdan
Ketmon bilan o'rog'ingizni,
Ota, uzr, bilib-bilmasdan,
Qizdirdim-da qulog'ingizni.

Injitmaymiz, ota, hech qachon
Ikki jo'ra – sultoningizni:
Sizdan mangu tabarruk nishon –
O'roq bilan ketmoningizni.

Sirlarim

Sirlarim
do'stga aytdim,
Dushmanlar ilib ketdi.
Quduqqa
ayta,
qaytdim –
Shamolday yelib ketdi.
Toshga aytdim,
tog'larda
Sado berdi sirlarim.
Chidolmam bu dog'larga
Ne qilay,
ey Pirlarim!

Quduq

Dunyo demishlari bir zarbulmasal,
Uni bilgan emas hech kim mufassal.
Bilganimiz shuki, daryo yo'q joyda
Sahroyi quduq ham daryodan afzal.

Majlisda

Bul zot bilgichligin qilay deb ko'z-ko'z,
Majlis-mashvaratda sarflar bor kuchin.
Jimgina o'ltirar necha qorako'z
Bilgichdan bilgichroq bo'lgani uchun.

Ta'bir

Hamma qoralarni qop-qora, dema,
Qop-qora dog'larga yo'q chora, dema.
U holda bulutdan ko'zyoshday tiniq
Tomchilar tomishin ta'biri nima?

Ivan TURGENEV

(1818–1883) rus yozuvchisi.

Turgenevning dastlabki romantik sheʼrlari va “Steno”

dramatik dostoni talabalik yillarida yozilgan. “Parasha”,

“Pomeshchik” dostonlarini yozgan. Turgenev ayni paytda

dramaturgiya janrlarida ham qalam tebratib, “Sarmoyasizlik”,

“Yoʻlboshlovchining nonushtasi” bir pardali hajviy pyesalarini,

“Boʻydoq” komediyasi,

“Tekinxoʻr” maishiy dramasi

va “Qishloqda bir oy” liro-psixologik dramasi yozgan.

Adib “Andrey Kolosov”, “Uch surat” va “Breter”, hajviy ruh

bilan yoʻgʻrilgan “Petushkov”, “Mumu”, “Ortiqcha kishining kundaligi”, “Yakov Pasinkov”,

“Karvonsaroy” va “Yozishma” singari qissalarini yaratgan.

“Rudin” va “Dvoryanlar uyasi”,

“Qoʻriq” romanlari bilan

rus realizmining mashhur namoyandalardan biri sifatida

shuhrat qozongan.

“Otarlar va bolalar” romani rus adabiyotshunosligida Turgenev

ijodining choʻqqisi sifatida

talqin etiladi.

Rus tilidan

Moxoriddin

BAHRIDDINOV tarjimai

Birinchi muhabbat

Qissa

P.V. Annenkovga bagʻishlanadi

Mehmonlar allaqachon ketib boʻlishgan. Soat tungi oʻn ikki yarim. Xonada uy egasidan tashqari Sergey Nikolayevich va Vladimir Petrovich qolgan, mehmonlar allaqachon ketib boʻlishgan.

Uy egasi qoʻngʻiroq chalib, dasturxonni yigʻishtirib olishni buyurdi.

– Xoʻsh... bu ish ham boʻldi, – dedi Vladimir Petrovich, kresloga chuqurroq oʻmashib, sigara tutatar ekan. – Har birimiz birinchi muhabbatimiz tarixini soʻzlab berishimiz kerak boʻladi. Siz boshlab bersangiz, Sergey Nikolayevich.

Dumaloq, oppoq yuzli Sergey Nikolayevich, avval uy egasiga qaradi, keyin esa shiftga tikildi.

– Menda birinchi muhabbat boʻlmagan, – dedi u nihoyat. – Biratoʻla ikkinchisidan boshlaganman.

– Qanday qilib?

– Juda ham oddiy. Ilk bor bir yoqimtoygina xonimga ilakishib qolganimda, oʻn sakkiz yoshda edim. Uning koʻnglini olishni shunchalik uddasidan chiqardimki, goʻyo bu ish men uchun yangilik emasdek: keyinchalik esa xuddi shunday boshqalarining ham koʻngliga yoʻl topdim. Aslini olganda, birinchi va soʻnggi bor olti yoshimda enagamni sevib qolganman, biroq bunga ancha boʻldi. Munosabatlarimizning mayda-chuyda tafsilotlari xotiramdan oʻchib ketgan, agar yodimda boʻlganida ham, kimga qizigʻi bor buning?

– Xoʻsh, nima deyish mumkin? – boshladi uy egasi. – Mening birinchi muhabbatim ham unchalik qiziqarli emas: Anna Ivanovna bilan, yaʼni rafiqam bilan tanishgunimcha, hech kimni sevib qolmaganman, – hammasi juda oson kechgan edi; otalarimiz bizlarni unashirib qoʻyishdi, tezda bir-birimizga yoqib qoldik va paysalga solmasdan, nikohdan oʻtdik. Tan olaman, bu savolni koʻtarayotganimda, sizlardan, yaʼni qariyalardan, deb ayta olmayman-u, yosh boʻlmagan boʻydoqlardan umid qilgandim. Balki, siz bizlarga biror narsa aytib berarsiz, Vladimir Petrovich?

– Mening birinchi muhabbatim haqiqatan ham oddiy bo‘lmaganlar sirasiga kiradi, – javob berdi to‘xtalib, sochlariga biroz oq oralagan, qirq yoshlardagi Vladimir Petrovich.

– A! – bir ovozdanda jo‘r bo‘lishdi uy egasi bilan Sergey Nikolayevich. – Yana ham yaxshi-da... Aytib bering.

– Ruxsat bersangizlar...Yaxshisi, yo‘q... gapirishga usta emasman: quruq va qisqa yoki uzun va soxta chiqib qoladi. Xo‘p desangiz, eslaganlarimning hammasini daftarga tushirib, sizlarga o‘qib beraman.

Ulfatlar avvaliga rozi bo‘lishmadi, lekin Vladimir Petrovich gapida turib oldi. Oradan ikki hafta o‘tgach ular yana yig‘ilishdi va Vladimir Petrovich va‘dasining ustidan chiqdi.

Uning daftarchasida shunday yozilgandi:

Bu voqea 1833-yilning yozida o‘n olti yoshimda sodir bo‘lgandi. Bu vaqtda Moskvada ota-onam bilan yashardim. Ular Neskuchnoye ro‘parasida joylashgan, Kaluga zastavasi yaqinidagi dala-hovlini ijaraga olishgandi. O‘sha vaqtda universitetga kirish uchun tayyorlanardim. Ammo juda kam shug‘ullanardim, shoshilmasdim ham.

Ixtiyorim o‘zimda edi. Xohlagan ishimni qilardim, ayniqsa, u “xuddi bombadek” Rossiyaga tushib qolgan, degan gapga hech ko‘nikolmagan, so‘nggi fransuz tarbiyachim bilan xayrlashganimdan keyin, jon-jahdim bilan aftimni tirishtirib, kun uzog‘i to‘shakda yotardim.

Garchi mendan boshqa bolalari bo‘lmasa-da, otam menga beparvo-muloyim, onam esa deyarli e‘tibor bermasdi: u boshqa tashvishlar bilan band bo‘lardi. Otam hali navqiron va juda ko‘rkam, onamga o‘z manfaatlarini ko‘zlab uylangan – onam undan o‘n yoshlar katta. Munisam g‘amgin turmush kechirardi: hamisha bezovta bo‘lib, rashk qilib, g‘azablanib yurardi – ammo otamning huzurida emas, albatta. U otamdan juda qo‘rqardi. Buning sababi otam o‘zini o‘ta jiddiy, sovuq, begonadek tutardi. Bunchalik xotirjam, o‘ziga ishongan va o‘z hukmini o‘tkazuvchi insonni ko‘rmaganman.

Dala-hovlida o‘tkazgan ilk haftalarimni hech qachon unutmayman. Biz shahardan to‘qqizinchi may kuni, ayni Nikolai kunida ko‘chib o‘tdik.

Havo juda ham ajoyib edi. Goh dala-hovlimizdagi bog‘da, goh Neskuchnoye bo‘ylab, goh zastavaning u tomoniga o‘tib sayr qilardim. Bazan o‘zim bilan birorta kitob olardim, masalan, Kaydanov “San‘at tarixi” kursini, biroq uni juda kam ochib qarardim, hammasidan ham ko‘ra, yoddan bilgan she‘rlarni o‘qirdim. Qonim gupurib, yuragim bir shirin, bir kulgili nido qilar edi: nimadandir cho‘chib, har narsaga hayratlanib, doim sergak tortib, mudom nimanidir kutar edim. Xayollarim o‘ynab, faqat bir xil taassurotlar atrofida, xuddi qo‘ng‘iroq minorasi atrofidagi qaldirg‘ochlarga o‘xshab aylanadi. Ba‘zan o‘y ichida, xomush bo‘lib qolardim, hatto yig‘lardim ham. Ammo ko‘zyoshlarim orasidan ham, maftunkor she‘r va go‘zal oqshom olib kelgan xomushlik orasidan ham, bahor maysasidek navqiron va qaynoq hayotning quvnoq tuyg‘usi sizib chiqmoqda edi.

Toychog‘imni egarlab, yolg‘iz o‘zim uzoqlarga ketardim, uni yeldirib, o‘zimni turnirdagi ritsarlardek his qilardim – quloqlarimda shamollar shovullardi! – yuzimni osmonga qaratib, undan taralayotgan nurga, uning ko‘m-ko‘k rangiga bag‘rimni ochardim.

Esimda, o‘sha vaqtlarda ayol qiyofasi, muhabbatining siymosi aniq bir ko‘rinishda ongimda deyarli paydo bo‘lmagan. Biroq, mening xayollarimda ham, hissiyotlarimda ham, allaqanday anglab bo‘lmas, so‘z bilan ifoda etib bo‘lmaydigan shirin, uyatchan bir sezgi yashiringan edi...

Bu hissiyot, bu intizorlik butun vujudimni egallab olgandi. Undan nafas olardim, u tomirlarimdagi har bir tomchi qonimda yurardi... u tez orada sodir bo‘lishi kerak edi.

Dala-hovlimiz zodagonlarnikiga xos baland ustunli yog‘och uydanda va ikkita pastqam imoratdan iborat edi. Chapdagi pastqam binoda arzon gulqog‘oz chiqaradigan kichkinagina fabrika joylashgan... Men u yerga bir necha marotaba, yag‘iri chiqib ketgan xalatlarni kiyib olgan, o‘nlab ozg‘in, horg‘in yuzli bolalar, yog‘och dastaklar ustiga chiqib, o‘zlarining qiltiriq tanalarining og‘irligi bilan, bosmaning to‘rtburchak g‘o‘lalarini bosib, olachipor naqshlar chiqarishini tomosha qilgani borgandim. O‘ng tomondagi pastqam bino bo‘sh edi, u ijaraga berilayotgandi. Kunlarning birida – to‘qqizinchi

may kundan keyin uch hafta o'tib, shu binoning derazalari ochildi, u yerda ayollar ko'rindi – bir oila ko'chib kelibdi. Yodimda, o'sha kunning o'zida, tushlik payti onam bosh xizmatkordan yangi qo'shnilarimiz haqida so'rab-surishtirdi, knyaginya Zasekina degan familiyani eshitishi bilan, avvaliga biroz bepisandlik bilan "Ha! Knyaginya... – keyin esa qo'shimcha qilib qo'ydi: – Balki, birorta kambag'al knyaginya bo'lsa kerak".

– Uchta aravada kelishdi, – gap qistirdi bosh xizmatkor, ehtiyom bilan taomlarni uzatarkan, – o'zlarining aravasi yo'q ekan, mebellari ham bo'm-bo'sh.

– To'g'ri, – e'tiroz bildirdi onam, – harqalay, yaxshi.

Otam onamga sovuq qarash qildi: u jim bo'ldi.

Rostdan ham, knyaginya Zasekina boy ayol bo'lishi mumkin emas edi. U ijaraga olgan uycha shunchalik eski, kichik, pastqam ediki, hatto kambag'al odamlar ham u yerda yashashga ko'nmas edi. Umuman olganda, bu gaplarga men e'tibor bermadim. Knyazlik maqomi men uchun ahamiyatsiz edi: yaqinda Shillerning "Qaroqchilar"ini o'qib chiqqandim.

II

Menda har oqshom bog'imiz bo'ylab miltiq ko'tarib, qarg'alarni poylash odati bor edi. Ehtiyotkor, yirtqich va makkor bu qushlarga nisbatan avvaldan nafrat hissini tuyub yurardim. Men hikoya qilib bermoqchi bo'lgan, o'sha kuni ham, bog' tomonga yo'l oldim. Bekordan bekorga butun bog'ni aylanib chiqdim, qarg'alar uzoqdan meni tanib, qag'illashib qolardi. Boshimni quyi solgancha yurib ketayotgan edim, bexosdan yerlarimizni ensizgina bog'dan ajratib turadigan devor yoniga kelib qoldim. To'satdan ovozlar eshitildi, men devor osha qaradim va tosh bo'lib qotib qoldim... ko'z oldimda g'alati manzara namoyon bo'ldi.

Mendan bir necha qadam narida – maysazorda, malina butalari orasida pushti rang ko'ylak kiygan, boshiga oq ro'mol o'ragan, baland bo'yli, kelishgan qomatli bir qiz turardi. Uning atrofida to'rt yigit uymalashar, qiz esa navbatma-navbat ularning peshonasiga uncha katta bo'lmagan, men nomini bilmaydigan, ammo

bolalarga juda tanish bo'lgan, kulrang gullar bilan paqillatib urar edi. Bu gullar kichik xaltachalar hosil qiladi, ularni biror narsaga urilsa, yorilib, paqillagan tovush chiqaradi. Yigitlar jon-jon deb peshonalarini tutib turishardi – qizning harakatlarida esa (men uni yon tomondan ko'rib turardim) allaqanday maftunkor, amrona erkalash, masxaraomuz va yoqimli bir narsa bor ediki, sal bo'lmasa, hayrat va zavqdan baqirib yuboray dedim. Nazarimda, bu go'zal barmoqchalar peshonamga shappatlashi uchun, dunyodagi borimni berardim. Miltig'im sirg'alib, o'tloqqa tushib ketdi, men hamma narsani unutdim, ko'zlarim bilan qomati, bo'yni, chiroyli qo'llarni, ro'mol ostida biroz yoyilib turgan sarg'ish sochlarini, yarim yumuq ko'zlarini, kipriklarini, ularning ostidagi nozik yonoqlarini yeb qo'ygudek kuzatardim...

– Yigitcha, hoy, yigitcha, – dedi kimdir yonimda, – begona xonimlarga bunday qarab turish to'g'rimi?

Butun tanam seskanib ketdi, qotib qoldim... Devorning narigi tomonida qora sochi kaltalangan bir odam menga istehzoli qarab turardi. Xuddi shu onda qiz ham men tomonga o'girildi... Uning jo'shqin, o'ynoqi yuzi, katta-katta kulrang ko'zlariga tikilar ekanman, qizning yuziga oldiniga tabassum yugurdi. So'ngra oppoq tishlar yaraqlab, qoshlari esa shunday ajoyib ko'tarildiki... Yerdan shartta miltig'imni olib, jarangli, lekin g'azabli bo'lmagan, qahqaha ta'qibida o'z xonamga qochib ketdim. O'zimni to'shakka tashlab, yuzimni qo'llarim bilan yopib oldim. Yuragim taka-puka bo'lib, juda uyalib, ham quvonib ketgandim: cheksiz hayajonda edim.

Dam olib, sochlarimni taradim, yuvinib, pastga choy ichishga tushdim. Yosh qizning siymosi ko'z o'ngimdan ketmasdi, yuragim sakrashdan to'xtadi, ammo qandaydir yoqimli edi.

– Senga nima bo'ldi? – birdan so'rab qoldi otam. – Birorta qarg'a o'ldirdingmi?

Menga qolsa, hammasini aytib berardim, biroq o'zimni to'xtatib qoldim, faqatgina o'zimcha kulib qo'ydim. Uxlashga yotayotganimda, o'zim ham bilmayman, uch martalab bir oyoqda aylanibman, yuzimga oro berib, tuni bilan qattiq uxlabman. Tongga yaqin bir muddat uyg'ondim,

boshimni ko'tarib, atrofimga zavq bilan qaradim, keyin yana uxlab qoldim.

III

Ertalab uyqudan uyg'onishim bilan, avvalo, xayolimga, "Qanday qilib ular bilan tanishib olsam ekan?", degan fikr keldi. Choy ichishdan avval bog' tomonga yo'l oldim, ammo devorga unchalik ham yaqin bormadim, hech kimni ko'rmadim. Choydan so'ng ko'cha bo'ylab dala-hovlimiz ro'parasida biroz yurib, uzoqdan derazalarga tikildim... Parda ortidan uning yuzi ko'ringandek tuyuldi, men esa qo'rqqanimdan nari ketdim. "Baribir tanishib olishim kerak, – o'ylardim, Neskuchnoyedagi qumli tekislikda u yoqdan-bu yoqqa yurib, – lekin qanday qilib? Mana, gap nimada". Men kechagi uchrashuvni mayda-chuydalarigacha eslardim: hammasidan ham, mening ustimdan kulganligi yaqqol ko'z oldimda edi... Biroq hayajonlanib, turli rejalar tuzayotganimda, taqdirning o'zi allaqachon menga g'amxo'rlik qilib qo'ygandi.

Yo'qligimda onam yangi qo'shnidan kulrang qog'ozda, pochta jo'natmalariga va arzon vinolarning qopqoqlariga qo'yiladigan, surguch bilan muhrlangan xat olgan ekan. Savodsizlarcha, pala-partish bitilgan maktubda, knyaginya onamdan, mansabdor tanish-bilishlari orqali o'zining va farzandlarining taqdirini hal qilishda juda bir muhim jarayonda ko'mak berishni so'ragan. "Sizga, oliynasab xonimga, murajaat qilib, shunday imkoniyat tug'ilganidan juda mamnunman". Xatining so'ngida onamning huzuriga kelishga izn so'ragan. Onamni yomon kayfiyatda ko'rdim: otamning uyda yo'qligi sababli, kim bilan maslahat qilishni bilmayotgan edi. "Aslzoda xonimga", tag'in knyaginyaga javob qaytarmaslikning iloji yo'q, ammo nima deb javob berish kerak – onam hayron. Maktubni fransuzcha yozishni o'ziga ep ko'rmadi, rus imlosida onamning o'zi ham bexato yozolmasdi. Shuning uchun o'zining bilimsizligini sezdirib qo'yishni istamayotgan edi. Onam mening kelganimdan suyunib ketdi va birdan menga knyaginyaning huzuriga borib, zoti oliyalariga, har doim imkon qadar yordam berishga tayyor ekanligini va soat birga yaqin tashrif buyurishini so'rayotganini og'zaki aytishimni tayinladi. Zimdan qilgan tilaklarimning naqadar tez fursatda

amalga oshganligi meni ham quvontirdi, ham cho'chitdi, ammo sir boy bermadim. Dastlab yap-yangi galstugimni va kamzulimni kiyish uchun o'z xonamga yo'l oldim: shu paytgacha uyda kurtkada va qaytarma yoqada yurish o'zimga ham yoqmayotgandi.

IV

Butun vujudim titrab, torgina, ivirsiq uychaning dahliziga qadam qo'ydim, u yerda meni qoramtir yuzli, cho'chqanikiga o'xshash badqovoq ko'zli, peshonasi va chekkalari chuqur ajinli (umrimda bunday ajin ko'rmaganman) kekxa xizmatkor kutib oldi. U likopchada selyodka baliqning g'ajilgan suyaklarini olib ketayotgan edi, oyog'i bilan turtib boshqa xonaning eshigini ochar ekan, qisqagina qilib:

– Sizga nima kerak? – dedi.

– Knyaginya Zasekina uydami? – so'radim.

Ichkaridan ayol kishining, "Vonifatiy!" deb baqirgani eshitildi.

Xizmatkor jimgina o'girildi, shu payt egnidagi xizmat kiyimi yoqasining anchagina yag'iri chiqib, gerbli tugmalarining sarg'ayib ketganligi ko'zga tashlandi, u likopchani pastga qo'yib, ketdi.

– Nima, kvartalga borgandingmi? – so'radi o'sha ayol kishining ovozi. Xizmatkor bir narsa deb g'o'drandi. – A?.. Birov keldimi? – dedi yana. – Boyvachcha bolami? Ayt, kirsin.

– Mehmonxonaga marhamat qiling, – dedi ro'paramda paydo bo'lgan xizmatkor pastdan likopchani olarkan.

Men "mehmonxonaga"ga kirdim.

Pala-partish joylashtirilgan oddiy mebeldan iborat, uncha katta bo'lmagan besaranjom xona. Deraza yonida, suyanchig'i singan kresloda, egnida eskirgan yashil ko'ylak, bo'yniga olachipor jun ro'mol o'ragan ellik yoshlardagi, boshyalang va xunuk ayol o'tirar edi. Uning kichik qora ko'zlari menga tikilib qoldi.

Men unga yaqinlashib, ta'zim qildim:

– Men knyaginya Zasekina bilan gaplashsam bo'ladimi?

– Men knyaginya Zasekina, siz esa janob V.?

– Xuddi shunday. Men huzuringizga onamning topshirig'i bilan keldim.

– Marhamat, o'tiring. Vonifatiy! Kalitlarim qani, ko'rmadingmi?

Men Zasekina xonimga onamning unga aytgan javobini yetkazdim. U yo'g'on qizil barmoqlari bilan derazani chertib, meni eshitdi, gapirib bo'lganimdan so'ng yana menga tikilib qoldi.

– Juda yaxshi. Albatta, boraman, – dedi nihoyat u. – Siz esa juda yosh ekansiz! So'rashga ijozat eting, yoshingiz nechada?

– O'n olti yoshdaman, – dedim beixtiyor tutilib.

Knyaginya cho'ntagidan allaqanday yog' bosgan, yozuv-chizuv bilan to'ldirilgan qog'ozlarni olib, burnining tagiga olib borib, titkilay boshladi.

– Yaxshi davrlar, – dedi. – Uyimda hamma narsa oddiygina.

"O'ta oddiy", – o'yladim, uning butun bir beo'xshov gavdasiga beixtiyor jirkanish bilan nazar solib.

Shu payt mehmonxonaning boshqa eshigi ochilib, ostonada esa kechagina men bog'da

uchratgan qiz ko'rindi. U qo'lini ko'tardi, uning yuzida esa masxaraomuz kulgi paydo bo'ldi.

– Bu esa qizim, – dedi knyaginya, tirsagi bilan uni ko'rsatib. – Zinochka, bu qo'shnimiz, janob V.ning o'g'li. Ismingizni bilsak bo'ladimi?

– Vladimir, – dedim, o'rnimdan turarkanman, hayajonlanib, shivirlab.

– Sharifingiz-chi?

– Petrovich.

– Ha! Bir polistmeystr tanishim bo'lardi, uning ham ism-sharifi Vladimir Petrovich edi. Vonifatiy! Bo'ldi, qidirma, kalitlar cho'ntagimda ekan.

Qiz esa avvalgi masxaraomuz tabassum bilan, biroz ko'zlarini qisib, boshini yoniga egib, menga qarashda davom etardi.

– Men avvalroq msye Voldemarni ko'rganman, – deya gap boshladi u. (Ovozining kumushsimon tovushi allanechuk yoqimli muzdek bo'lib vujudim bo'ylab yugurib o'tdi.) – Ruxsat bersangiz, sizni shunday chaqirsam?

– Itifot ko'rsatgan bo'lardingiz, – deya oldim zo'rg'a.

– Qayerda ko'rgansan? – so'radi knyaginya. Knyaginya onasiga javob bermas edi.

– Siz band emasmisiz? – so'radi u mendan ko'zlarini uzmay.

– Aslo yo'q.

– Menga jun iplarni tarqatishda yordam berishni istaysizmi? Yonimga keling.

U boshi bilan menga ishora qildi va mehmonxonadan chiqib ketdi. Men esa uning izidan yurdim.

Biz kirgan xonadagi mebel, hartugul yaxshiroq va did bilan joylashtirilgan ekan. Darvoqe, shu lahzada men deyarli hech narsani ko'rolmasdim: men xuddi tushdagidek harakatlanib, a'zoyi-badanimda ahmoqona, quvonchli bir zo'riqishni his qilayotgan edim.

Yosh knyaginya o'tirdi, qizil iplar bog'lamini oldi, menga qarshisidagi stulni ko'rsatib, bog'lamni birma-bir yechdi va qo'limga tutqazdi. Bularning hammasini u bir so'z demasdan, allaqanday ohistalik bilan, hamon o'sha yorqin va ozgina ochilgan lablarida ayyorona kulgi bilan bajarardi. U ipni buklangan qartaga o'ray boshladi va birdan meni o'zining shunday tiniq va tezkor nigohi bilan yoritib yubordiki, bexosdan yerga qarab qoldim.

Qisilgan ko'zlari har zamonda katta-katta ochilib, yuzi mutlaqo o'zgarar, undan go'yo nur yog'ilardi.

– Kecha men to'g'rimda nima deb o'yladingiz, msye Voldemar? – so'radi u birozdan so'ng. – Siz meni malomat qilgan bo'lsangiz kerak?

– Men... xonim... hech narsa deb o'ylamadim... qanday qilib men... – deb javob berdim uyalib.

– Quloq soling, – e'tiroz qildi u. – Siz hali meni bilmaysiz – men g'alatiroqman. Men doim to'g'risini aytishlarini xohlayman. Eshitishimcha, siz o'n olti yoshda ekansiz, men esa yigirma birdaman: ko'ryapsizki, men sizdan anchagina kattaman, shuning uchun ham siz har doim menga rostini aytishingiz... va har doim menga quloq solishingiz kerak, – qo'shib qo'ydi u. – Menga qarang-chi – nega menga qaramaysiz?

Men yana ham uyalib ketdim, ammo unga qaradim. U jilmaydi, faqat avvalgidek emas, boshqacha, muloyim tabassum bilan.

– Menga qarang, – dedi u ovozini yoqimli pastlatib. – Men uchun bu noxush emas... Menga sizning yuzingiz ma'qul. Sezishimcha, do'st bo'lamiz. Sizga yoqamanmi? – so'radi u ayyorona.

– Knyaginya xonim... – gapirmoqchi bo'ldim.

– Birinchidan, meni Zinaida Aleksandrovna deb chaqiring, ikkinchidan esa bolalar nega bunday – yigitchalar (o'zini tuzatib qo'ydi) – o'zlari nimani his qilayotganliklarini to'g'ridan-to'g'ri aytavermaydi? Bu kattalar uchun yaxshi. Men sizga yoqaman, to'g'rimi?

– Albatta, siz menga juda ham yoqasiz, Zinaida Aleksandrovna. Men buni yashirmoqchi emasman.

U salmoqlanib, bosh chayqab qo'ydi.

– Sizning guverner-o'qituvchingiz bormi? – deb so'rab qoldi u.

– Yo'q, anchadan beri o'qituvchi yo'q.

Men yolg'on gapirayotgan edim; fransuz muallim bilan xayralashganimga hali bir oy ham bo'lgani yo'q.

– O! Ko'rib turibmanki, siz ancha katta bo'lib qolibsiz.

U barmoqlarimga astagina urib qo'ydi.

– Qo'llaringizni to'g'ri ushlang!

– U diqqat bilan kalavani o'rashni boshladi.

Men qizning pastga qarab turganidan foydalanib, avval o'g'rincha, keyin dadilroq va

yana ham dadilroq kuzata boshladim. Uning yuzi menga kechagidan ham go'zalroq ko'rindi, chunki undagi hamma narsa nafis, oqil va yoqimli edi.

U oq parda ilingan derazaga orqa o'girib o'tirardi. Quyosh nuri pardadan o'tib, uning tillarang sochlarini, bo'ynini, nozik yelkalarini muloyim nurlari bilan yoritardi. Tikilganim sayin, u men uchun qadrdon va yaqin bo'la boshladi! Nazarimda, uni anchadan beri taniyman-u, lekin bilmagandekman, xuddi ungacha yashamagandekman... Uning egnida qoramtir fartukli ko'ylak bor edi. Men esa bu ko'ylak va fartukning har bir qatini jon-jon deb silab-siypalagan bo'lardim. Tuflichaning uchi ko'ylagi ostidan ko'rinib turardi: egilib ta'zim qilgan bo'lardim bu tuflichalarga... “Mana, uning qarshisida o'tiribman, – deb o'yladim o'zimcha, – men u bilan tanishib oldim... qanday baxt, yo xudo!” Suyunganimdan stuldan tushib ketay derdim, yosh bola singari oyoqlarimni likillatib qo'ydim.

O'zimni suvdagi baliqdek juda yaxshi his qilardim, menga qolsa, bu xonadan, bu yerdan bir umr ketmasdim.

Uning kipriklari asta ko'tarilib, qarshimda nurli ko'zlari charaqladi – u yana jilmaydi.

– Buncha menga tikilib qoldingiz, – dedi u. So'ngra sekin barmog'i bilan tahdid qilib qo'yan bo'ldi.

Qizarib ketdim... “U hammasini tushunib turibdi, hammasini ko'rdi, – fikr o'tdi xayolimdan. – Axir bularning barini tushunmay, ko'rmay bo'ladimi!”

Birdan qo'shni xonada taqillagan tovush eshitildi – qilichning jarangi.

– Zina! – mehmonxonadan knyaginya baqirdi. – Belovzrov senga mushukcha olib keldi.

– Mushukcha! – qichqirib yubordi Zinaida va tezlik bilan o'rindiqdan turib, kalavani tizzamga qo'ydi-yu, chopib ketdi.

Jun iplar bog'lamini va kalavani derazaga qo'yib, mehmonxonaga chiqdim va angrayib, to'xtab qoldim. Xonaning o'rtasida oyoqlarini yoyib, yo'l-yo'l mushukcha yotardi. Zinaida uning ro'parasida tizzalab o'tirib, tumshuqchasini ko'tarardi. Knyaginyaning yonida, salkam ikki deraza oralig'ini gavdasi bilan to'sib, sariq jingalak sochli navqiron, qizil yuzli, ko'zlari chaqchaygan askar turardi.

– Qanday kulgili! – der edi Zinaida. – Ko‘zlari kulrang emas, yashil, quloqlari esa katta. Rahmat sizga, Viktor Yegorich! Siz juda yaxshisiz.

Askarni tanidim, bir kun avval yigitlari orasida ko‘rganman, u jilmayib, ta‘zim qildi, poshnalari bilan qarsillatib, qilichining halqasini jaranglatib qo‘ydi.

– Siz kecha, yo‘l-yo‘l, katta quloqli mushukcha kerak, degandingiz... Mana, topdim. Sizning gapingiz – qonun. – U yana ta‘zim qildi.

Eski sariq ko‘ylak kiygan, bo‘yniga rangi uchib ketgan ro‘mol tashlagan xizmatkor ayol qo‘lida sut solingan idish bilan kirib keldi va mushukchani oldiga qo‘ydi. Mushukcha bir seskandi, qunishib qoldi va yalay boshladi.

– Qaranglar, tili pushti rang ekan, – dedi Zinaida, boshi bilan polgacha egilib, uning yon tomonidan tumshug‘iga yaqinlashib.

Mushukchani gorni to‘ydi, xurillab, oyoqlarini yoyib kerishdi. Zinaida o‘rnidan turib, xizmatkorga burilib, bepisandlik bilan:

– Uni olib ket, – dedi.

– Mushukcha uchun – qo‘lchangizni bering, – dedi askar, ishshaygancha, yangi harbiy kiyimdagi ulkan gavadasi bilan bir silkinib.

– Ikkalasini ham, – e‘tiroz bildirdi Zinaida va unga qo‘llarini uzatdi. Askar uning qo‘llarini o‘payotganda, Zinaida menga uning yelkasi osha qarab turardi.

Men qimir etmay, kulishni ham, biror narsa deyishni ham, jim turishni ham bilmay, joyimda turardim. To‘satdan ochiq eshikdan xizmatkorimiz Fyodorning dahlizda turganiga ko‘zim tushdi. U menga imo-ishoralar qilardi. Men zudlik bilan uning yoniga chiqdim.

– Nima gap? – so‘radim men.

– Onangiz sizni chaqirib kelishga yubordi, – dedi u pichirlab. – Hayallab qolganingizdan u kishining jahli chiqyapti.

– Nima, men bu yerda uzoq qolib ketdimmi?

– Bir soatdan oshdi.

– Bir soatdan oshdi! – deb yubordim beixtiyor, mehmonxonaga qaytib, ta‘zim qilib, xayrlasha boshladim.

– Siz qayoqqa ketyapsiz? – so‘radi mendan qiz, askarning yelkasi osha qarab.

– Men uyga borishim kerak. Sizga aytsam,

– qo‘shimcha qildim, kampirga qarab, – soat ikkilarda biznikiga boring.

– Shunday deng, ota o‘g‘il.

Knyaginya shoshib, tamaki xaltachasini oldi, shunchalik pishillab hidlay boshladiki, hatto men ham seskanib ketdim.

– Shunday deng, – ko‘zlarini ochib-yumib, inqillagancha takrorladi u.

– Msye Voldemar, biznikiga kelib turing-a, – qichqirdi Zinaida va kulib yubordi.

“Nimaga buncha kuladi u?” – deya o‘yladim jimgina, norozi kayfiyatda kelayotgan Fyodor hamrohligida uyga qaytar ekanman. Onam meni urishib berdi, o‘sha knyaginyanikida nima bor, degandek, hayron bo‘ldi. Men hech narsa demay, o‘z xonamga ketdim. Negadir nihoyatda xomush edim... Yig‘lamaslikka zo‘r berib urinardim... Askardan uni rashk qilayotgan edim.

V

Knyaginya va‘dasiga muvofiq onamning huzuriga keldi, lekin unga yoqmasdi. Men ularning uchrashuvida yo‘q edim, dasturxon ustida esa onam otamga, o‘sha knyaginya Zasekinani une femme très vulgaire¹ deb o‘ylashini, turli iltimoslar bilan knyaz Sergeyga hadeb murojaat qilishlar joniga tekkanini, knyaginyaning allaqanday mashmashalarga, des vilaines affaires d‘argent²ga aralashgan bo‘lsa, demak, u mashhur ig‘vogarlar toifasidan bo‘lishi mumkinligi haqida gapirdi. Ammo onam uni qizi bilan birga ertaga tushlikka chaqirganini qo‘shimcha qildi (“qizi bilan” degan gapni eshitib, burnim bilan likopga engashib qoldim, har holda u qo‘shni aslzoda). Bunga javoban, otam onamga uning qanday xonim ekanligini eslaganini aytdi; yoshlik paytlarida marhum knyaz Zasekinni bilar ekan; odamlar uni, ko‘p vaqtlar Parijda yashaganligi uchun “le Parisien”³, deb chaqirar ekan; u juda ham boy bo‘lgan, ammo mol-mulkini boy bergan. Nima uchunligi noma‘lum, pul sababli bo‘lishi ham mumkin. Vaholanki, u to‘g‘ri yo‘lni tanlashi ham mumkin edi, – deb sovuq kulib qo‘ydi, – bir boshqarma xodimining qiziga uylandi, uylangach,

¹ Sharm-hayosiz ayol (frans.).

² Shubhali pullar bilan bog‘liq ishlar (frans.).

³ “parijlik” (frans.).

shubhali ishlarga aralashib, batamom xonavayron bo'ldi.

– Nima bo'lganda ham, qarz so'ramasa bo'ldi, – dedi onam.

– Bo'lishi mumkin, – dedi otam xotirjamlik bilan. – U fransuzcha gaplashadimi?

– Juda yomon gaplashadi?

– Hm. Buning farqi yo'q. Uning qizini ham chaqirgansan, shekilli. Kimdir menga uni yaxshigina o'qimishli qiz, degandi.

– Ha! Demak, u onasiga o'xshamagan.

– Otasiga ham o'xshamagan, – e'tiroz qildi otam. – U ham o'qimishli edi, lekin ahmoq edi.

Onam xo'rsinib, o'yladi. Otam jim bo'ldi. Men esa bu suhbatda o'zimni juda noqulay sezdim.

Tushlikdan keyin bog' tomonga ketdim, miltiq olmadim. O'zimga, "Zasekinlarning bog'iga" yaqinlashmayman deb so'z berdim, biroq katta bir kuch meni u yerga boshlab bordi – bekorga emas ekan. Devorga yaqinlashib ulgurmasimdan, Zinaidaga ko'zim tushdi. Bu safar u yolg'iz edi. Qo'lida kitob bilan yo'lakdan sekin yurib borardi. U meni ko'rmasdi.

Sal bo'lmasa uni o'tkazib yuborardim, ammo birdan o'zimni o'nglab, yo'taldim.

U burilib qaradi, lekin to'xtamadi, katta aylana shlyapasidagi enli, zangori lentasini qo'li bilan sidirib, asta tabassum qildi va yana ko'zlarini kitobga qaratdi.

Men furajkamni yechib, turgan joyimda biroz o'ng'aysizlanib, yuragimdagi dardim bilan u yerdan nari ketdim. "Que suis-je pour elle?"⁴ – (xudo biladi, nima uchun) fransuzcha o'yladim o'zimcha.

Ortimdan tanish qadam tovushlari eshitildi: o'girilib qaragam, yonimga tez va yengil qadamlar tashlab otam kelayotgandi.

– Bu knyaginyaning qizimi? – so'radi u mendan.

– Ha, yosh knyaginya.

– Nima, sen uni taniysanmi?

– Men uni bugun ertalab knyaginyaning yonida ko'rdim.

Otam to'xtadi va keskin burilib, ortiga qaytib ketdi. Zinaidaga yetib olib, unga muloyimlik bilan ta'zim qildi. U ham otamga ta'zim qildi, yuzida

biroz hayratlanish bor edi, kitobini pastga tushirdi. Qiz ko'zlarini uzmay otamni kuzatib qoldi, men buni ko'rib turdim. Otam doim juda ham did bilan, o'ziga xos va oddiy kiyinardi, ammo hech qachon uning gavdasi menga bunchalik xushbichim ko'rinmagan, kulrang shlyapasi siyraklashgan jingalak sochli boshida bunchalik chiroyli o'rmashib turmagan.

Men Zinaidaning yoniga bormoqchi bo'ldim, biroq u menga qarab ham qo'ymadi, yana kitobini ko'tarib, nari ketdi.

VI

Men butun oqshomni va keyingi kunni qandaydir xomush kayfiyatda o'tkazdim. Esimda, men ishlashga harakat qilib, Kaydanovni olib shug'ullanmoqchi bo'ldim – ammo ko'zim oldida oralari ochiq-ochiq satrlar va sahifalar shunchaki lipillab o'tardi. Men: "Yuliy Sezar harbiy jasorati bilan ajralib turardi" so'zlarini o'n martalab o'qib chiqdim, lekin hech nimani tushunmadim va kitobni otib yuborib, chiqib ketdim. Tushlikdan avval yana negadir galstugimni taqib, paltomni kiyib oldim.

– Bu nimasi? – deya so'radi onam. – Sen axir hali talaba emassan-ku, xudo biladi imtihonni topshira olasanmi-yo'qmi. Senga kurtka tiktirib berganimizga ko'p bo'lgani yo'q, shekilli? Uni tashlab yubormaymiz-ku!

– Mehmonlar keladi, – pichirladim men, biroz achchiqlanib.

– Ana xolos! Qanaqasiga ular mehmon bo'lsin!

Noiloj, bo'ysundim. Kurtkani kiydim, lekin galstukni yechmadim. Knyaginya qizi bilan tushlikka yaqin kirib kelishdi. Kampir menga tanish bo'lgan yashil ko'ylagi ustidan sariq sharfni tashlab olgandi, yana eski usuldagi to'q qizil rangdagi bosh kiyim ham kiyib olgandi. U birdan veksellari haqida so'zlay boshladi, uf tortib, kambag'alligidan shikoyat qilib, "zorlandi", tortinib ham o'tirmadi: baland tovush chiqarib, tamaki hidladi, tag'in o'tirgan joyida u yoqdan bu yoqqa aylanib, qimirlab qo'yardi. Go'yo o'zining knyaginya ekanligini ham unutilib qo'ygan. Ammo Zinaida o'zini mag'rur va haqiqiy knyaginyalarga xos ravishda juda ham jiddiy tutardi. Zinaidaning yuzida sovuq jiddiylik va ulug'vorlik paydo bo'ldi

⁴ "uning uchun men kimman?" (frans.).

– men esa uning nigohlarini, tabassumini taniyolmay qoldim, garchi bu menga yanada go‘zalroq ko‘ringan bo‘lsa-da. Uning egnida och ko‘k rangli yo‘l-yo‘l yengil harir ko‘ylak, sochlari inglizcha rusumga xos, gajak-gajak qilingan, ikki yonoqlari yonida osilib turardi; bu turmak uning sovuq ifodali yuziga mos edi. Tushlik vaqtida dadam qizning yonida joylashib, o‘ziga xos did va xotirjam xushmuomalalik bilan zeriktirmay o‘tirdi. Ular fransuzcha suhbatlashishardi; esimda, meni Zinaidaning toza talaffuzi lol qoldirgan edi. Knyaginya tushlik vaqtida avvalgidek hech nimadan uyalmay hamma narsani paqqos tushirdi va yeguliklarni maqtadi. Onamga uning bu xatti-harakatlari yoqmadi, shekilli, unga xomush va bee‘tibor savollariga zo‘r-bazo‘r javob berdi. Otam esa vaqti-vaqti bilan qoshlarini chimirib qo‘yardi. Zinaida ham onamga yoqmagandi.

– U qandaydir dimog‘dormi, – dedi onam ertasi kuni. – Avec sa mine de grisettes!⁵ Nimasiga tavba, bunaqa kekkayadi?

– Sen grizetkalarini ko‘rmagansan, chamamda, – dedi otam.

– Xudoga shukurki, ko‘rmaganman!

– Albatta, xudoga shukur-da... Lekin ularning qandayligini qayerdan bilasan?

Zinaida menga umuman e‘tibor bermadi. Tushlikdan so‘ng knyagina ketishga chog‘landi.

– Sizlarning yordamingizdan umidvorman, Marya Nikolayevna va Pyotr Vasilich, – dedi u yaltoqlanib onam bilan otamga. – Iloj qancha! Yaxshi zamonlar o‘tib ketdi. Mana men – zoti oliyalari, – qo‘shimcha qildi u xunuk bir iljayish bilan, – nomi ulug‘, supراسi quruq.

Otam unga ehtirom bilan ta‘zim qilib, dahliz eshigigacha kuzatib qo‘ydi. Men ham shu yerda egnimda kalta kurtka kiyganicha, o‘limga hukm qilingan odam kabi yer chizib turardim. Zinaidaning menga munosabati esa meni batamom karaxt qilib qo‘ydi. Ko‘zlarida avvalgi nazokat bilan tez-tez gapirib:

– Biznikiga soat sakkizda keling, eshitdingizmi, albatta... – deb shivirlab o‘tishi meni lol qoldirdi.

Men esa hech narsa deya olmadim –

⁵ Ustiga allanimalar kiyib olgan (frans.).

u boshiga oq sharfni tashlaganicha ketib borayotgan edi.

VII

Soat sakkizda enli paltoda, sochimning bir tutami singan holda knyaginya yashaydigan uychaning dahliziga kirib borardim. Keksa xizmatchi menga qovog‘ini solib qaradi va xohlamaygina o‘rnidan turdi. Mehmonxonadan quvnoq ovozlari eshitilardi. Men eshikni ochdim-u, hayratdan ortga chekindim. Xonaning o‘rtasida, qo‘lida erkaklar shlyapasini tutganicha, knyaginya stul ustida tik turardi; stul atrofida esa besh nafar erkak to‘da bo‘lib turishardi. Ular qo‘llarini shlyapaga tiqishga harakat qilishar, qiz esa shlyapani yuqoriga ko‘tarib, tortib olardi. Meni ko‘rishi bilan u qichqirib yubordi:

– To‘xtang, to‘xtang! Yangi mehmon, unga ham bilet berish kerak, – stuldan yengilgina sakrab tushib, yengimdan ushlab oldi. – Qani keling, – dedi u, – nega turibsiz? Messieurs⁶ sizni tanishtirishga ijozat bering. Bu msye Voldemar, qo‘shnimizning o‘g‘li. Bular esa, – qo‘shimcha qildi u, menga murojaat qila turib, navbat bilan mehmonlarni tanishtirib, – graf Malevskiy, doktor Lushin, shoir Maydanov, iste‘fodagi kapitan Nirmaskiy va Belovzorov, askar, siz uni ko‘rgandingiz. Hurmat va ehtirom ko‘rsatishlaringizni so‘rayman.

Shu qadar dovdirab qolgandimki, hech kimga ta‘zim ham qilmabman. Doktor Lushinni tanidim, bu qop-qora janob meni bog‘da rosa uyaltirgandi, biroq boshqalari menga notanish edi.

– Graf! – davom etdi Zinaida. – Msye Voldemarga bilet yozib bering.

– Bu adolatsizlik, – e‘tiroz bildirdi biroq polyakcha aksent bilan, juda ham chiroyli va bashang kiyingan, qoramag‘izdan kelgan, jigarrang ko‘zli, uzun burunli, ingichka mo‘ylovli graf. – Bu kishi biz bilan fant o‘ynagani yo‘q.

– Adolatsizlik, – takrorladi Belovzorov va iste‘fodagi kapitan deb tanishtirilgan, qirq yoshlardagi, ashaddiy qo‘tir yuzli, arablarga o‘xshash jingalak soch, qiyshiq oyoq, pogonsiz, harbiycha palto kiygan kishi.

⁶ Janoblari (frans.).

– Sizga aytyapman, bilet yozing, – takrorladi knyaginya xonim. – Bu qanaqa g'alayon? Msye Voldemar birinchi marta biz bilan ko'rishyapti, o'yin qoidalari bugunchalik unga taalluqli emas. Ko'p gapirmang, yozing, men shuni xohlayapman.

Graf yelka qisib qo'ydi, ammo itoatkorlik bilan bosh egib, uzuklar bezagan oppoq qo'li bilan peroni ushladi, bir parcha qog'oz yirtib olib, yoza boshladi.

– Hech bo'lmaganda, janob Voldemarga tushuntirishga ijozat bering, – dedi kesatiq ovozda Lushin, – negaki u juda ham o'zini yo'qotib qo'ydi. Gap bunday, yigitcha, biz fant o'ynayapmiz; knyaginya jarimaga tortildi, kimga baxtli bilet chiqib qolsa, uning qo'lini o'pish sharafiga muvassar bo'ladi. Aytganlarimni tushundingizmi?

Men unga bir qarab qo'yib, joyimda angrayib turardim, qiz esa yana stulga sapchib chiqib, shlyapani silkishni boshladi. Hamma unga qarab talpindi, men ularning ortidan intildim.

– Maydanov, – dedi qiz baland bo'yli, ozg'in yuzli, kichkina ko'zli, haddan ziyod uzun sochli kishiga qarab. – Siz shoir sifatida, bag'rikenglik qilib, o'z biletinizni msye Voldemarga in'om qilishingiz kerak, unda bittaning o'rniga ikkita imkoniyat bo'ladi.

Ammo Maydanov e'tiroz bilan bosh chayqab, sochini silkitdi. Men hammadan keyin shlyapaga qo'limni tiqib, bilet olib, uni ochdim... Yo xudo! Undagi "o'pich" degan yozuvni ko'rganimda, nima ahvolga tushib qoldim, o'zim ham bilmayman!

– O'pich! – deb baqirib yubordim beixtiyor.

– Bravo! U yutdi, – qo'shildi qiz. –

Xursandman! – U stuldan tushib, ko'zlarimga shunday bir tikilib, shirin qaradiki, hatto yuragim to'kilib ketdi. – Siz-chi, xursandmisiz? – so'radi u mendan.

– Menmi? – deya oldim bazo'r.

– Biletinizni menga soting, – dedi to'satdan qulog'im ostida Belovzorov. – Men sizga yuz rubl beraman.

Men bu askarga shunday bir yovqarash qildimki, hatto Zinaida chapak chalib yubordi, Lushin esa, – Barakalla! – deb qichqirdi.

– Xo'sh, – davom etdi u, – men, seremoniymeyster sifatida, barcha qoidalarning bajarilishini kuzatishim shart. Msye Voldemar, bitta tizzangizni tushiring. Bizda tartib shunday.

Zinaida qarshimda turdi, meni yaxshilab ko'rish uchun, boshini bir tomonga biroz egdi va viqor bilan menga qo'lini uzatdi. Ko'z oldim qorong'ilashib ketdi. Bitta tizzamga tushmoqchi edim, ikkalasi bilan yiqilib, lablarim Zinaidaning barmoqlariga noqulay tegib ketdi. Uning tirmoqlari esa burnimning uchini yengilgina tirnab oldi.

– Juda yaxshi! – baqirdi Lushin va turishimga yordamlashdi.

Fant o'yini davom etardi. Zinaida meni o'zining yoniga o'tqizib qo'ydi. Tag'in shunaqa jarimalarni o'ylab topardiki! U hatto "haykal" bo'lishiga ham to'g'ri keldi – pedestal vazifasini bajarish uchun esa badbashara Nirmaskiyini tanlab, unga pastga qarab, boshini egib yotishini buyurdi. Qah-qah otib kulishlar sira tinmasdi. Mendek odamovi bo'lib, sog'lom muhitda tarbiya ko'rgan, badavlat xonadonda ulg'aygan yigit, bunaqa shovqin-suron, jaydaricha g'ala-g'ovur, xursandchilik, notanish kishilarning bunchalik apoq-chapoq munosabatlaridan boshim gangib qoldi. Xuddi vino ichgan odamdek mast edim. Hammadan ham qattiqroq kulib, baqirganimdan, qo'shni xonada Iversk darvozasidan kelgan bir xodim bilan gaplashib o'tirgan keksa knyaginya ham xabar olish uchun chiqdi. Ammo men o'zimni shunchalik baxtiyor his qilardimki, birovlarining istehzoli kulishlari-yu, yomon qarashlari pinagimga ham kelmasdi. Zinaida menga moyillik ko'rsatishda davom etar, o'zidan uzoqlashtirmasdi. Bir safar jarimada u bilan bitta ipak ro'molni yopib, yonma-yon o'tirishimizga to'g'ri keldi. Men unga o'zimning sirimni izhor etishim kerak edi. Yodimda, ikkalamizning boshlarimiz to'satdan dimiqqan, nimqorong'i, iforli zulmatda qolib ketdi, shunday zulmat ichida uning ko'zlari muloyim porlar, ochiq lablaridan qaynoq nafasi kelib turar, tishlari ham ko'rinib, sochining uchlari esa meni qitiqlab, kuydirardi. Men jim o'tirardim. U sirli va ayyorona tabassum qildi va nihoyat shivirladi: "Xo'sh, qani?". Men qizarib-bo'zarib kulardim, teskari o'girilib, zo'rga o'zimni qo'lga olishga urinardim.

Fant o'yinidan bezor bo'ldik, – biz arqon o'yinini boshladik. Yo xudo! Imillab qolib, uning barmoqlarimga qattiq va keskin tushirgan zarbasidan shunchalik zavqlandimki, keyin

harqancha o'zimni imillagan qilib ko'rsatmay, u masxara qilib, qo'llarimga urmasdi!

O'sha oqshom davomida nimalar qilmadik biz! Forteplyano chaldik, qo'shiq kuyladik, raqsga tushdik, o'zimizcha lo'lilarning taborini ham namoyish qilgan bo'ldik. Nirmaskiyani ayiqqa o'xshatib kiyintirib, tuzli suvdan bo'ktirib ichirdik. Graf Malevskiy bizlarga qartadan har xil fokuslar ko'rsatib, oxiri qartalarni shunday aralashtirib tarqatdiki, "vist" o'yinida o'ziga hamma kuzurlarni terib olgani uchun Lushin "uni tabriklash sharafiga muyassar bo'ldi". Maydanov bizga qora jild bilan qoplangan, qip-qizil harflar yozib, nashrga chiqarmoqchi bo'lgan, "Qotil" (voqea romantizmning eng avj pallasi haqida edi) poemasidan parchalar o'qib eshittirdi; Iversk darvozasidan kelgan xodimning tizzasidan bosh kiyimini o'marib, qaytarish evaziga kazachoklar raqsiga o'ynatdik; qariya Vonifatiga ayollar bosh kiyimini kiydirib qo'yishdi, yosh knyaginya esa erkaklar shlyapasini kiyib oldi... Hammasini so'zlab bo'larmidi. Faqat Belovzorov o'zini chetga tortib, qovog'ini solib, g'azabnok o'tirardi... Ba'zida uning ko'zlari qonga to'lib, o'zi esa qizarib, xuddi hozir bizlarga tashlanib, hammamizni har tomonga uloqtirib yuboradigandek; ammo qiz unga qarab, barmog'i bilan po'pisa qilib qo'yar, u esa o'tirgan joyiga tiqilib olardi.

Nihoyat, bizlar holdan toydik. Hatto, o'zining ta'biricha, tinim bilmas, hech qanday baqir-chaqirdan tap tortmas – knyaginya ham charchab, dam olishni istab qoldi. Soat o'n birdan o'tganda, eskirgan, quruq pishloq, men uchun har qanday pashtetdan ham mazali bo'lib tuyulgan, sovib qolgan, dudlangan go'shtli pirogdan iborat kechki ovqat tortildi; bor-yo'g'i bir shisha vino, uning ham ko'rinishi g'alati edi: qop-qora, shishaning bo'yni shishgan, pushti bo'yoqning hidi anqib turardi: boz ustiga hech kim undan ichmadi. Toliqib va behad quvnab uychadan chiqdim; xayrlasha turib, Zinaida qo'limni qattiq siqdi va yana sirli tabassum qildi.

Lovullagan yuzimga tunning og'ir va nam nafasi urildi. Nazarimda, hademay bo'ron boshlanib qoladigandek; qora bulutlar tobora kattalashib, osmon bo'ylab o'rmalab, tutunsimon shakllarini bir ko'rinishdan ikkinchisiga

o'zgartirardi. Olis-olislarda, qorong'ilikdagi daraxtlarda shamol bezovta esib qoldi, xuddi o'ziga o'zi gapirayotgandek, jahll bilan momaqaldiroq bo'g'i q gumburlar edi.

Orqa eshikdan men o'z xonamga o'tib oldim. Tog'am pastda yotgan edi, shuning uchun uning ustidan hatlab o'tishimga to'g'ri keldi. U uyg'onib meni ko'rib qoldi va onamga chaqib berdi. G'azablanib onam meni chaqirtirmoqchi bo'ldi, biroq otam uni to'xtatib qoldi. (Axir, men hech qachon onam bilan xayrlashmasdan, uning duosini olmasdan uyquga yotmasdim). Hozir esa iloj yo'q!

Men tog'amga yechinib, uxlashimni aytdim, so'ng chiroqni o'chirdim. Ammo yechinmadim ham, yotmadim ham.

O'rindiqda uzoq muddat xayol surdim. His qilayotganlarim yangi bir narsa va juda ham shirin edi... Men biroz u yoq-bu yoqqa qarab, qimir etmay o'tirib, asta-asta nafas olardim, har zamonda unsiz kulib qo'yardim. Yo sevib goldimmi, nima, sevgi shunday bo'ladimi, deb o'ylab, ichim muzdek bo'lib ketdi. Zinaidaning chehrasi qorong'ilikda ko'z oldimda suzardi. Suzardi-yu, hech o'tib ketmasdi; lablari esa o'sha-o'sha sirli kular edi, uning ko'zlari menga yon tomonimdan savol nazari bilan, o'ychan va muloyim qarab turardi... xuddi o'sha, men xayrlashayotgan o'sha lahzadagidek. Nihoyat, o'rnimdan turib, oyoq uchida yurib, o'zimning to'shagim yoniga bordim, keskin harakat bilan to'lib-toshgan hissiyotimni bezovta qilib qo'ymaslik uchun, sekingina boshimni yostiqqa qo'ydim...

Yotdim-u, ammo mijja qoqmadim. Ko'p vaqt o'tmasdan xonamga yorug'likning g'ira-shira nurlari tusha boshlaganini payqadim. O'rnimdan biroz ko'tarilib, derazaga qaradim. Deraza romi, o'zining sirli va xira oqarib turgan oynalaridan yaqqol ajralib ko'rinar. "Momaqaldiroq", – o'yladim men, – haqiqatan ham bu momaqaldiroq, biroq u juda olisda, shuning uchun ham uning gumburlashi eshitilmagan; faqatgina osmonda daraxt shoxlaridek uzun-uzun bo'lib, deyarli yorqin bo'lmagan chaqmoqlar to'xtovsiz chaqnardi: buni chaqnash emas, balki miltillash desa to'g'ri bo'lardi. Joyimdan turib, deraza

yoniga keldim va tonggacha o'sha yerda turdim...
 Chaqmoqlar bir zum ham to'xtamadi; xalq iborasi bilan aytganda, chumchuqlar kechasi edi bu.
 Men sokin qumoq dalaga, tim qora Neskuchnoye bog'iga, har bir chaqnashdan titrab ko'rinayotgan olisdagi sarg'ish binolarga qarab turardim...
 Tikilganimcha, hech ko'zimni uzolmasdim; go'yoki bu tovushsiz va og'ir yalt-yalt qilayotgan chaqmoqlar, ichimda sodir bo'layotgan tilsiz va sirli tug'yonga javob berayotgandek edi. Tong otib, qizg'ish dog'li shafaq ko'rinadi. Quyosh chiqishiga yaqin chaqmoqlar xiralashib, qisqara boshladi: ular yanada kamroq lipillab, yangi kunning xushchaqchaq va yorqin nurlari ostida nihoyat yo'qoldi...

Ichimdagi chaqmoqlar ham yo'qoldi.
 Qattiq charchoq va sukunatni his qildim... ammo Zinaidaning qiyofasi, yuragimni ezib, ko'z o'ngimdan hamon ketmas edi. Negadir, bu qiyofaning o'zi xotirjam ko'rinardi: xuddi botqoq o'tlaridan, uni o'rab turgan yoqimsiz ko'lankalardan uzoqlashib, uchib ketgan oq qushga o'xshardi, men esa uyquga ketarkanman, xayrlashuv va sadoqat tuyg'usi bilan so'nggi marotaba uni bag'ringa bosdim...

Oh, mittigina his-tuyg'ularim, muloyim tovushlar, oshiq bo'lgan qalbmning kuyib-yonishlari, ilk muhabbatim quvonchlari, qaylarda qoldingiz?

VIII

Ertasi kuni tongda, choy ichish uchun tushganimda, onam meni urishib berdi, ammo men kutganimdan kamroq koyidi, kecha oqshomni qanday o'tkazganimni aytib berishga majbur qildi. Men unga qisqagina, ko'p tafsilotlarini bayon qilmasdan, oddiygina qilib javob berdim.

– Nima bo'lganda ham, ular comme il faut⁷ emas, – dedi onam. – Sen esa, imtihonga tayyorlanib, dars qilish o'rniga, ularga ilakishib yurishni bas qil.

Onamning mashg'ulotlarim to'g'risidagi barcha tashvishlari bor-yo'g'i bir-ikki og'iz gap bilan cheklanishini bilganim uchun ham, e'tiroz bildirmay qo'ya qoldim, ammo choydan keyin

otam qo'limdan yetaklab, boqqa olib chiqdi va Zasekinalarnikida ko'rganlarimning hammasini aytib berishga majbur qildi.

Otam menga g'alati ta'sir ko'rsatardi – bizning munosabatlarimiz ham g'alati edi. U tarbiyam bilan deyarli shug'ullanmasdi, biroq hech qachon meni haqoratlamagan; u erkinligimni hurmat qilardi, hattoki aytish joiz bo'lsa, men bilan muloyim gaplashardi... Faqat meni o'ziga yaqinlashtirmasdi. Uni yaxshi ko'rardim, u men uchun erkak kishining namunasi edi. Yo xudo, agar u meni o'zidan nari qilmaganida, qanchalar unga bog'lanib qolgan bo'lardim! Vaholanki, u qachonki o'zi xohlasa, deyarli bir zumda, bir so'z bilan, birgina harakat bilan menda o'ziga nisbatan cheksiz ishonchni uyg'otishi mumkin edi. Men unga yuragimni ochib, u bilan xuddi o'zimning do'stimdek, mehribon murabbiyimdek gaplashaverardim... So'ngra u birpasda meni tark qilar, qo'llari esa meni tezda o'zidan mehr va muloyimlik bilan itarardi.

Ba'zan u quvnoq bo'lib qolar, xuddi yosh boladek men bilan o'ynab, sho'xlik qilishga ham tayyor edi (u turlicha xatti-harakatlarni yaxshi ko'rardi); bir marta – faqatgina bir marta! – u meni shunday muloyim erkaladiki, yig'lab yuborishimga sal qoldi... Ammo uning quvnoqligi ham, mehribonligi ham izziz yo'qolardi. Shuning uchun ham o'rtamizdagi o'yin-kulgi menga hech qanday ilinj bermasdi, men uchun bular hammasi tush edi go'yo. Shunday ham bo'lardiki, uning aqlli, chiroyli, nurlil yuziga termulib turib, yuragim hapqirib ketardi, bor vujudim unga talpinardi... u esa menda sodir bo'layotgan hissiyotlarimni sezgandek, lunjlarimdan asta cho'zib, erkalatib, o'tib ketardi, yoki biror ish bilan mashg'ul bo'lar, yoki birdan jim bo'lib, qotib qolardi, buni u juda yaxshi uddalar edi, men ham shu zahoti qunishib, muzdek bo'lib qolardim. Albatta, uning menga nisbatan kamdan-kam hollarda mehrining uyg'onib qolishi, mening so'zsiz, ammo tushunarli bo'lgan iltijolarim sababli emas, menga kutilmaganda mehri tovlanib qolardi. Keyinchalik otamning fe'li haqida o'ylar ekanman, shunday xulosaga keldimki, unga mening ham, oilaviy hayotning qizig'i yo'q edi; u boshqa narsani yaxshi ko'rardi va shu bilan rohatlanardi. "Qo'lingdan kelganicha o'zing olgin-u, lekin

⁷ Intizomli, tartibli (frans.).

tutqich berma, faqat o'zingni o'yla – yashashdan maqsad shu”, – dedi u bir kuni. Kunlarning birida yosh demokrat sifatida uning huzurida erkinlik to'g'risida mulohaza qila boshladim (o'sha kuni mening iboram bo'yicha, “yaxshigina” kayfiyatda edi u; bunday paytlarda u bilan har narsalarni gaplashsa bo'lardi).

– Erkinlik, – takrorladi u, – bilasanmi, odamga erkinlik beradigan narsa nima?

– Nima?

– Xohish-iroda, u erkinlikdan ham afzal bo'lgan hokimiyatni beradi. Xohish-istaging bo'lsa – erkin bo'lasan va hukmronlik qilasan.

Otam hamma narsadan ko'ra, avvalo, yashab qolishni istardi, yashar ham edi... Balki, u hayot degan “narsa”dan uzoq vaqt foydalana olmasligini avvaldan sezgandir: u qirq ikki yoshida o'ldi.

Men otamga Zasekinalarnikiga qilgan tashrifimni batafsil so'zlab berdim. U skameykada o'tirib, qamchining uchi bilan qumda allanarsalar chizib, bee'tiborlik bilan, xayol surib, eshitdi. Ba'zan kulib qo'yar, yuzlari yorishib, qiziqish bilan menga nigoh tashlab, uzuq-yuluq savol va e'tirozlar bilan kesatib hazillashardi. Dastlab, men Zinaidaning ismini aytishga jazm qilmadim, keyinroq o'zimni tutib turolmay aytib yubordim. Otam ham kulib qo'yardi. So'ngra u o'ylanib qoldi, kerishdi va o'rnidan turdi.

Yodimga tushib qoldi, u uydan chiqayotib, otni egarlashni buyurgan edi. U yaxshi chavandoz edi – janob Reridan ancha ilgari eng yovvoyi otlarni ham bo'ysundira olardi.

– Dada, siz bilan borsam bo'ladimi? – so'radim undan.

– Yo'q, – dedi u, uning yuzi odatiy loqayd-muloyim tusga kirdi. – Agar xohlasang, yolg'iz bora qol; aravakashga bormasligimni aytib qo'y.

U menga teskari o'girilib, bir zumda ketdi. Men uni nigohim bilan kuzatib turdim – u darvoza ortida g'oyib bo'ldi. Men devor osha uning shlyapasini ko'rib turardim: u Zasekinalarnikiga kirdi.

Ularnikida bir soatdan ko'p bo'lmadi, shu zahoti shaharga jo'nadi va uyga faqat kechqurun qaytdi.

Tushdan so'ng men o'zim Zasekinalarnikiga bordim. Mehmonxonada yolg'iz keksa knyaginyani

uchratdim. Meni ko'rib, u bosh kiyimining tagida spitsaning uchi bilan boshini qashib oldi va mendan, uning bir iltimosnomasini ko'chirib berishimni so'radi.

– Jonim bilan, – deya stul chetiga o'tirdim.

– Faqat yirikroq harflar bilan yozing, – dedi knyaginya, menga dog' bo'lib ketgan qog'oz varag'ini uzatar ekan, – bugun iloji bormi, janob? – Shu bugunoq ko'chirib beraman.

Qo'shni xonaning eshigi qiya ochilib, Zinaidaning yuzi ko'rindi – so'lg'in, o'ychan, sochlari pala-partish orqaga tashlangan: u katta-katta ko'zlari bilan menga qarab, astagina eshikni yopdi.

– Zina, Zina! – chaqirib qoldi kampir.

Zinaida javob bermadi. Kampirning iltimosnomasini o'zim bilan olib ketdim va kechgacha o'tirib ko'chirdim.

IX

Mendagi “ehtiros” o'sha kundan boshlandi. Yodimda, men o'shanda xuddi yangi xizmatni boshlagan odamdek his qildim o'zimni: men shunchaki yosh bola emasdim, men oshiq bo'lib qolgandim. O'sha kunning o'zida mening dard-u alamlarim ham boshlandi. Zinaida bo'lmasa, men azoblanardim: miyam ishlamay qolardi, qo'lim hech ishga bormas, kun bo'yi u haqida qattiq o'ylardim... Azob chekardim... ammo uning huzurida o'zimni yengil sezardim. Men rashk qilardim, o'zimning notavonligimni anglab turardim, o'zimcha ahmoqona xo'mrayib, ahmoqona itoat qilardim – biroq allaqanday kuch meni unga jalb qilardi. Har safar sevinchdan beixtiyor titrab, uning ostonasiga yana qadam tashlardim. Zina oshiq bo'lib qolganligimni darhol anglab oldi, men ham buni yashirmoqchi emasdim; u ehtirosimdan rohatlanardi, masxara qilib, erkalatib, menga azob berardi. Boshqa odam uchun ulkan quvonchlar va chuqur g'am-alamlarning yakka-yu yolg'iz manbayi, yakka hukmroni va javobsiz sababchisi bo'lish qanchalar huzurbaxsh – men Zinaidaning qo'lida yumshoq mumdekman go'yo. Vaholanki, unga oshiq bo'lgan bitta men emasman: uning uyiga kelib-ketuvchilarning barchasi es-hushlarini yo'qotishgan edi – u esa ularning hammasini ipsiz bog'lab, o'zining oyoqlari

ostida ushlab turardi. Ularda goh umid, goh qo'rquv uyg'otib, ularni u yoqdan-bu yoqqa o'ynatib (bu uni: odamlarni bir-birlariga to'qnashtirish, deb atardi), huzur qilardi edi – ular esa, hatto qarshilik ko'rsatishni xayollariga ham keltirishmasdi va bajonidil unga itoat qilishardi. Uning navqiron va go'zal butun borlig'ida ayyorlik va beg'amlik, yasamalik va oddiylik, sokinlik va shaddodlikning o'ziga xos yoqimli bir aralashmasi bor edi, uning har bir so'zlarida, xatti-harakatida nozik, nafis nazokat shabadasi esib turgandek, o'yinqaroq bir kuch aks etgandek go'yo. Uning yuzi esa tinimsiz o'zgarar, o'yin qilardi: bir paytning o'zida masxaraomuz, o'ychan va ehtirosli ko'rinardi. Turli-tuman, yengil, bulut soyalaridek o'zgaruvchan hissiyotlar uning qosh-ko'zlarida va lablarida namoyon bo'lib qolardi.

Oshiqlarining har biri unga kerak edi. Belovzorovni u "mening maxluqim", ba'zida esa shunchaki "meniki" deb atardi, chunki u jon-jon deb qiz uchun o'zini o'tga ham tashlardi; o'zining aqliy va boshqa qobiliyatlariga ishonmasa-da, boshqalar baribir o'z so'zlarida turmasligiga ishora qilib, qizning qo'lini so'rashdan charchamaydi. Maydanov qizning qalbidagi she'riy hissiyotlarini to'ldirardi; deyarli barcha yozuvchi-shoirilar singari ko'rinishdan anchagina sovuq bo'lgan bu odam qizni, balki, o'zini ham qattiq ishontirar ekan, uni juda yoqtirishini aytardi, allaqanday ham notabiiy, ham samimiy hayajon bilan o'zining uzundan-uzun misralarida uni madh etardi. Qiz bir unga hamdardlik qilsa, bir uning ustidan kulardi; unga ko'p ham ishonmasdi, uning oh-vohlaridan bezor bo'lib, go'yoki shu bilan, o'zining ta'biricha, havoni tozalash uchun, Pushkinning she'rlaridan aytishga majbur qilardi. Lushin, birovlarining ustidan kuladigan, kesatq bilan gapiradigan doktor, qizni boshqalardan ko'ra ko'proq bilardi, garchi uni o'zining oldida ham, ortidan ham koyisada, boshqalardan ko'ra ko'proq sevardi. Qiz uni hurmat qilardi, ammo unga erk berib qo'ymasdi – bir zumda u ham boshqalar qatorida uning qo'lida o'yinchoq ekanligini alohida huzur bilan unga bildirib qo'yardi. "Men erkatoymen, menda yurak yo'q, men aktyor tabiatman, – dedi u mening huzurimda, – yaxshi-ku! Xo'sh, qo'lingizni beringchi, igna sanchaman, siz mana bu yigitchaning

oldida uyatga qolasiz, qo'lingiz og'riydi, lekin nima bo'lganda ham, janob haggo'y inson, siz kulishingiz kerak". Lushin qizarib ketdi, teskari o'girildi, lablarini tishladi, alqissa, qo'lini qo'yib berdi. Qiz igna sanchib oldi, u esa kula boshladi... ignani tobora chuqurroq sanchib, uning tevarak-atrofga olazarak bo'lib aylanayotgan ko'zlariga boqib, qiz ham kular edi...

Hammasidan ko'ra Zinaida bilan graf Malevskiy o'rtasidagi munosabatlarga tushunmasdim. Graf har tomonlama yaxshi, epchil va aqli edi, biroq o'n olti yoshli bola bo'lib, men fahmlagan, undagi o'zgacha shubhalilik, o'zgacha bir soxtakorlikni negadir Zinaida ko'rmasdi. Balki, u bu yolg'onni ko'rib, ko'rmaslikka olgandir. Noto'g'ri tarbiya, g'alati tanishuvlar va odatlar, doimiy tarzda onasining nazoratida bo'lishi, uydagi qashshoqlik va palapartishlik, o'z erkinligidan atrofdagilar ustidan hukmronlik qilish uchun foydalanish, bularning barchasi qizda allanechuk jirkanishga o'xshash bepisandlik va loqaydlik paydo qilgan edi. Shunday ham bo'lardiki, Vonifatiy kelib, shakar yo'qligini aytib qolsa, yoki tashqariga biror-bir bo'lmag'ur g'iybat gaplar chiqib qolsa, mehmonlar janjallashib qolishsa, u jingalak sochlarini silkitib "hechqisi yo'q!" – deb qo'yardi, xolos.

Ammo shunday paytlar bo'lardiki, Malevskiy uning yoniga kelib, quvlik bilan, tulkiga o'xshab, uning stuli suyanchig'iga ishva bilan suyanib turib, manmansirash va ma'noli tabassum bilan qizning qulog'iga allanimalarni shivirlaganida, qonim qaynab ketardi. Qiz esa qo'llarini ko'kragi ustida chalishtirib, diqqat bilan unga tikilib turardi, o'zi ham kulib, boshini qimirlatib qo'yardi.

– Janob Malevskiyning kelib-ketishi sizga yoqadimi? – deb so'radim bir kuni undan.

– Uning mo'ylovi shunday ajoyibki, – dedi u. – Sizga yo'l bo'lsin.

– Uni sevadi deb o'ylamayapsizmi, tag'in, – deb qoldi u bir safar. – Yo'q. Men bunaqa pakana odamlarni seva olmayman. Men uchun zabardast, tog'ni talqon qiladigani kerak... Men unaqasiga duch kelmayman, xudoyim rahmdil! Hech kimning qo'lga tushmayman, aslo yo'q!

– Bundan chiqdi, siz hech kimni sevib qolmayapsizmi?

– Sizni-chi? Nima, men sizni sevmaymanmi?
– dedi u va burnimga qo‘lqopining uchi bilan urib qo‘ydi.

Ha, Zinaida meni rosa kalaka qilardi. Uch hafta davomida uni har kuni ko‘rardim – meni ne ko‘ylarga solmadi-ya! U bizlarnikiga kam kelardi, men esa bundan afsusda emasdim: uyimizda u xonzodaga, malikaga aylanardi, – men esa undan yotsirardim. Onamning ko‘z o‘ngida o‘zimni fosh qilib qo‘yishdan qo‘rqardim, onam Zinaidani unchalik yoqtirmaganligi uchun, bizlarni xushlamay kuzatib turar edi. Otamdan unchalik qo‘rqmasdim: u meni sezmagandek go‘yo, Zinaida bilan esa kam, ammo o‘zgacha donolik va salohiyat bilan gaplashardi. Men ishlashni ham, o‘qishni ham yig‘ishtirdim, hatto tevarak-atrofga sayr qilmay qo‘ydim, otda yurishni ham bas qildim. Oyoqchasidan bog‘lab qo‘yilgan qo‘ng‘izga o‘xshab, o‘zim yoqtirib qolgan uycha atrofida aylanardim. Nazarimda, u yerda umrbod qolishga tayyor edim... biroq buning iloji yo‘q edi. Onam doimo meni urishardi, ba‘zida Zinaidaning o‘zi meni quvib solardi. Bunday paytlarda men xonamga berkinib olardim yoki bog‘ning to‘riga ketardim. Toshdan barpo qilingan baland issiqxona vayronasining tepasiga chiqib olib, yo‘l tomondagi devor ustida oyoqlarimni osiltirib, soatlab qarab o‘tirardim-u, hech narsani ko‘rmasdim. Yonimda, chang bosgan o‘tlar bo‘ylab, erinibgina oq kapalaklar uchib-qo‘nardi; biroz narida yarim singan qizil g‘isht ustiga chaqqon bir chumchuq qo‘nib, butun tanasi bilan tinimsiz aylanib, dumini yoyib, asabiy chirqillaydi, hamon ishonqiramayotgan qarg‘alar baland qayin daraxtining uchida har zamon qag‘illab qolishadi, quyosh bilan shamol uning bargsiz shoxlarida sekin o‘yin qilishadi, vaqti-vaqti bilan Don monastiri qo‘ng‘iroqlarining ohista va g‘amgin jarangi eshitilib qoladi. Men esa o‘tirib, atrofqa qarab, eshitardim va qandaydir tushunib bo‘lmas hislardan: ham qayg‘u, ham quvonch, ham sezgi, ham umid, ham qo‘rquvdan to‘lib-toshgan edim. Lekin o‘sha paytda bularning birortasini tushunmasdim, bularning nima deb nomlanishini ham bilmasdim, hissiyotlarimning jamini faqatgina bitta nom – Zinaida deb atagan bo‘lardim.

Zinaida esa hamon men bilan sichqon-mushuk o‘yinini qilardi. U dam erkalik qilib qolar, bunday paytlarda men hayajonlanib, erib ketardim, dam meni o‘zidan uzoqlashtirardi – men unga yaqin yo‘lashga botinolmasdim, unga qarashga ham jur‘at qilmasdim.

Bir safar o‘sha tanish bo‘lgan devor yonidan o‘tayotib, Zinaidaga ko‘zim tushdi: u ikkala qo‘liga suyangancha maysada qimir etmay o‘tirardi. Men sekingina ketmoqchi bo‘lib turganimda, birdan u boshini ko‘tarib, amrona ishora qildi. Men joyimda qotib qoldim: dastlab, uni tushunmadim. U yana ishora qildi. Zudlik bilan devordan oshib, suyunib, uning yoniga bordim, biroq u meni nigohi bilan to‘xtatdi va o‘zidan ikki qadam naridagi yo‘lakchaga ishora qildi. Ikkilanib, nima qilishni bilmay, yo‘lakcha chetiga tiz cho‘kdim. U shu darajada oqarib ketgan ediki, yuzida shunchalik chuqur qayg‘u, shunchalik chuqur toliqish aks etib turardiki, yuragim ezilib ketdi, beixtiyor:

– Sizga nima bo‘ldi? – deb yubordim

Zinaida qo‘lini uzatib, bir o‘tni yulib oldi, uni tishlab, so‘ng uloqtirib tashladi.

– Siz meni juda ham sevasizmi? – deb so‘radi nihoyat.

Men hech narsa deb javob bermasdim – nima deb javob qaytarishim kerak?

– Ha, – takrorladi u hamon menga tikilib turib. – Xuddi shunday. Xuddi shunaqa ko‘zlar, – qo‘shib qo‘ydi u, o‘yga toldi va yuzlarini qo‘llari bilan yopib oldi. – Hammasi jonimga tegdi, – shivirladi u. – Qani endi boshim oqqan tomonga ketib qolsam, bunga chiday olmayman, bilmay qoldim... Oldinda meni nima kutayotgan ekan!.. Oh, qiynalib ketdim... xudoyim, juda qiynaldim!

– Nimadan? – deb so‘radim astagina.

Zinaida menga javob bermadi va yelka qisib qo‘ydi. Men hamon tiz cho‘kkan holda, chuqur tashvish bilan unga boqib turardim. Uning har bir so‘zi yuragimni teshib o‘tardi. Menimcha, o‘sha lahzada, unga jonimni bergan bo‘lardim, faqat u g‘am chekmasa bo‘ldi. Unga boqib, uning nimadan qiynalayotganini tushunmay, har xil xayollarga borib turganimda, to‘satdan u og‘ir musibat talvasasida bog‘ tomonga ketdi va holdan toygandek yerga yiqildi. Atrof yorug‘ va yam-yashil edi, shamol daraxtlarning barglarida shitirlab, har

zamonda Zinaidaning boshi uzra osilib turgan uzun-uzun malina shoxlarini ham qimirlatib qo'yardi. Qayerdadir kaptarlar kukulashardi, siyrak maysalar ustidan uchib o'tib, arilar g'ing'illardir. Tepadan zangori osmon mayin boqardi – men esa juda ham xomush edim...

– Menga birorta she'r o'qib bering, – dedi Zinaida past ovozda va tirsagiga tayanib oldi. – Menga sizning she'r aytishingiz yoqadi. Siz qo'shiq ham aytasiz, hechqisi yo'q, hali yoshsiz. "Gruziya tepaliklari" she'rini o'qib bering. Faqat avval o'tirib oling.

Men o'tirib, "Gruziya tepaliklari"ni o'qib berdim.

– "Sevmaslikning iloji yo'q..." – takrorladi Zinaida. – Mana shunisi bilan ham she'riyat yaxshi: u bizga yo'q narsani bordek qilib, bor narsani esa o'zidan ham zo'r qilib, haqiqatga o'xshatib so'zlab beradi. Sevmaslikning iloji yo'q – sevmaslikni xohlaydi-yu, lekin eplay olmaydi! – U yana jimib qoldi, keyin birdan o'ziga kelib, o'rnidan turdi. – Yuring. Onamning huzurida Maydanov o'tiribdi, u menga o'zining she'rlaridan olib kelgan, men esa uni qoldirib ketdim. U ham endi xafa bo'lgan... nima qilish kerak! Vaqti kelib bilib olasiz... faqat mendan jahlingiz chiqmasin!

Zinaida shoshib qo'limni qisdi va oldinga chopib ketdi. Biz uychaga keldik. Maydanov endigina bosmadan chiqqan o'zining "Qotil"ini o'qishga kirishdi, ammo men uni eshitmasdim. U qichqirib kupletlarni o'qir ekan, birin-ketin qofiyalar xuddi qo'ng'iroqchalarga o'xshab, quruq va baland jaranglar edi, men esa Zinaidaga tikilib, hamon uning oxirgi aytgan so'zlarining ma'nosini anglashga urinardim. Birdan Maydanov:

– Yo, ehtimol, sirli bir raqib
To'satdan qilmish seni mag'lub, –

deb hayqirib yubordi va ko'zlarim Zinaidaning ko'zlari bilan to'qnash keldi. U yerga qaradi va yuzi biroz qizardi. Uning qizarganini ko'rib, qo'rqinchdan muzlab ketdim. Avvallari men uni boshqalardan rashk qilardim, faqat ayni shu damda xayolimda: "Xudoyim! U sevib qolgan!" degan fikr paydo bo'ldi.

X

Haqiqiy azoblarim o'sha lahzadan boshlandi. Boshim qotib qolgan, xayol surib, qayta-qayta o'ylab, muttasil, ammo yashirincha Zinaidani kuzatardim. Unda o'zgarish sodir bo'lgan – bu ko'rinib turibdi. U sayr qilishga yolg'iz ketardi va uzoq vaqt sayr qilardi. Ba'zan u mehmonlarga ko'rinib bermas, soatlab o'z xonasida o'tirardi. Ilgari bunaqa odati yo'q edi. To'satdan, o'zimga shunday tuyulgandir, haddan tashqari kuzatuvchan bo'lib qoldim. "Shumi? Balki, budir? – derdim, qizning oshiqlarini birma-bir xayolimdan o'tkazib. Garchi xayolan Zinaidaning oldida aybdordek bo'lsam-da, graf Malevskiy men uchun hammadan xavfliroq edi, nazarimda.

Mening kuzatuvchanligim burnimdan naridagilarni ko'rmasdi, mening o'zimcha sezdirmasligim ham naf bermadi, hartugul doktor Lushin meni tezda fosh qildi. Vaholanki, uning o'zi ham oxirgi paytlarda o'zgarib qolgan edi: u ozib ketgan, avvalgidek tez-tez kulib turardi-yu, ammo allanechuk bo'g'iqroq, g'azabnok va qisqaroq – undagi dastlabki yengil masxaromuzlik va istehzo o'rnini beixtiyor asabiy tajanglik egallagan edi.

Bir kuni ikkalamiz Zasekinalarning mehmonxonasida qolganimizda:

– Yigitcha, nima qilasiz bu yerlarda o'ralashib, – dedi u. (Zinaida hali sayrdan qaytmagan edi, knyaginyaning baqiroq ovozi boloxonadan eshitilib turardi: u xizmatkor ayol bilan urishayotgan edi.) – Hali yoshsiz, o'qishingiz, ishlashingiz kerak, siz bo'lsangiz, nimalar qilib yuribsiz?

– Men uyda ishlaymanmi-yo'qmi, siz gayoqdan ham bilardingiz, – e'tiroz qildim takabburlik bilan, ammo dovdirab qolgandim.

– Qanaqa ishni gapiryapsiz? Xayolingizda umuman boshqa narsalar. To'g'ri, men bir narsa deyishim qiyin... sizning yoshingizda bu tabiiy, tushunsa bo'ladi. Biroq sizning tanlovingiz juda ham beo'xshov. Ko'rmayapsizmi bu qanday uyiligini?

– Sizni tushunmayapman, – dedim.

– Tushunmayapsizmi? Unda o'zingizga yomon. Sizni ogohlantirib qo'yishni o'zimning burchim deb hisoblayman. Bizga o'xshagan qari bo'ydoqlar bu yerga kelishi mumkin: nimadan qo'rqamiz? Bizlar toblanganmiz, bizni jin ham urmaydi; sizning esa teringiz hali juda ham nafis,

bu yerning havosi siz uchun zararli – ishonaverimg menga, kasallanib qolishingiz mumkin.

– Qanday qilib?

– Oddiygina. Nima, hozir siz sog'lommisiz?

Nima, siz yaxshi ahvoldamisiz? Nima, hozir siz his qilayotgan narsalarning o'zingizga foydasi bormi, yaxshimi?

– Xo'sh, men nimani his qilayotgan ekanman? – dedim, vaholanki, doktorning haq ekanligini qalban tan olib turgan bo'lsam-da.

– Eh, yigitcha, yigitcha, – gapida davom etdi doktor, uning yuz ifodasi esa go'yo mana shu ikkita so'z bilan meni qattiq xafa qilayotgandek edi, – aldashga urinmang, xudoga shukurki, hozircha sizning qalbingizdagi narsa yuzingizda aks etib turibdi. Bahslashishdan nima naf? O'zimga qolsa, bu yerga kelmasdim, agar (doktor tishini-tishiga qattiq bosib) ... agar o'zim ham shunaqa tentaklardan bo'lmaganimda. Faqat bir narsaga hayronman: qanday qilib siz shunday aql bilan, atrofingizda nimalar bo'lyotganini ko'rmayapsiz?

– Xo'sh, nimalar bo'layapti? – dedim va sergaklandim.

Doktor ustimdan kulgandek, g'alati qarab qo'ydi menga.

– Men ham ahmoqman, – dedi u, xuddi o'ziga o'zi gapirayotgandek. – Shu gaplarni aytishim kerakmidi unga. Bir so'z bilan aytganda, – qo'shimcha qildi u, ovozini biroz balandlatib, – takror aytaman sizga: bu muhit sizga to'g'ri kelmaydi. Bu yer sizga yoqadi, ammo nima bor? Issiqxonalarda ham yoqimli hidlar kelib turadi – u yerda yashab bo'lmaydi. Hoy! Quloq soling, qo'lingizga yana Kaydanovni oling!

Knyaginya kirib keldi va doktorga tish og'rig'idan shikoyat qila boshladi. So'ngra Zinaida paydo bo'ldi.

– Mana, – qo'shimcha qildi knyaginya, – janob doktor, uni koyib qo'ying. Kun bo'yi muzli suv ichadi; ko'kragi nosog'lom holida mumkinmi shunday qilish?

– Nega bunday qilasiz? – so'radi Lushin.

– Nima bo'пти shunga?

– Nima? Siz shamollab qolishingiz va o'lishingiz mumkin.

– Rostdanmi? Nahotki? Juda soz – shunday bo'la qolsin!

– Ana shunaqa! – to'ng'illadi doktor.

Knyaginya ketdi.

– Ana shunaqa, – takrorladi Zinaida. – Axir shu yashashimiz yaxshimi? Atrofga bir qarang-a...

Nima – yaxshimi? Yoki siz, meni tushunmaydi, sezmaydi, deb o'ylayapsizmi? Siz meni, bir lahzalik lazzat, mana shu hayotimizni, – men hali baxt haqida aytmayapman, xatarga qo'yishga arzimaydi, deb jiddiy ishonitirishga qanchalar urinmang, menga shu yoqadi – muzli suv ichish.

– Shunday-shunday, – dedi Lushin, – injiqlik va erkinlik... Mana shu ikkala so'z sizni istisno qiladi: sizning butun borlig'ingiz shu ikki so'zdan iborat.

Zinaida asabiy kulib yubordi.

– Maktubingiz biroz kechikdi, muhtaram doktor. Yon-atrofingizga qarang; ortda qolibsiz. Ko'zoynagingizni taqib oling. Injiqlik qiladigan paytlarim o'tib ketgan; sizni aldash, o'zimni aldash degani... G'irt ahmoqlik! Erkinlik haqida gapiradigan bo'lsak... Msye Voldemar, – dedi to'satdan Zinaida, oyoqchasi bilan depsinib, – yuzingizni rahmdil qilib ko'rsatishni bas qiling. Meni ayashlariga toqat qilolmayman. – U tezlik bilan chiqib ketdi.

– Zararli, bu muhit siz uchun zararli, yigitcha, – deb yana takrorladi menga Lushin.

XI

O'sha kuni shomda Zasekinalarnikida har doimgi mehmonlar yig'ilgandi: ularning orasida men ham bor edim.

Suhbat Maydanovning poemasi haqida boshlandi, Zinaida astoydil uni maqtar edi.

– Ammo, bilasizmi, nima? – dedi qiz unga. – Agar men shoir bo'lganimda, boshqacha syujetlar olgan bo'lardim. Balki, bularning hammasi bo'lmag'urdir, biroq mening xayolimga g'alati fikrlar keladi, ayniqsa, uxlayotganimda, erta tongda, osmon ham pushti, ham kulrang bo'la boshlaganida. Masalan, men... Sizlar mening ustimdan kulmaysizmi?

– Yo'q! Yo'q! – deb hayqirdik hammamiz bir ovozdan.

– Mening ko'z oldimga, – gapida davom etdi u, qo'llarini ko'kragi ustida chalishtirib, nigohini chetga qaratib, – qizlarning katta bir jamoasi,

tunda, katta qayiqda – sokin soyda. Oy nur sochib turibdi, ular esa hammasi oppoq kiyimlarda, oq gulchambarlar taqqan, qo‘shiq kuylashmoqda, aytaylik, birorta madhiyaga o‘xshash qo‘shiqni.

– Tushunyapman, tushunyapman, davom eting, – dedi Maydanov ma’noli va o‘ychan.

– Birdan – sohilda shovqin, o‘yin-kulgi, mash’alalar, nog‘oralalar... Bular – qo‘shiqlar aytib, baqir-chaqir qilib, yugurib borayotgan fohishalar to‘dasi edi. Mana shuni tasvirlab berish sizning ishingiz, janob shoir... ammo men istardimki, mash’alalar qizil bo‘lib, ko‘p tutun bo‘lishi kerak, gulchambarlari ostidan fohishalarning ko‘zlari charaqlab tursin, gulchambarlar qop-qora bo‘lishi kerak. Yo‘lbars terilari va jomlarni ham esdan chiqarmang, oltin ham ko‘p bo‘lsin, juda-juda ko‘p.

– Oltin qayerda bo‘lishi kerak? – so‘radi Maydanov, sochlarini orqasiga tashlab, burun kataklarini katta-katta ochib.

– Qayerda? Yelkalarida, qo‘llarida, oyoqlarida, hamma joylarida. Aytishlaricha, qadimgi ayollar oltin halqalarini bilaklariga taqishgan ekan. U fohishalar qayiqdagi qizlarni o‘zlarining yonlariga chaqirishadi. Qizlar kuylashdan to‘xtashadi – davom ettira olishmaydi, – ular qimirlamay qolishadi. Oqim ularni qirg‘oqqa olib bordi. Mana, to‘satdan ulardan biri asta o‘rnidan turib... Buni juda yaxshilab tasvirlab berish kerak: qanday qilib u oynning yorug‘ida asta o‘rnidan turganini, uning dugonalari qanday qo‘rqib qolishganini... U qayiqdan hatlab o‘tdi, fohishalar uni o‘rab olishib, tun qo‘yniga, qorong‘ulik tomonga olib ketishdi... Bu yerda buriqsigan tutunni tasavvur qiling, hammasi aralash-quralash bo‘lib ketgan. Faqatgina ularning chinqiriqlari eshitiladi, uning gulchambari esa qirg‘oqda qolgan.

Zinaida jim bo‘ldi. “Oh! U sevib qolgan!” – o‘yladim yana.

– Bori shumiy? – so‘radi Maydanov.

– Shu, – javob berdi qiz.

– Butun bir poema uchun buning o‘zi syujet bo‘la olmaydi, – dedi jiddiylashib Maydanov, – ammo lirik she‘r uchun sizning fikringizdan foydalanaman.

– Romantik mazmundami? – so‘radi Malevskiy.

– Albatta, romantik mazmunda, bayronchasiga.

– Menimcha, Gyugo Bayrondan zo‘r, – dedi beparvolik bilan yosh graf, – qiziqroq.

– Gyugo – eng zo‘r yozuvchilardan, – e‘tiroz bildirdi Maydanov. – Do‘stim Tonkosheyev ham o‘zining ispancha “El-Trovador” romanida...

– Ha-a, bu o‘sha to‘ntarilgan so‘roq belgilari bor kitobmi? – deb gapni bo‘ldi Zinaida.

– Ha. Ispanlarda shunday. Men aytmoqchi edimki, Tonkosheyev...

– Xo‘sh, siz yana klassitsizm va romantizm to‘g‘risida bahslashasiz, – ikkinchi marta gapni bo‘ldi Zinaida. – Kelinglar, yaxshisi, o‘ynaymiz...

– Fantmi? – gapga qo‘shildi Lushin.

– Yo‘q, fant zerikarli, o‘xshatish o‘yinini o‘ynaymiz. (Bu o‘yinni Zinaidaning o‘zi o‘ylab topgan: birorta buyum nomi aytiladi, har bir kishi uni biror narsaga o‘xshatishga urinadi, kim eng yaxshi o‘xshashini topsa, sovrin oladi).

U deraza yoniga bordi. Quyosh endi botgan edi: osmonda baland-balandlarda qizil bulutlar turardi.

– Mana shu bulutlar nimaga o‘xshaydi? – so‘radi Zinaida. So‘ng bizning javobimizni ham kutmasdan: – Menimcha, ular Antoniyning istiqboliga peshvoz chiqib borgan Kleopatraning oltin kemasidagi binafsharang yelkanlarga o‘xshaydi. Esingizdami, Maydanov, yaqinda menga aytib bergan edingiz?

Biz hammamiz, “Gamlet”dagi Poloniyya o‘xshab, bulutlar aynan mana shu yelkanlarni eslatadi va boshqa hech kim o‘xshashini topa olmaydi, degan qarorga keldik.

– Antoniyni o‘shanda necha yoshda bo‘lgan? – so‘radi Zinaida.

– Harqalay, yosh bo‘lgan bo‘lsa kerak, – dedi Malevskiy.

– Kechirasiz, – qichqirdi Lushin, – qirqdan oshgan edi.

– Qirqdan oshgan, – takrorladi Zinaida unga bir qarab.

Men birozdan so‘ng uyga ketdim. “U sevib qolgan, – deya shivirlardi beixtiyor lablarim. – Ammo kimni?”

**Shahriyor
SHAVKAT**

1998-yili tug'ilgan.
O'zbekiston davlat
san'at va madaniyat
instituti talabasi.
O'zbekiston
Yozuvchilar
uyushmasi
tomonidan
"Birinchi kitobim"
rukniida "Ruhim
qushlari" she'rlar
to'plami nashr
etilgan.

Chiroyli qizlarday yolg'izsan, do'lona...

* * *

Do'lona,
ey vazmin, xayolchan qarindosh,
Titrama,
bu menman, kel, erkam, salomlash.
Sen qadar yaqinmi menga tut yo olcha?
Silkib qolmadilar izimdan ro'molcha...
O, nega xomushsan, holsizsan, do'lona?
Chiroyli qizlarday yolg'izsan, do'lona...

Qashshoqman.
Menda na qaddingdan vassalik,
Na kibor kaslarga qo'lingdan hassalik
Tarashlash maqsadi bo'lmagan –
Qashshoqman.
Na sozboq nafislik izlagan mashshoqman...
Sen esa xomushsan, holsizsan, do'lona?
Chiroyli qizlarday yolg'izsan, do'lona...

Bu cho'qqi yuklidir,
Sen – to'ng'ich iztirob.
Osmonning ko'zidan icharsan mayi nob.
Hammadan balandsan!
Nechuk g'am, nechuk g'ash?
O, nechun shamolni timdalash, nimalash?
Bas, nega xomushsan, holsizsan, do'lona?
Chiroyli qizlarday yolg'izsan, do'lona...

Yovlardan qo'riymiz,
Yovlarga elana-elana,
Jayron ham nomusday gap axir, do'lona...
Quyida
Toshlarga ishqalab badanin,
Ayiqday yotibdi yarador
Vatanim...
Shungami... Xomushsan, holsizsan, do'lona,
Chiroyli qizlarday yolg'izsan, do'lona...

* * *

To'xtamadi ko'z yoshlaring,
"Zam, zam!" dedim,
"Zam, zam!" dedim.
Keyin mayli, yig'lashlaring
Malham dedim,
malham dedim.
Gardni Zamzam yutar tilsim,
Xumni tomchi olar cho'lg'ab.
Bor-e, olam toza bo'lsin,
Ummonga bor,
suvga yig'la!
O'shal bahri g'amda, gulim,
O'lsam, dedim, o'lsam, dedim.
O'lmadim,
vo, bu ne o'lim?!
Mulzam dedim, mulzam edim.
Kimki sarxush holda o'lsa,
Do'zaxiydir.
Men ko'ksima
Urdim, ishqim ado bo'lsa,
O'ldim nima,
Qoldim nima?!
Ko'zlarimni yopib ba'zan
Ko'rsam, dedim, ko'rsam, dedim.
Qurib yo'lda "Bayt ul-hazan",
Xursand edim, xursand edim!
Yozg'irdilar; "Bu ne minnat,
Ne xusumat, ne malomat?"
Qo'ying, ofat sarvim mening,
Firoqi xush, dardi lazzat!
Bu lazzatda shu holatda
Qolsam, dedim, qolsam, dedim.
Visol qasdin qiyomatda
Olsam dedim, olsam dedim.

To'xtamadi ko'z yoshlaring,
"Zam, zam!" dedim,
"Zam, zam!" dedim.

Alqissa

Na majnunman,
na sahero bor,
na tegramda kuchuklar,
na uyg'otqman,
na uxloqman,
na qalbidamda uchuqlar.
Morbozimning noni tujjor ketmonida chopildi,
Dodxolarim pora oldi,
"yopdi-yopdi" – yopildi.
Manam og'zimni yopdim...

She'r bor dedim,
hassa niqtab quvdi keksa hassoslar,
"Munday sevin,
munday sog'in",
gap o'rgatdi – hissozlar.
Baqqollar-u dallollar-u g'assollar-u vosvoslar
Kiyiknusxa ko'nglimni ko'p quvdi-quvdi halloslab,
Manam cho'qqiga chopdim!..

Bo'ri bilan bo'za ichdim, ohu bilan og'ular,
Mani chol deb sernasihah kuy boshlahdi cholg'ular,
Kel, ey sarxush, ko'zamiz bo'sh,
"xo'sh-xo'sh" dema, sendekman,
Faqirman deb oyga boqdim,
yalt etdi u – tentakman,
Manam tillani topdim...

Yoqma, balki, bu ko'rpaning chin xojasi burgadir?
Qaysi botir soyasining doyasidan hurkadir?
Kim xatarda hurpaymasa, pati yuluq kurkadir.
Haqim qoldi tishlarinda.
Birga-birmi?
Birga-bir!
Manam kuchukni qopdim!

Kurash –
qo'ldan kelgani shu,
savil g'urur xastamas,
Kurash –
qo'ldan ketgani shu,
qasos borar qasdma-qasd.
El qatori uydan chiqib isyon ila har nafas –
"Mana senga!
Mana senga!"
(shamshirimda basma-bas)
Manam shamolni chopdim...

Qaydaki, o'zbek bor...

(Afg'onistonlik millatdoshim Hashim Hamdamga bag'ishlanadi)

Qaydaki, raqib bor – rafiq topilgay,
Qaydaki, ta'qib bor – tavfiq topilgay,
Qaydaki, mal'un bor – dardlari bo'lsin,
Qaydaki, mardum bor – mardlari bo'lsin!

Qaydaki, ifrot bor – to'g'on tilarman,
Qaydaki, sharrot bor – imon tilarman,
Qaydaki, manhush bor – quzg'un sherikdir,
Qaydaki, nomush bor – qasos tirikdir!

Qaydaki, mazlum bor – tarafdoriman,
Qaydaki, mahkum bor – najotkoriman,
Qaydaki, g'azo bor – yorgunman o'zim,
Qaydaki, Muso bor – Horunman o'zim!

Qaydaki, toshqin bor – bandi buzilgan,
Qaydaki, qochqin bor – qo'lman uzalغان.
Qaydaki, zindon bor – zamondoshiman,
Qaydaki, afg'on bor – fig'ondoshiman!

Qaydaki, Mashrab bor – dor unda hosil,
Qaydaki, ishrat bor – o'ynar Azozil,
Qaydaki, o'zbek bor – o'zagim bog'liq,
Ko'ksiga tig' botsa, ko'ksimda og'riq...

Qaydaki, ig'vo bor – urchiydi qobon,
Qaydaki, g'avgo bor – erk so'zi tobon.
Qaydaki, arzon bor – zargari yo'qdir,
Qaydaki, sarson bor – sarvari yo'qdir!

Qaydaki, ifrot bor – to'g'on tilarman,
Qaydaki, sharrot bor – imon tilarman,
Qaydaki, mal'un bor – dardlari bo'lsin,
Qaydaki, mardum bor – mardlari bo'lsin!

Mushtarak taqdirilar badiiy talqini

**Gulbahor
QURBONOVA**

1988-yili tugʻilgan.
Jizzax davlat
pedagogika instituti
Oʻzbek tili va
adabiyoti fakultetini
tamomlagan.
Maqolalari
Skopus, Infakt
faktor bazasidagi
jurnallarda, xalqaro
va respublika
miqyosidagi
konferensiya
toʻplamlarida eʼlon
qilingan.

Badiiy asarga qiyosiy yondashuv – adabiyotshunoslikda keng qoʻllanuvchi tadqiqot usuli. Ushbu usul mohiyati ikki yoki undan ortiq narsa-hodisalarni oʻzaro qiyoslab, ularning oʻxshash hamda farqli tomonlarini, ularni keltirib chiqargan omillarni aniqlash orqali muayyan ilmiy xulosa va umumlashmalar chiqarishdan iboratdir.

“Yaratuvchilik qudrati nuqtayi nazaridan qaraganda, tarix tabiatdan keyingi eng ulugʻ oʻrinlardan birida turadi. Tabiat oʻrmonlari, togʻlarini, vodiylarini, daryo-koʻllarini qanday betakror yaratgan boʻlsa, tarix ham turli qitʼalar, xalqlar, davlatlar taqdirini va ularga mansub boʻlgan yirik shaxslarning tarjimai holini ham shunday betakror va yorqin qilib yaratib qoʻygan. Asrlar kitobini oʻqiganingiz sari tarix tomonidan hayotiy dramalar, fojialar, sujetlarning alohida

yozuvchining fantaziyasi bilan yaratib boʻlmasligiga ishonch hosil qilasiz. Shu sababli men oʻz fantaziyamdan koʻra “tarix fantaziyasi”ga, yaʼni chindan sodir boʻlgan voqealarga va yashab oʻtgan tarixiy shaxslar taqdiriga asoslandim”, – deydi yozuvchi Pirmqul Qodirov “Avlodlar dovoni”. (Adabiyot va sanʼat nashriyoti. 1989. 5-bet).

Haqiqatda tarixiy voqealar yozuvchilarning badiiy tafakkuriga taʼsir oʻtkazmay qoʻymaydi. Qaysidir yozuvchi tarixiy haqiqatni badiiy aks ettiradi (masalan, Fitratning “Abulfayzxon”, Pirmqul Qodirovning “Yulduzli tunlar”, “Avlodlar dovoni” asarlari kabi), boshqa biri esa tarixda boʻlib oʻtgan voqealar asosida yangi sujetlar yaratib asarlar yozadi (Urush davri va undan burungi voqealar silsilasi chizilgan asarlar: “Salom, togʻlar”, “Jamila”).

Mana shu fikrlar qiyosiy tahlilimiz uchun motiv vazifasini bajaradi. Demak, tarix fantaziyasiga suyangan yozuvchi urush davri voqealarini qanday badiiylashtirdi?

“Salom, togʻlar”, yozuvchi Nurali Qobul taʼkidlaganidek, Chingiz Aytmatovning “Jamila” qissasidan taʼsirlanib yozilgan. Yozuvchining badiiy niyati, gʻoyaviy-badiiy maqsadi esa, menimcha, bunday holatda oʻzbek ayoli

qanday yo'l tutishini ko'rsatib bermoqchi bo'lgan.

"Janr, sarlavha, konsepsiya (tasvir predmeti salmog'i) asarning ilk semiotik markazida yarqirab ko'zga tashlanadi. Ilk semiotik markaz deganda aksariyat hollarda birinchi misra (satr, jumla) tushuniladi.

Ilk jumla (satr, misra) birinchi taassurot asar haqidagi g'ayrihuuriy anglash manbai", – deydi adabiyotshunos A.Rasulov "Badiylik – bezavol yangilik" kitobida.

Shu o'rinda har ikki asarning ilk jumlariga e'tibor qaratsak: "Salom, tog'lar" quyidagi jumla bilan boshlangan: "Uyning orqa tomonidagi yaxlit oyna qo'yilib, atrofi suvalgan xira derazadan qishloq etagidagi ko'rimsiz qabrison ko'zga tashlanib turardi".

Asar boshlanishidayoq derazasiz, faqat oyna qo'yilib suvalgan uyda yashovchi oilaning ahvoli "xira deraza" va "qabrison" so'zlari bilan ma'lum qilinyapti. Bu uy a'zolarini qabrison bilan bog'lab turuvchi qandaydir voqea borligiga va oxirida fojia bilan tugashiga ham ishora berilyapti. Qissa tasvirlanayotgan makon va zamon ruhini kitobxonga birdan yuqtira olishi bilan e'tiborli. Haqiqatan, ilk jumlaning o'ziyoq, olimimiz ta'kidlaganidek, qissada tasvirlangan olamning yaxlit bir manzarasini namoyon qilgandek.

"Jamila" qissasida esa ko'rgazmaga qo'yilmayotgan surat haqida gap ketgach, "Suratning orqa planida so'lg'in kuz osmonining chekkalari oqarib ko'rinadi" deya tasvirlaydi yozuvchi. "So'lg'in kuz"dan so'ng "osmon" va uning "oqarib ko'rinishi". Zukko kitobxon shu peyzajdanoq asar qahramoni Jamilaning "so'lg'in kuz"dan "oppoq" orzulari sari qadam tashlashini tushunadi.

Asarlarning ilk jumlasini, qabrison va so'lg'in kuz tasviri, asar qahramonlarining umri mohiyatidan kitobxonga darak beradi. "Jamila" qissasidan keltirilgan quyidagi parchaga e'tibor qarataylik.

"Bir kuni pichan o'rimida, yur

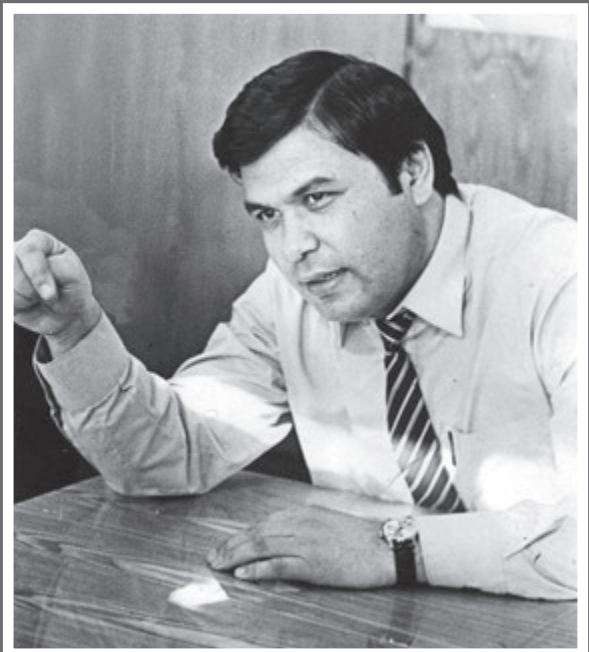
desam bo'ldi, orqamdan ergashib ketaveradi, deb o'ziga ishonganlarning biri – uzoq qarindoshimizning o'g'li Usmon yangamga tegajaklik qilavergan edi, u Usmonning qo'lini siltab yubordida, g'aram soyasida o'tirgan joyidan turarkan:

– Tur yo'qol! – deb o'shqirdi va teskari qarab oldi. – Qo'llaringdan modabozlik qilishdan boshqa ish kelarmidi.

G'aram ostida taltayib yotgan Usmon qalin lablarini nafrat bilan burishtirib to'ng'illadi:

– Ol-a, mushukning bo'yi shiftda osig'liq turgan go'shtga yetmay, puf sassiq degan ekan... shunga o'xshab ko'p noz qilaverma. Ichingda jon-jon deb turibsan-u, yana...

Jamila unga yalt etib qaradi-da: – Jon-jon deb tursam turgandirman. Lekin peshonamga yozilgani shu ekan, nima qilay? Ey ahmoq, buning kuladigan joyi bormi? Jon-jon deyish u yoqda tursin,

...talabalar tafakkurini shakllantirish, adabiyotshunoslar fikrigagina tayanib qolmasdan o'zlari yangi fikr, yangi tahlillar keltirishni o'rgatadi.

ming yil toq o'tsam ham senga o'xshagan shumshuklarga nazarimni solmayman. Ahmoqsan. (Ch.Aytmatov. "Jamila". 18-bet).

"Jamila" qissasidagi bu holat "Salom, tog'lar" qissasida ham takrorlanadi. Qissada Zulayhoga "Jamila"dagi kabi o'z qarindoshi gap otadi, zo'ravonlik qilishga harakat qiladi: "Seni yaxshi ko'raman, Qorako'z! Mening uchun sen bir tomon-u, sendan boshqa butun dunyo bir tomon. Sen esa men bilan gaplashishni ham istamaysan. Nima, mening biror kishini yaxshi ko'rishga haqqim yo'qmi? Nima, men iblismanmi? Rahm qil! O'sha G'oyibnazardan qayerim kam? Sen meniki bo'lishing kerak, Qorako'z! Ishonaman, sen meniki bo'lasan!..

– Kech bo'ldi, enam meni qidirib yo'lga chiqqandir. Menga rahming kelmasa ham, ammingga rahming kelsin...

Birdan tashlangan Qamariddin Qorako'zni mahkam quchoqlab oldi. Ikkisi ham yo'lning o'ng tomonidagi soylikka zarb bilan ag'darildi" (Johillik va qotillik. 89-bet). Uning changalidan qutulgan Zulayho, sen qarindosh-urug'ni bilarmiding, deya yosh to'kib uyi tomon ketadi.

Shunga o'xshash bir xil voqealar ikkita sevgi qissasida ham ko'plab uchraydi. Ana shunday nuqtalarni topa olish, ularning farqli jihatlari, ya'ni yakunlariga to'xtalish, yozuvchilar mahoratini solishtirish talabalar tafakkurini shakllantirish, adabiyotshunoslar fikrigagina tayanib qolmasdan o'zlari yangi fikr, yangi tahlillar keltirishni o'rgatadi. Bugungi kunda ramziy obrazlar orqali

yoritilgan mavzudagi asarlarni tahlil qilishga bo'lgan qiziqish kuchli, lekin hayotimizda uchrab turishi mumkin bo'lgan ijtimoiy-axloqiy mavzudagi asarlarning tarbiyaviy ahamiyati nechog'li kuchli ekanligini ham unutmashimiz lozim.

D.Quronovning "Adabiyotshunoslik lug'ati"da, "San'atkor ifodalamoqchi bo'lgan fikr badiiy obrazda tugal aytilmaydi (ya'ni kitobxon og'ziga chaynab solib qo'yilmaydi). Badiiy obrazning ayrim chizgilari punktir (uzuq-uzuq chiziqlar) bilan tortiladi. Ya'ni san'atkor badiiy obrazda ma'lum imkoniyatlar yaratadi-da, ularni ro'yobga chiqarishni o'quvchiga qoldiradi. Bu xil imkoniyatlar, ayniqsa, "obyektiv tasvir" yo'sinidan borilgan, yozuvchi xolis kuzatuvchi mavqeyida turgan asarlarda kuchli namoyon bo'ladi. Garchi asarda tasvirlangan narsa bitta bo'lsa-da, o'quvchilar (ijodiy tasavvur imkoniyati, xarakteri, dunyoqarashi va b.ga ko'ra) turlicha bo'lgani uchun konkret badiiy obrazlarning ongida turlicha akslanadi, turli xulosalarga olib keladi", – deyiladi.

Darhaqiqat, yorqin, ta'sirchan tasvir o'quvchi xayolotiga qanot bag'ishlaydi.

O'tmishni va bugunni yaxshi biladigan, hayotiy saboqlarni o'qigan va uqqan, ma'naviy yuksak, ijodiy fantaziyasi boy yozuvchining hamma vaqt o'quvchisiga aytadigan gap bo'ladi. U ana shu zarur gapga mos keladigan shakl, ifoda yo'sini, tasvir va talqin topmaguncha, uni mukammallikka yetkazmaguncha orom olmaydi, tinib-tinchimaydi. His va aqlning natijasi o'laroq yaralgan badiiy tasvirga B.Sarimsoqov "Badiiylik asoslari va mezonlari" kitobida shunday ta'rif beradi: "ijodkorni faqat his-tuyg'uga berilib real hayot talablaridan uzoqlashib ketishiga... yoki umuminsoniy axloq talablaridan chetga chiqishga yo'l qo'ymaydi".

Nurali Qobulning "Salom, tog'lar" qissasini oladigan bo'lsak, yozuvchi asar bosh qahramoni Zulayho hayoti misolida sovuq urushning insonlar taqdiriga bo'lgan salbiy ta'sirini yoritib berganini ko'rishimiz mumkin. Qissa syujeti qirg'iz adabiyoti vakili Chingiz Aytmatovning "Jamila" qissasi syujetiga

...ular o'rtasida dialektik yaxlitlikni o'rnata olish yozuvchidan juda katta iqtidor, mehnat talab qiladi.

o'xshash. Jamilaning turmush o'rtog'i to'yilaridan ko'p vaqt o'tmay urushga ketgani kabi Zulayhoning turmush o'rtog'i ham yoshgina kelinni tashlab urushga ketadi. Urush davrining fojialaridan biri xuddi shu – hali bir-birining mehri qonib ulgurmasdan, kelinlar turmush o'rtoqlariga yelib-yugurib xizmat qilishga ulgurmay yoshlar bir-biridan ayriladi. Ular endi faqatgina xatlar orqali bir-birlariga mehr va sog'inchlarini izhor qilishlari mumkin bo'ladi, xolos. Agar bunga imkon topilsa, jonlari omon bo'lsa.

Xulosa qilib aytganda, bitta tarixiy fakt – urush va uning oqibatida ko'plab onalar bolalaridan, farzandlar otalaridan, ayollar turmush o'rtoqlaridan ajralgani har ikkala yozuvchiga ham o'zlari tanlagan yo'nalishda badiiy tasvirlash mahoratlarini yuzaga chiqarish imkonini bergan.

Darhaqiqat, manbalar bag'ridagi zarralarni ilg'ash, ular bag'riga yashiringan sirmi topish, badiiy zakovat, aql, his-tuyg'u uyg'unligida kitobxon ishonch va hayajon bilan o'qiydigan tasvirlarni yarata olish, ular o'rtasida dialektik yaxlitlikni o'rnata olish yozuvchidan juda katta iqtidor, mehnat talab qiladi. Shunga ko'ra his qilish, badiiy idrok etish, o'z qahramonlarining dunyosida yashay olish, ular bilan darddosh bo'la olish, tasvirda aql va tuyg'u uyg'unligiga erishish san'atkor yozuvchining eng zaruriy fazilatlarini ekanligi "Salom, tog'lar" da aniq ko'rinib turibdi.

Topar oyi

Hikoya

Farrux JABBOROV

1985-yili tugʻilgan.
Oʻzbekiston davlat jahon
tillari universiteti Xalqaro
jurnalistika fakultetining
bakalavriaturasini,
Oʻzbekiston Milliy
universiteti Jurnalistika
fakultetining
magistraturasini
tamomlagan.
“Men qaytib kelaman”
(Togʻay Murod
zamonoshlari
xotirasida) kitobi, “Oltin
koʻprik” yosh ijodkorlar
toʻplamini nashrga
tayyorlashda ishtirok
etgan.

Qovoqxonaning chirkin derazasidan chorrahaga tikilib oʻtiribdi. Sargʻayib yungi toʻkilgan telpagining chetidan oq oralagan jingalak sochlari toshib chiqqan. Rangi uniqqan choponi ham qoqsuyak yelkasini yashirolmaydi. Qora sovuqda toʻnglagan shuuri bilan tashqarini kuzatyapti. Uzoqdan uch bola yaqinlashib keladi. Shahardan toʻlib-toshib qaytayotgan taksilar, shosha-pisha bozorliqlarini tushirayotgan odamlar... Boʻsh xaltasini qunt bilan taxlab, qoʻliga mahkam ushlagancha shaharga shoshayotganlar mashinani zumda toʻldiradi, kirakash ishi yurishayotganidan ishshaygancha rulni chapdastlik bilan ortga buradi. Qishloqning toʻkilib qolgan “Neksiya”-yu “Damas”lari yonida yanayam yarqirab allatovur avtomobil tezligini ham pasaytirmay tuproq koʻchaga qayriladi; garchi qora qish boʻlsa-da, bir tomchi yogʻin yogʻmagani bois yoʻl changib qoladi. Yukxonasidagi katta sunʼiy archa shoxlari silkillab boradi...

“Karimboy keldi...” – shishadoshining tili aylanmay gʻoʻldirashidan tashqariga maʼnosiz qarab oʻtirgan Egamqulning xushi oʻziga qaytadi, oʻrnidan yarim turib, mashina ortidan qaraydi: boʻynini qiyshaytirib, deraza shishasiga yuzini tirab, gʻubor ichra yoʻqolib borayotgan avtomobilni nigohi bilan tutib qolmoqchi boʻladi. Joyiga horgʻin choʻkar ekan, qoʻshni doʻkonga kirib ketayotgan bolalariga koʻzi tushadi. Toʻngʻichi – qiz, onasining malla tivit roʻmolini kampirlarga oʻxshab beligacha aylantirib oʻrab olgan. Uch oʻgʻli bultur sunnat toʻyiga amma-xolalari olib kelgan choponchalarini kiyib, opasiga ergashgan. Ularning kaltarib qolgan kiyimlariga qarab, yillar tez oʻtayotgani haqida oʻylaydi beixtiyor. “Ha-a, oldiq” degan gapdan xayoli tarqaydi. Dasturxonga qaraydi. Shisha boʻshagan, yaltirab turibdi. Ulfatlar har qancha avaylamasin, aroq ham, gazak ham oxiri ado boʻldi. Hayotga achchiq qilgandek achchiq-achchiq ichayotganlar turli yoshda – bironing mosh-birinchi soqoli chala olingan, ikkinchisi esa

hayotning ilk zarbalariga ojiz kelgan, keyingisi qirqida qarigan... barining yuzlaridagi zahillik, ko'zlaridagi so'niqlik mushtarak olamning odamlari ekanini anglatib turadi.

Baland peshtaxta ortidagi juvon tuzlama bodring to'g'rash bilan band, har zamonda kunda-shunda mijozlariga qarab qo'yadi: bugun bayram, hamma uyda to'kin dasturxon, tekin ichkilik bor – bularning aroqxonada o'tirganidan ajablanadi. Sho'ring qurg'urlarni qishloqda kimdir yolchitib mehmon qilishigayam ishonmaydi.

Ulfatlar qadah so'zi ham aytib o'tirmasdan, labi uchgan piyolalarni azot ko'tarib, havoda

to'qishtirgan bo'ladi-da, oxirgi tomchisigacha sipqarib, likopchadagi tuzlama bodring bo'laklarini hidlab, joyiga qo'yadi. Gazakni yeb qo'ymaslik oltin qoidaga aylangan bu davrada.

Yaltiroq zarlar ilinib, yorqin ranglarda Yangi yil bezaklari chizilgan oynavand do'kon ichida kelgan-ketganga xalaqit berib to'rt bola uymalashmoqda. Sarmast ota esa qo'shni qovoqxonada o'tirib, xotini farzandlarini bayram dasturxoni uchun nimadir xarid qilgani yuborgan bo'lsa kerak deb o'ylayapti. Lekin pulni qayerdan oldi ekan?

Uch hamtovoq unga so'zsiz tikilib o'tirganidan bildiki, aroq olish navbati yetibdi.

Cho'ntak esa bo'sh. Sotuvchi juvonga ro'para kelish azobini iloji boricha ortga surish uchun yuzini tashqariga burdi. Sarxush ongining to'zigan qaznoqlarida allaqanday xotiralar g'imirlay boshladi.

Maktabni bitirish arafasi: orzular osmon, yuraklar chappar uradi. Ko'ngilda borini aytish pallasi. Qishloqning tor muhitida bundan keyin imkon bo'lmaydi. Yigit-qiz uchrashmog'i mushkul. Durkungina Sanamoyga hech bir sinfdosh yigit ko'ngil yorolmaydi. Shunda Egamqul nimanidir iltimos qiladi. Qiz o'ylanib turib: "...senga yo'q deya olmayman..." deydi. Bundan rost dil roz bo'lurmi, bundan oshkor izhor bo'lurmi?! Qisqa so'zlashuvga guvoh g'ayir ko'zlar, g'ayir ko'ngillar... tezda ikki kabutarning sevgi afsonasini olamga doston qiladi. Qo'rch yigitlardan umidvor bo'y qizlar Sanamoy egalik bo'lganidan shodmon tarqatadi bu xabarni. Sanamoydan bunaqa shirin gap eshitish tugul, bir nigoh tashlashiga mahtal o'smirlar ilk qadahini ko'taradi o'sha kuni.

Sherigining turtkisidan o'ziga kelib, peshtaxta ortidagi juvonga tikildi. O'shal damlardan qolgan qadrdon nimadir qidirdi. "Senga yo'q deb bo'lmaydi" izhori xuddi yigirma yil avvalgiday hozir ham ko'kayini kuydirib o'tdi. Kuch berdi. Oyoqqa qalqdi. Yaqinlashib bordi-yu, yuzma-yuz kelganida shashti qaytdi. Bo'm-bo'sh cho'ntaklarini kavlashga tushdi. Ayol ham bilardi, zotan, uning hemiriyam yo'qligini. Grafinga yuz gramm ichkilik quyib uzatdi, bir likopcha tuzlama berdi. Bu yonga ko'z ostidan qarab o'tirgan mijozlarning sarmast ongida yigirma yillar avvalgi sevgi afsonasi g'imirlab qolgani va bu nigohlarida aks etganini tuyib, qarshisidagi erkakdan ijirg'andi. Egamqul esa o'shal shirin damlardagi shirin va'dani, achchiq hayotidagi birgina totli xotirani, qorong'i ko'nglidagi yagona yoniq shamni yuz gramm aroqqa almashib yuborganidan ori qo'zidi. Grafinni zarb bilan yerga urib, chilparchin qilgisi keldi – na chora, ko'pning rizqi...

Shishadoshlar kaftlarini bir-biriga ishqab shoshqin qarshi oldi. Ularning jonlanib qolgan xatti-harakati shovqiniga sotuvchi ayolning "Bolalaringga qarasang bo'lmaydimi?!" degan so'rog'i singib ketdi. Lekin Egamqulning miyasini parmalay boshladi. Piyon otaning nochor bolalari do'konda shirin taomlarga mo'ltirab yurganini butun olam bilganida ham bunchalik ta'sir qilmas edi. Xayolan xotinini so'kdi. Sabr qilib o'tirsa bo'lmasmidi? Karimboydan qarzini undirib, hali bozordan to'lib-toshib borardi-ku!

Hamtovoqlar homiyning hurmatini joyiga qo'yib, alohida e'tibor ko'rsatdilar. Hamma qo'lidagi qadahni undan so'ng ko'tarishini e'lon qildi. Egamqul g'olib sarkarda yanglig' piyolani bir zarbda bo'shatdi. Muhabbatini mana shu dadarlarga ichirib yuborayotgani alam qildi. Dast o'rnidan turib, gandiraklab ko'chaga yo'naldi. Do'kondan quruq qo'l bilan chiqayotgan bolalariga ham qayrilib qaramay, anovi allatovur avtomobil ketgan tomonga yurdi. Qizi farosatli, ukalarini darrov panaga oldi. Otam urishmasin, dedimi, yo...

O'ziga o'zi g'o'dranib borardi. Kuzning salqinida badani junjikib qancha ishladi Karimboynikida. Ana beraman, mana beraman bilan qarzini haliyam uzgan emas. Pulni bayramga yaqin undirsam, yaxshida, hozir xarjlab qo'yaman, keyin Yangi yil fayzsiz o'tadimi, deya avvaliga ko'p qistamadi. Bugungi haqini to'lamay turib, yaqinda yana chaqirib ishlatdi. Odamlar uyalmaydiyam, a?! Bu ko'nmasa, boshqasi topilardi baribir. Shuning uchun tarang qilmadi. Boyni qarz qilib qo'yaveraylik-chi, deya hazillashib, undan o'zini baland his etdi, tanti his etdi. Tong demadi, tun demadi – tindirmadi. Orada boybichcha ham "Anovini uytmabsan, manovini buytmabsan. Bayramga nozik mehmonlar aytilgan, uyalib qolamiz bu turishda", deb kattasindi. Hay dedi. Pul odamni gapirtiradi-da...

Hozir boraman-da, shartta basharasiga aytaman, deb o'yladi. Bersang – ber,

bermasang... Nima deyman? Bermasang... bermasang... Xudoga soldim, desammi? Yo'q, xotinch bo'lib qoladi. Keyin, qarzimni qaytib so'rolmayman ham. Senikida ishlaguncha dalada paxta tersam bo'lar ekan, harna, uch-to'rt so'm... deyman. Buyam ayolcha gap. Hech insofing bormi, Karimboy?! Insofi bo'lsa, shunaqa qilarmidi? Qandaydir ta'sirliroq gap topishi kerak-da... Birovning haqi buyurmaydi ... – chollar aytadi bunaqa nasihatni. Teshib chiqsin... – endi bunisi kampilarniki. Uff... O'z haqqingni talab qilishdan og'iri yo'q ekan hayotda. Ayniqsa, odamning surbetiga uchrasang.

Mana, bola-chaqang bilan maishat qilib o'tiribsan, menikilar esa och-nahor... Ha, bolalarini qo'shsa, har qanday inson eriydi. Ko'ngli iyadi. Lekin bu sulloh "Oilangni mening familiyamga o'tkaz, o'zim boqvolaman!" deyishdan ham tap tortmaydi. He, enangni...

Qo'shqavatli koshonaning salobati bosdi. Tili aylanmay qoldi. O'ylab kelgan gaplarini unutdi. Imtihonga tayyorlanmagan talabaday mum tishladi. Naqshin darvoza oldiga borishga ham holi yetmadi. Necha marta umidsiz qaytganlarini esladi. "Ellik gramm kamlik qildi-da, bo'lmasa yorib tashlardim hammasini..."

Ortida intiq bolalari, oldinda... zabt etib bo'lmas qal'a. Sudralib borib, qo'ng'iroqni bosdi. Bir gal darvozani taqillatganida boybichchadan eshitadiganini eshitgan. Nima emish, bo'yog'i ko'char emish. Qishloqidan olib, qishloqiga solgan. Ko'rmaganning ko'rgani qursin, otang kimchi, enang kimchi, o'tirib ketingni chimchi! Xo'pmi? Bolaligingda burning oqib yurganida o'zim yoqangga artib qo'yardim-ku, Oqmirza aravakashning qizi?!

Darvoza ortida quvnoq g'imirlash sezildi. "Kelishdi!" deya ayolning ship-ship qadam tovushi yaqinlashdi. Hali eshik ochilmasidan uning qanday to'mpillab kelayotganini tasavvur qildi... Gulgun chehraga qarab bu ham iljaydi. Ammo qoshlar birdan chimirilib, ko'zlar o'qrayib, yalmog'iz basharaga aylandi.

Bunaqasini birinchi uchratishi. Lol-u hayron. Karimboy baland ravoqli peshayvonda turiboq vaziyatni ilg'adi. Yangi mehmonlarga peshvoz chiqmoqchi bo'lib tashqarilagan eski qo'noqlarni yana ichkariga boshladi. Egamqulning ko'zlari shu tomonda qoldi.

– Bayramdan keyin kelsin, dedilar! – xotin hali uning muddaosini eshitmasdanoq javobini berdi, eshikni yuziga yopdi. Eriga maslahat ham solmadi. "He... anovi ipirisqi... Odamlarning yaxshi kunini buzishga usta bular..." – arzimas narsadek izoh bera-bera uzoqlashdi boybichchaning sasi.

Qo'ng'iroqni yana bosishga jur'ati yetmadi. Ellik gramm kamlik qildi-da. Orqa darchasidan kirib borsamikan? Mehmonlarining oldida izza qilsami? Sheriging olaqarg'a bo'lsa, titganing go'ng bo'ladi. Buning qo'noqlari ham go'rmidi. Burqsigan kabob tutuniga ergashib Karimboyning tashqi chorbog'iga o'tdi. Dastyor yigit cho'g' yelpib o'tirardi. Bir-ikki qo'l olgan, shiringina bo'p qolgan.

– Ha, aka?

– Karimboyning berishi bor edi, bayram kuni keling, degan, – past ketgisi yo'q edi hamon. Yana, bu o'ziga o'xshab xizmatchi toifadan bo'lsa.

To'qishtirib ichgani ulfatga mushtoq ekanmi, yigit uni xush kutib oldi. Qalin g'o'lani kursi o'mida tashladi. Stol tortmasiga bekitgan aroqdan olib, ikki piyolaga quydi.

– Qani, bir nima deng, aka!

Indamadi.

– Biz alkash emasmiz-ku, gapirmay ko'taradigan. Xa-xa-xa!

Egamqul qo'lidagi piyola bilan ishora qildi: "O'zingdan bo'lsin!". Dastyor ortiqcha mulozamat ko'rsatmadi.

– Og'amning ishlari yanayam yuraversin. Qozi pochchalarni ham chiroyli kuzatib olaylik... Kuch-da ular, tiq deganni tiqadi, yo'qot deganni yo'qotadi... Karimboyning pullari, nima deydi, mo'l bo'lsin, bizgayam tomib tursin... Qani, oldik.

Qip-qizil pomidorning bir bo'lagini gazak qildi.

– Shuning atrofida doim girdikapalaksan. Haqingni ajratib ololasanmi?

– Qayoqda... – endi ikki hamshisha hamhasrat bo'ldi. – Paytini poylab, foydalanib qolaman. Bozorga yuboradi yanga, o'n so'mlik narsani o'n ikki so'mga oldim, deymen. Mashinani tuzatishga oboraman, pulidan qayiraman. Ko'chada u-bu kimning ishi bo'lsa, og'amning tanishlari orqali bitirib berib, soqqasini cho'ntakka uraman. Shunaqa-da, e...

Yigit shishadan yana g'o'lqillatib piyolalarga quydi.

– Meni hozir xotini... megajin haydab soldi. Ellik gramm kamlik qilgandi-da, bo'lmasa yirtib tashlardim.

– Yo'g'-e, janjal bilan kim baraka topibdi. Jon-jon deb jonini olgan yaxshi. Odam o'zini hech unutmastligi kerak. Mana, men shashlikning qiymasidan o'tinning orasiga yashirib qo'ydim. Bolalarim tishining kirini so'rib o'tirmaydi-ku, to'g'rimi?

Egamqul beixtiyor g'ola g'olaga, novda novdaga ajratib chiroyli taxlangan g'aramga qaradi. Dastyorning ish uslubi jo'yaliday tuyuldi.

– Bayram kuni... bolalarning oldiga bo'sh qo'l bilan qaytishni ayt, – gapirish ohangi yalinchoq chiqdi, xuddi o'marilgan go'shtdan umidvorday.

– Nega quruq qaytarkansiz?! – tantiligi tutdi uning, o'zining uyida bo'lganida shu xotamtoylikni qilarmidi-yo'qmi, xudo biladi.

– Manovi partiyani mehmonlarga kirgizvoray, jiyanlargayam to'rtta shashlik qo'yib beraman.

Laganga kaboblarni did bilan taxladi. Sixlarning qorayib qolgan uchini oppoq sochiqcha bilan artdi. Shipillab darchadan hovliga kirib ketdi.

Bu bo'lsa, piyolani bo'shatdi. Yana to'ldirib quydi. Yigit og'zi qulog'ida chiqib keldi.

– Og'amning tanishlari kuch-da, – shisha bo'shab qolganini payqadi. – Buning ham izini

o'chiramiz, – deb g'aram ortiga otib yubordi. To'rt six kabobni qo'raga qo'ydi. Jizillab seli oqib, tutay boshladi. Shu payt darcha ochilib, bolakay ko'rinish berdi. Odamga bepisandlik shuginada ham bor-a.

– Ichganingizni aytaman dadamga.

– Iya, biz sen bilan kelishvolganmiz-ku, bahor kelsa, varrak yasab beraman, – mashhur filmdagi gap bilan uni kalakaladi. Kenjatoyga esa bu taklif qiziq tuyuldi.

Ikki ulfat piyolalarni bo'shatib, stol tortmasiga yashirdi. Dastyor qizarib pishgan kaboblarni laganga oldi, manovi bo'shang qishloqdoshimga qanday qilib berib yuborsam ekan, deb o'ylanib turgan edi, bolakay bir shashlikni yeyishga chog'landi. Egamqul g'ayrushuriy tarzda ilkis turib, uning qo'lidan sixni tortib oldi. Kenjatoy arillab qoldi. Ammamning kalishiday lang ochilgan og'zidan hali chaynab ulgurmagan go'sht bo'lagi pastga tushdi. Dastyorning ko'zi olazarak. Zum o'tmay, Karimboy chiqib keldi. Buni ko'rib, ta'bi tirriq bo'ldi.

– Ha, kuching shu bolaga yetdimi?

Egamqul tishlangan kabobni laganga qo'yib, qarzdoriga qarab yurdi:

– Otasigayam yetadi kuchim, – shunday deya musht do'laytgan edi, boyning dag'dag'asidan qo'li muallaq qoldi.

– Ur-Ur! Umringni qamoqda chiritaman. Bolalaring eshikma-eshik sarg'ayib o'tadi, – g'azabini yanayam sochmoqchi bo'ldi: – Hurliqo xotining... qo'lma-qo'l aylanadi! – xuddi oldindan yodlab olganday izma-iz kuchaytirib borardi haqoratlarini.

Egamqul kuzning zamharir kunlari o'zi quygan beton yo'lakda dahshatli xavfni sezgan ojiz quyon kabi oyoqlarini tapillatib, qo'llarini silkitib qolaverdi. Karimboyning tumshug'iga tushirolmadi. Shart ortga burilib, lagandagi to'rt kabobni namoyishkorona ko'tarib haydadi. Haqingning bir qismini bo'lsa-da, ayirib olgandek his etdi o'zini.

Bolalari esa uchinchi yo to'rtinchi marta do'konga qaytib borgan edi. Bir-biridan mazali

va shirin tortlarga mo'ltirab turardi. Kenjasi rasta oynasiga qo'lini tekkizib, xuddi shirinlik yalaganday og'ziga soldi. Sotuvchi otaxon ko'z qiri bilan qarayapti. Buni payqagan qiz "Dadam pul olib kelsa, mana shunisini sotvolamiz", dedi astagina, ukachasi xayolan yalab qo'yan tortni ko'rsatib. "Otasi ichib-sasib yuribdi, bolalarining ahvoli esa bu", deya ko'nglida rahm-shafqat tuyg'ularini uyg'otayotgan sotuvchini boshqa xaridorlar chalg'itdi. Bugun olarmon ko'p, savdo zo'r.

Qorong'i tushib, ko'cha-ko'yni mast-alastlar suroni to'ldirganida qishloqning bir chetidagi loysuvoq uyda opa va uch uka kamtargina bayram dasturxoniga yig'ildi. Ayol bittagina sariq olmani yupqa archib, bolalariga mayda-mayda to'g'rab berdi. Po'chog'ini o'zi yeyayotgan edi, ulushini paqqos tushirgan kenjasi mo'ltayib qaradi, "Shiyinmi?" deb so'radi. Onaning og'zidagi po'choq ham tala-tala bo'ldi.

Ayol eri allaqaydan topib kelgan, sovib moyi to'nglagan kaboblarni dasturxonaga qo'ydi. Six uchidagi kuygan, ko'mir tutunidan qoraygan joylarini ajratib, qolganlarini jujuqlariga ulashdi. Qizi "Ayam ham yesin", demaganida uch go'rso'xta o'g'il kuyindiga ham ega chiqarmidi.

Ota esa o'zini uxlaganga solib, sarxush yotibdi. Goh ko'zi ilinadi, goh xayollar qiynab ingranadi. Bolalarning qorni qovzanib, nafsi hartugul qonib, ko'chadagi gulxan atrofida qiyqirib o'ynayotganlarni derazadan tomosha qiladi.

– Bugun tunda qorbobo keladi, yaxshi bolalarga sovg'a beradi, – deydi qizaloq ukalariga.

– Ayasining shashligini yeb qo'ymaganlargayammi? – deb so'raydi katta ukasi.

– Menga moshincha kerak emas, tort kerak! Kat-tasidan, – qulochini yozib ko'rsatadi

kenja. – Mana bunday. Yo'q, mana bu-unday, – keng ochilgan qo'llari hatto ortiga ham bukilib ketadi. Baribir ko'ngli to'lmaydi. Akasining qulochi kengroq tuyuladi. – Aka, siz ko'rsating...

– Yo'q, menga shashlik olib kelsin, – deydi o'rtancha o'g'il.

– Tishlanmaganidanmi? – deb so'raydi kenjatoy.

Ayol erining oyog'ini uqalab, yig'lab o'tiradi. Egamqul esa...

Ertasiga qishloq kech uyg'ondi. Xuddi bir yil uyquda yotgandek hamma karaxt edi.

– Egamqul! Ho, Egamqul! – chaqirgan tovushdan ayol uyg'onib, erini turtdi. Uning boshi lo'qillab og'rirdi. Issiq o'rnidan turish yoqmadi. Kelgan odam ham juda tirriq ekan, hech ketavermagach, choponga o'ralib tashqariladi. Atrofi devor bilan to'silmagan yaydoq hovli. Sotuvchi otaxon qo'lida tort bilan ayvonga yaqinlashib qolgan edi. Egamqul ajabsinib angrayganidan salom bergan-bermaganini eslolmaydi ham.

– Yangi yil qutli bo'lsin!

Egamqul chaqirilmagan mehmonga hayron-hayron boqdi. Qo'lidagi shirinlik... Shuning o'rniga ellik gramm bo'lsamidi, boshog'riqqa zap yarardi-da.

– Bolalaringga, – dedi chol. Xijolat bo'lmay olsin degan o'yda o'zicha tushuntirdi: – Endi bunga it ham qaramaydi. Bayram o'tib bo'ldi.

– Pulini... – dedi Egamqul.

– He... topar oyida berarsan, – uni xijolat qilmay, tezroq ketishga shoshildi do'konchi.

Otaning qora to'ni ortidan ikki o'g'il mo'raladi. Bir-biriga qarab iljaydi. Yutindi.

– Karimboy mendan qarz. Kattagina qarzi bor, – mahobat qildi Egamqul. – Shuni undirishim bilan keliningiz olgan mayda-chuydaning ham pulini yetkazaman.

Chol tortni bolalarga tutqazib, ko'chaga qarab yurdi. Egamqulga esa ellik gramm kamlik qilib turardi.

Rahimjon RAHMAT,
adabiyotshunos

Hayotdan *kichik lavha*

Farrux Jabborovning “Topar oyi” hikoyasini o‘qib...

“Yoshlik” jurnali muallifini ko‘rsatmasdan telegram orqali menga “Topar oyi” nomli bir hikoya jo‘natib munosabat bildirishimni, aniqrog‘i, hikoya haqida o‘z fikrimni yozib berishimni so‘radi.

Hikoyani dastlab o‘quvchi, keyin esa adabiy tanqidchi sifatida o‘qidim, agar shunday qilmasam hikoyadan sof estetik zavq olmasdim.

Agar oldindan biror she‘r, hikoya yoki romanni shu asar haqida fikr yozishim kerak deb mutolaa qilishni boshlasam, o‘quvchi o‘laroq estetik zavqim chala bo‘ladi.

Demak, “Topar oyi” hikoyasida aroq ichishga berilgan, ruhan kuchsiz, oilali, bir necha yosh bolalari bor kimsaning turmush fojiasi aks etgan.

Bayram kuni. Hamma erkaklar farzandlariga shirinliklar, shirin taomlar sotib oladigan bir pallada aroqxo‘r ota (cho‘ntagida tayinli puli yo‘q) o‘ziga o‘xshagan omadsiz va ruhan singan ulfatlari bilan aroqxo‘rlik qilib o‘tiribdi. Shu epizodning o‘ziyoq aroqqa berilgan otaning turmush fojiasini to‘liq aks ettirgan.

Hayotda oilasi, voyaga yetmagan o‘g‘il-qizlari bo‘laturib, aroqqa ruju qo‘ygan, duch kelgan qora ish qilib topganini o‘ziga o‘xshagan ulfatlar bilan ichkilikka sarflaydigan kaslar yetarlicha topiladi.

Aroqxo‘r, tayinli hunari yo‘q, tarbiya ham ko‘rmagan rasvo kimsalar o‘z fojiasiga, g‘urbat hayotiga boshqalarni ham sherik qilish uchun bir qizga uylanadi, farzandlar ko‘radi...

Shunday qilib, “Topar oyi” hikoyasida aroqxo‘r, topgan arzimagan pulini ham kayf-u safoga sarflaydigan noqobil otaning hayot deb bo‘lmaydigan hayotidan kichik lavha aks etgan.

Odam har qancha aroq ichishga berilgan bo‘lmasin, bolalarini butunlay unutmaydi, ularning hayotiga mas‘ul ekanligini elas-elas eslaydi. Hikoya qahramoni ham aroqqa to‘ygach, cho‘ntaklari qurigach, bugun bayram ekanligi, bolalariga shirin yegulik olib borishi kerakligi kallasiga keladi, lekin...

“Topar oyi” hikoyasining tili ravon, oson o‘qiladi, jumalalarda g‘alizlik sezilmaydi, asar markazidagi asosiy ma‘noga qovushmaydigan tafsilotlar yo‘q.

Darvoqe, hikoyani nomlash haqida yana bir o‘ylab ko‘rish kerakmikan degan fikrim ham bor...

Yonimizdagi *begonalar*

Elbek JUMANOV,
*O'zbekiston Milliy universiteti
tayanch doktori*

*Y*ozuvchi Farrux Jabborovning ushbu hikoyasi ham boshqa asarlari kabi bugun millatimizni qiynayotgan umuminsoniy muammolarga bag'ishlangan. Hikoyani o'qib, anglash mumkinki, insonlar baayni bir zamon va makonda yashab ham bir-biridan begonasiramaligi, qalban uzoqlashib ketmasligi, o'zaro nafrat va bepisandlik bilan qaramasligi uchun ham har kim, avvalo, inson ekanini unutmasligi kerak. Agar bashar farzandi buyuk yaratuvchining eng oliy mavjudoti ekanini mudom yodda tutsa, yonidagi odamning baxtidan quvonib, musibatidan iztirob cheka oladi.

Sir emaski, mustaqillikning dastlabki yillardagi iqtisodiy qiyinchiliklar xalqimizning nafaqat sabr-toqatini, balki o'zbekona oqibatini ham sinovdan o'tkazdi. Hikoyadagi holatlar o'sha sinovli yillarning badiiy in'ikosi o'laroq qog'ozga tushgan.

Taqdirning qaqshatqich zarbasiga dosh berolmagan insonning bor alamini ichkilikdan olishi san'at uchun yangilik emas. Ammo mazkur hikoyada ushbu motiv yangicha uslubda tasvirlanadi, holat ichkaridan yoritiladi. Bu olam egalarining bir qarashda jirkanch ko'rinadigan, aslida esa adoqsiz munglardan iborat hayoti shu qadar yorqin tasvirlanganki, beixtiyor ularga yordam qo'lini cho'zging, qayg'usini ozgina bo'lsin aritging keladi.

Dardi bedavo tanani chirmovuqday o'rab olgani singari ichkilik inson irodasini har tomondan siquvga oladi. Dastlab hayotingdagi kamchilikni, biror kemtiklikni to'ldirgandek tuyulgan og'u keyinchalik hayotning o'zini yo'qlikka mahkum etadi. Mazkur olamdagi kishilarga achinmayotgan, aksincha

ularning zabun holidan foydalanib qolayotgan pul va martaba egalarining kelajagi yanada ayanchli. Ularning basiratini xudbinona mantiq va kibr so'qir qilib qo'ygan bo'ladi.

Azalda bir tananing a'zolari sifatida yaralgan odam bolalari shu tarzda bir-biridan uzoqlashadi. Boshqa-boshqa olamlarning fuqarolariga aylanadi. Natijada ular bir-birlarini hech qachon tushuna olmaydi, yagona vujud bo'lib, olg'a intilolmaydi. Oxir-oqibat yuksak marralarga hech kim yetib borolmaydi. Hamma umrining adog'ida armon va o'kinch bilan ortda qolgan yillariga unsiz tikilib qolaveradi. Yozuvchi shu xavflardan bizni ogoh etayotgandek, har bir kun, aslida, insondek yashash uchun so'nggi imkoniyat ekanini uqtirayotgandek, nazarimizda.

Xudo va bandasi oldidagi qarzlirimizni "topar oy"ga qoldirish munofiklikdan boshqa narsa emasligini chuqurroq anglashimiz uchun ham bizga shunday hikoyalar kerak.

Barcha asarlarda bo'lganidek, ushbu hikoyada ham tasvirlarni yanada yorqinroq, dialoglarni ta'sirchanroq, fikrlarni keskinroq ifodalash mumkin, albatta. Ammo men bu borada yozuvchiga taklif va maslahat berishdan o'zimni tiyaman.

Sanobar TO'LAGANOVA,
adabiyotshunos

“Topar oyi”da topganlarimiz

Hikoyaning boshlanmasi kimnidir ilhaq kutayotgan shirakayf odamning sarxush holati bayonidan boshlanadi. Muallif ruhiy holatni ochiqlash uchun qahramonning tashqi qiyofasiga urg‘u beradi. Qovoqxona (o‘zbek qishlog‘ida) “chirkin” deraza, “sarg‘ayib yungi to‘kilgan” telpak, “rangi uniqqan” chopon sohibining dilgir xayollari ma‘lum ma‘noda o‘quvchi ruhiyatiga ta‘sir o‘tkazadi. Farrux Jabborov bir vaqtning o‘zida bir necha xabarni beradi: uzoqdan ko‘ringan uchta bola (axborot), yarqiragan qora qishda yo‘lni changitgan “allatovur” mashina (munosabat), “sun‘iy” archaning (tasdiq) silkillashi. Dilgir kayfiyatga qarama-qarshi ravishda ikkinchi holat: “allatovur” mashina o‘zgacha hayot tarzidan darak beradi.

Kutilayotgan Karimboy. Kutayotgan Egamqul. Ismlarga yuklangan ma‘no ko‘p narsalarga ishora qiladi. Yozuvchi mohiyatni chuqurroq ochish niyatida qahramon ruhiyatiga bosim o‘tkazuvchi tasvir qamrovini tobora kuchaytirib boradi. Bir qiz, uch o‘g‘ilning yupun ust-boshi. Uni ham otasi olib bermagan, qiz onasining ro‘molini o‘rab olgan, o‘g‘illarining choponchalarini amma-xolalar olib kelgan.

Egamqul xotini va bolalari oldida boshi egik, ulfatlar oldida mard, soqiy juvon oldida qarzdor. Yozuvchi Egamqulning ulfatlari holatiga doir chizgilar beradi. “Mosh-birinchi” soqol, hayot zarbasiga dosh berolmagan ojiz, “qirqida qarigan” kimsalar. Ularni alamzadalik va umidsizlik bir-lashtirgan. Muallif qahramon ruhiyatidagi ziddiyatlarni kuchaytirish uchun do‘kon peshtaxtasiga termulgan bolalar, sevgi xotirasi, aroqxonadagi ayolning ta‘nasi, sotuvchi cholning pisandasi kabi lavhalarni tasvirlaydi. Pulini bermagan Karimboy aybdor, haqini undira olmagan Egamqul chorasiz. Bolalarning yozig‘i ne degan savolga javob yo‘q. Egamqul bolalarini do‘konga yuborgan xotining “besabr”ligidan og‘rinadi.

Otalik hamiyati qo‘zg‘alib necha bor ostonasidan quruq qaytgan qal‘aga qarab yo‘l oladi. Yozuvchi ishlatgan usul qo‘l kelib, qahramonda kutilgan o‘zgarish o‘ch beradi. Karimboy yurt so‘ragan qozi ekanligi qistirib ketiladiki, bunda ham aytilmagan gap ko‘p. A.Qahorning “O‘g‘ri” hikoyasidagi Qobil boboning muteligi, tobeligining zarralari Egamqulda ham yiltillab ketadi.

Yo‘lda u o‘zicha qo‘rqmas, mard odamga aylanadi. Pulni olish uchun ming bahona to‘qiydi, bolasini qo‘shadi va h.k. Umidini uzmaydi. Borganda esa holat o‘zgardi. Haqni aytishga chog‘langan til Karimboy singari tonadi. Haqqini aytishiga “ellik gramm” yetmadi.

Nihoyat, Farrux Jabborov qahramonni “orqa darcha” orqali ichkariga olib o‘tadi, kabobchi “ellik gramm”ni berib, kayfni maromiga yetka-

zadi. O'zining pul undirish usullarini oshkor qiladi. Qahramon ochilishi kerak bo'lgan nuqta, har jihatdan voqelik pishib yetildi. Ip taranglashib, vaziyat oydin bo'ladigan sahnalarda yozuvchining tajribasimi yoki ijodiy mahoratmi... yetishmaydi. Tizg'in ruhiy holatlar qo'ldan boy beriladi. Tavsif va bayon o'quvchiga kutilgan lahzani nasiyaga qoldiradi.

Karimboy xonadonidagi kabobchi "ustoz" marhamat ko'rsatib to'rt six kabobni Egamqulga beradi. Nihoyat, Egamqul bolalariga atalgan kabobni boyning bolasi og'zidan tortib oladi. Bunga o'zida kuch topadi, ishonch uyg'onganday bo'ladi. Karimboyga tik qarab qo'l ko'tarishgacha (hatto) boradi. Baribir qo'l havoda muallaq qoldi. Boyning do'q-po'pisasi voqelikni kuchaytirish o'rni, qahramonni hech bo'lmaganda bolasiga atalgan nasibaga egalik qilishiga yo'l ochadi. Egamqul bundan keyin ham o'zgar-maydi, o'zgarishiga "ellik gramm" yetmaydi. Qahramon xarakteridan kelib chiqadigan hayotiy yakun.

Egamqul singari tabiatan jur'at-siz, mute, fikrsiz odam bugun jamiyatimizda qanchalar ko'p. Adolat posboni Karimboy, sotuvchi chol qiyofasi orqali ijtimoiy muammolar ko'tariladi. Birgina Egamqulning uyi "Atrofi devor bilan to'silmagan yaydoq hovli"si tasviri zamirida o'z uyiga, oilasiga, bolalariga egalik qila olmagan inson ma'naviy inqirozini ochib beradi. Yozuvchining keyingi asarlarida inson ruhiyatini chuqurroq ochish, muammoning ildizlariga teranroq nazar solish, poetik usullardan samarali foydalanish tajribasiga ega bo'lib borishidan umidvormiz.

Kamola KOMILJONOVA,
*Hamid Olimjon va Zulfiya
nomidagi ijod maktabi
o'quvchisi*

Dilrozim

Esingdami... Birgalikda surib o'ylar,
Yurar edik kelajakning tarxin tuzib.
O'tirardik shodligimiz yashirolmay,
Darslarda ham sukunatning uyini buzib.

Goho ko'nglim ranjitganda g'arazgo'ylar
Qaynoq mehri yupanch bo'lib ovutardi.
Sen-la bo'lgan damlarimda yurakkinam
G'am-g'ussani butunlayin unutardi.

Eh, do'stginam, nelar bo'lib ketdi, qara,
Oqibatning ko'zgusini chil-chil qilding.
Do'stligimiz bor hurmati shu bo'ldimi?
Yo bo'lmasam chin mehrni hazil bilding.

Essiz mehr... Bechora qalb... So'qir ishonch...
Aldandi-ya sendayin bir bevafoqa.
Mayli, nima bo'lsa bo'lsin yaratgandan
Shifo so'ray senday behol bedavoga.

(Davomi. Asarning boshlanishi jurnalning 18-35-sahifalarida)

XII

Kunlar o'tardi. Zinaida tobora g'alati, uni tushunib bo'lmasdi. Bir kuni yoniga kirib, uni to'qima o'tirg'ichda, stol chetining uchli qirrasiga boshini qo'yib o'tirganini ko'rib qoldim. U qaddini tikladi... qizning yuzi ko'z yoshlaridan yuvilgan edi.

– Ha! Siz! – dedi u istehzoli kulib. – Yaqinroq keling-chi.

Men uning yoniga yaqinlashdim: u boshimga qo'lini qo'ydi, to'satdan sochimdan ushlab olib, torta boshladi.

– Og'riyapti... – dedim nihoyat.

– Ha! Og'riyapti! Menga-chi, og'rimaydimi? Og'rimaydimi? – takrorladi u.

– Voy! – baqirdi u, bir tutamgina sochimni yulib olganligini ko'rib. – Nima qilib qo'ydim? Bechoragina msye Voldemar!

U yulib olgan sochlarni astagina to'g'rilab, barmog'iga aylantirib, uzuk qilib o'radi.

– Men sizning sochlaringizni medalyonimga solib qo'yaman va o'zim bilan olib yuraman, – dedi u, ko'zlarida esa yosh tomchilari yaltiradi. – Balki bu sizni biroz bo'lsa-da, tinchlantirar... endi esa xayr.

Men uyga qaytdim va noxushlikning ustidan chiqdim. Onam otamdan bir narsalar bo'yicha tushuntirish berishini talab qilayotgandi, otam esa o'zining odati bo'yicha sovuq va muloyimlik bilan sukut saqlardi – tez orada ketdi. Onam unga nima deganini eshita olmadim, menga buning keragi ham yo'q edi; faqat shunisi esimda, onam meni yoniga chaqirtirib, o'zining aytishicha, une femme capable de tout⁸ bo'lgan knyaginyaning uyiga serqatnov bo'layotganimdan noroziligini bildirdi. Men unga yaqinroq kelib, qo'lidan o'pdim (gap-so'zlarning tezroq tugashi uchun men doimo shunday qilardim), xonamga ketdim. Zinaidaning ko'zyoshlari meni batamom chalg'itib qo'ydi. Bir to'xtamga kela olmay hayron edim, o'zim ham, sal bo'lmasa, yig'lab yuboray deb turgandim: har holda, o'n olti yoshda bo'lishimga qaramay, bola edim-da. Malevskiy haqida boshqa o'ylamay qo'ydim, Belovzorov esa kundan kunga xavfliroq bo'lib borardi, mug'ombir grafga bo'ri qo'yga qaragandek, qarar edi. Men umuman hech narsa va hech kim haqida o'ylamayotgan edim. Mening

⁸ Qo'lidan har balo kelishi mumkin bo'lgan ayol (frans.).

xayollarim chalkashib ketgan edi, mudom ovloq joy axtarardim. Men issiqxona vayronasini o'zgacha yoqtirib qolgandim. Ba'zida eng baland devoriga chiqib olib, baxtiqaro, yakka-yolg'iz, xomush bo'lib o'tiraveraman-o'tiraveraman, hatto o'zimga o'zimning rahmim kelib qolardi, – men uchun bu achchiq hissiyotlar o'zgacha bir quvonch baxsh etardiki, ulardan to'yib-to'yib simirardim!

Kunlarning birida devor ustida o'tirib, olislarga qarab, qo'ng'iroq jarangiga quloq tutardim... Birdan ustimdan bir narsa o'tib ketgandek bo'ldi – shamol emas, titroq emas, xuddi bir shabada singari, kimdir yaqinlashgandek tuyuldi... Pastga nazar tashladim. Pastda, yo'l bo'ylab, harir kulrang ko'ylakda, yelkasida pushti rang soyabon ko'tarib, shoshganicha Zinaida ketib borardi. U meni ko'rib qoldi, to'xtadi, so'ngra to'qima shlyapasining chetini qaytarib, baxmal ko'zlari bilan menga qaradi.

– Bunaqa balandlikda nima qilyapsiz? – so'radi u mendan allaqanday g'alati kulimsirash bilan.

– Mana, – davom etdi u, – siz meni sevishingizni aytganingiz-aytgan, – agar rostdan ham meni sevsangiz, yonimga sakrang-chi. Zinaida bu so'zlarni aytishga ulgurmasdan meni xuddi birov itarib yuborgandek, pastga qarab uchib borardim. Devor ikki sajen⁹dan ham balandroq edi. Men yerga oyoqlarim bilan tushdim, ammo zarbning qattiqligidan oyoqda turolmay, yiqildim va bir lahza hushimni yo'qotdim. O'zimga kelib, ko'zimni ochmasdan, Zinaidaning yonimdaligini his qildim.

– Mehribonim, erkatoyim, – der edi u menga engashib, ovozida tashvishli nafosat bor edi. – Nega bunday qilding, nega sakrashga rozi bo'lding... Axir men seni sevaman-ku... tur o'rningdan.

Uning ko'kragi mening ko'kragim oldida nafas olardi, uning qo'llari boshimga tegib turardi, birdan – shu payt o'zim ham bilmay qoldim, nima bo'lganligini! – uning yumshoq, mayin lablari yuzimni o'pichlar bilan siyay boshladi... lablari mening lablarimga tegib ketdi... Shunda Zinaida, ehtimol, yuzimdan hushimga kelganimni payqagan bo'lsa kerak, garchi men hamon ko'zlarimni ochmagan bo'lsam ham, tezda o'rmidan turib, shunday dedi:

⁹ Bir sajen – 2,13 metr.

– Qani tura qoling-chi, shumtaka, tentak.
Nega changda yotibsiz?

O‘rnimdan turdim.

– Soyabonimni uzating, – dedi Zinaida,
– otib yuborganimni qarang; menga bunday
qaramasangiz-chi... bu qanaqasi bo‘ldi? Siz
lat yemadingizmi? Nima, qichitqi o‘tlar
achishtiryaptimi? Axir sizga aytyapman, qaramang
menga... Yo‘q, u hech narsani tushunmaydi,
javob ham bermayapti, – dedi u yana, o‘ziga o‘zi
gapirgandek. – Boring uyingizga, msye Voldemar,
u-bu joylaringizni tozalab oling, ortimdan yurmang
– bo‘lmasa, jahlim chiqadi, o‘zi shundoq ham...

U so‘zini tugatmay, shosha-pisha ketdi, men
esa yo‘l ustiga o‘tirdim... Oyoqlarimda mador
yo‘q edi. Qichitqi o‘t qo‘llarimni kuydirardi, belim
og‘rir, boshim aylanar edi, ammo o‘sha paytda
his qilgan rohatbaxsh lazzat hayotimda boshqa
takrorlanmadi. Bu hissiyot barcha a‘zolarimda
shirin og‘riq berib turardi va nihoyat sho‘x-shodon
sakrashlar va hayqiriqlar bilan yakuniga yetdi.

XIII

O‘shanda kun bo‘yi men juda ham quvnoq va
mag‘rur edim. Zinaidaning yuzimdagi o‘pichlarini
shunday jonli his qilardimki, shunday bir zavqli
hayajon bilan uning har bir so‘zini eslardimki,
noxosdan kelgan baxtimni shunday avaylar
edimki, o‘zim ham qo‘rqib ketardim, hatto bu yangi
hissiyotlarim aybdorini ko‘rishni istamasdim.
Nazarimda, taqdiridan endi boshqa hech narsa
talab qilish mumkin emasdek, endi bimalol
so‘nggi marotaba chuqur-chuqur nafas olib,
o‘lsam ham bo‘ladigandek tuyuldi menga. Ammo
ertasi kuni pastqam uychaga borar ekanman,
menda qattiq uyalish hissi bor edi, men bu hisni
kamtarona samimiylik niqobi ostiga yashirishga
urilib, o‘zimni, sir saqlay olishinimni ham
ko‘rsatib qo‘ygim kelardi. Zinaida meni oddiygina
qarshi oldi, biror-bir hayajonsiz, faqatgina barmog‘i
bilan po‘pisa qilib so‘radi: biror joyimda ko‘kargan
dog‘lar yo‘qmi? Mendagi kamtarona samimiylik
va sirlilik bir zumda yo‘q bo‘ldi, ular bilan birga
mendagi uyalish hissi ham. To‘g‘ri, o‘zim ham
boshqacha bo‘lishini kutmagandim, ammo
Zinaidaning xotirjamligi ustimga muzdek suv
bo‘lib quyildi go‘yo. Tushundimki, uning uchun

go‘dakman, – bundan juda og‘ir ahvolga tushdim!
Zinaida xonada u yoqdan-bu yoqqa borib-kelar
ekan, menga qaraganida, har safar bir kulib
qo‘yardi; biroq uning xayoli olislarda edi, men buni
aniq ko‘rdim... “Kecha bo‘lgan ish haqida o‘zim
gap ochsam, – o‘yladim men, – undan bunchalik
shoshib, qayerga ketayotganligini so‘rab, uzil-kesil
bilib...”. Ammo men faqat qo‘l siltab qo‘ydim va
burchakka o‘tirdim.

Belovzorov kirib keldi; uning kelishidan
xursand bo‘ldim.

– Sizga miniladigan, yuvosh ot topa olmadim,
– deb gap boshladi u jiddiy ohangda, – Freytag
bittasi borligini aytdi – mening esa ishonchim
komil emas. Qo‘rqaman.

– Nega endi qo‘rqasiz? – so‘radi Zinaida, –
bilsak bo‘ladimi?

– Nega? Axir siz otda yurishni bilmaysiz-ku.
Xudo saqlasin, bir kor-hol bo‘lishdan! Qayoqdan
ham xayolingizga ot minish fikri kelib qoldi?

– Bu esa mening ishim, msye maxluqim.

Unday bo‘lsa, men Pyotr Vasilevichdan iltimos
qilaman... (otamning ismi Pyotr Vasilevich. U
otamning ismini oson va bermalol tilga olganiga
hayron bo‘ldim, shunday ishonch bilan gapirdiki,
xuddi otam uning xizmatiga shay turgandek).

– Shunaqami, – e‘tiroz bildirdi Belovzorov. –
Hali siz u bilan ot minmoqchimisiz?

– U bilanmi, boshqa bilanmi – sizga nima
farqi bor. Faqat siz bilan emas.

– Men bilan emas, – takrorladi Belovzorov.
– Ixtiyoringiz. Nima bo‘pti? Men sizga ot topib
kelaman.

– Qarang, tag‘in birorta sigirni yetaklab
kelmang. Sizni ogohlantirib qo‘yay, men ot
choptirmoqchiman.

– Choptiravering, marhamat... Kim bilan ekan,
Malevskiy bilanmi?

– U bilan bo‘lsa nima bo‘pti, askar? Yetar
endi, tinchlaning, – qo‘shib qo‘ydi u, – jahlingiz
chiqmasin. Sizni ham o‘zim bilan olaman. Agar
bilsangiz, men uchun Malevskiy – fi! – U boshini
silkitdi.

– Siz buni meni tinchlantirish uchun
aytyapsiz, – to‘ng‘illadi Belovzorov.

Zinaida ko‘zlarini qisib:

– Sizni tinchlantirish uchunmi?... Oh... oh...

oh... askar! – dedi oxiri u, boshqa bir soʻz topa olmagandek. – Siz-chi, msye Voldemar, biz bilan borgan boʻlarmidingiz?

– Men koʻpchilik bilan... xohlamayman... – dedim mingʻirlab, yerga qarab.

– Siz tête-à-tête¹⁰ ni afzal koʻrasizmi? Ixtiyor oʻzingizda, biz nima ham derdik, – dedi xoʻrsinib. – Bora qoling, Belovzorov, harakatingizni qiling. Menga ertangi kunga ot kerak.

– Aytganicha, pulni qayerdan olamiz? – gapga qoʻshildi knyaginya.

Zinaida qoshlarini chimirdi.

– Men sizdan pul soʻrayotganim yoʻq; Belovzorov menga ishonadi.

– Ishonadi, ishonadi... – vaysadi knyaginya – toʻsatdan bor ovozi bilan: – Dunyashka! – deb baqirib yubordi.

– Maman, men sizga qoʻngʻiroqcha hadya qilganman, – eslatib qoʻydi qizi.

– Dunyashka! – takrorladi yana kampir.

Belovzorov chiqib ketdi, men u bilan birga ketdim. Zinaida meni toʻxtatmadi.

XIV

Ertasi kuni barvaqt turdim, oʻzimga bir tayoq qirqib, zastava ortiga yoʻl oldim. Oʻzimcha oʻsha tomonlarga borib, gʻam-tashvishlarimni unutmogʻchi boʻldim. Kun juda ham ajoyib va yorugʻ edi, havo unchalik ham issiq emas: muloyim shivirlab, yer boʻylab quvnoq va salqin oʻynoqi shamol esardi. Uzoq vaqt togʻlarda, oʻrmonlarda yurdim; oʻzimni baxtiyor his qilmayotgan edim, uydan xomushlikka berilish niyati bilan chiqqan edim, biroq yoshlik, bu ajoyib havo, mayin shabada, tez yurishning zavqi, qalin oʻtloqda yolgʻiz dumalashning huzur-halovati – oʻz soʻzini aytdi: oʻsha unutilmas soʻzlar, oʻsha oʻpichlar yodi yana qalbimga oʻrmashib oldi. Zinaida jurʻatimga, qahramonligimga tan berishini oʻylash men uchun yoqimli edi... “Boshqalar uning uchun yaxshiroq, – oʻyladim men. – Men uchun, mayli! Ammo ular faqatgina tilida bajarishadi, men esa amalda isbotladim, men qila oldim! Kerak boʻlsa, uning uchun hamma narsaga tayyorman!..” Xayolparastligim tutib ketdi. Uni dushmanlar changalidan qutqarishimni,

¹⁰ Yakkama-yakka (frans.).

oʻzim qonga belanib, uni zindondan xalos etib, oyoqlarining ostida jon berishimni tasavvur qila boshladim. Mehmonxonamizda ilingan, Malik-Odil Matildani koʻtarib ketayotgani tasvirlangan suratni esladim. – Men uchun...” – biroq shu payt rang-barang patli qizilishton xayolimni chalgʻitdi, u ingichka qayin daraxtidan yuqoriga tirmashib chiqar ekan, bezovtalanib, xuddi kontrabasning boʻynidan koʻrinib turgan musiqachiga oʻxshab, daraxtning bir oʻngidan, bir chap tarafidan moʻralar edi.

Soʻngra men kuyladim: “Oq emas endi qorlar”dan boshlab, oʻsha davrda mashhur boʻlgan “Kutaman seni mayin sabo esganda” nomli romansgacha ulab yubordim, soʻng baland ovozda Xomyakov tragediyasidan Yermakning yulduzlarga murojaatini ayta boshladim, taʻsirchan bir sheʼr toʻqimoqchi boʻldim, hatto uning soʻnggi misrasini ham oʻylab topdim: “Oh, Zinaida! Zinaida!”, ammo hech oʻxshatolmadim. Bu orada tushlik vaqti yaqinlashayotgan edi. Vodiyga tushdim, vodiy boʻylab ingichka qumli yoʻlcha oʻtardi, toʻgʻri shaharga olib boradi. Yoʻldan keta boshladim... Orqa tarafimdan ot tuyoqlarining dupuri eshitildi. Oʻgʻirilib qarab, beixtiyor toʻxtab qoldim va furajkamni yechdim, otam bilan Zinaidani koʻrdim. Ular yonma-yon ketishayotgan edilar. Otam butun gavdasi bilan qiz tomonga egilib, qoʻli bilan otning boʻyniga tayanib, bir nimalarni gapirib ketayotgandi. Zinaida koʻzlarini pastga qaratib, lablarini yumganicha, jimgina eshitardi. Avvaliga faqat ikkalasi koʻrindi; faqat bir necha lahzalardan keyin, kalta chakmonli gusarcha kiyimda, qora ot mingan, Belovzorov paydo boʻldi. Baquvvat ot boshini sarak-sarak qilib, pishqirganicha, sollona yurib kelardi, chavandoz esa uni tizginidan tortib, qamchilab qoʻyardi. Men oʻzimni chetga tortdim. Otam yuganini qoʻliga olib, Zinaidadan uzoqlashdi, u sekin nigohini koʻtarib, otamga qaradi, keyin ular otlarini choptirib ketishdi... Ularning ketidan, qilichini shaqirlatib, Belovzorov otini qamchiladi. “U xuddi qisqichbaqadek qizarib ketibdi, – oʻyladim oʻzimcha, – qiz-chi... Nima uchun uning rangi oqargan? Tong-sahardan otda yuribdi-yu – rangi oppoq?”

Men qadamimni tezlatib, tushlikka yaqin uyga yetib bordim. Otam allaqachon kiyimlarini

almashtirib, yuvinib, bardam-tetik bo'lib, onamning yonida silliq va jarangdor ovozda "Journal des Débats" – "Munozara" jurnalni feletonini o'qib berayotgan edi, onam esa uni e'tiborsizlik bilan tinglayotgandi, meni ko'rib qolib, kun bo'yi qayerda yurganimni so'radi, tag'in qayerlardadir, allakimlar bilan sang'ib yuradiganlarni yoqtirmasligini, qo'shimcha qilib qo'ydi. "Men yolg'iz sayr qilgandim", – demoqchi edim, ammo otamga qaradim-u, nimagadir lom-mim demadim.

XV

Keyingi besh-olti kun davomida Zinaidani deyarli ko'rmadim: aytishlaricha, uning tobi yo'q ekan, ammo bu holat uyning doimiy mehmonlarining, o'zlarining ta'biri bilan aytganda, o'z navbatchiliklariga kelishlariga monelik qilmadi – Maydanovdan boshqa hammalari kelishdi, u esa zavqlanishdan mahrum bo'lganidan, o'sha zahotiyiq tushkun bo'lib, zerikib qolardi. Belovzorov qovog'ini solib, qizarib-bo'zarib, burchakda o'tirardi; graf Malevskiyning ingichka yuzida esa xunuk bir tabassum aks etib turardi; u haqiqatan ham Zinaidaning g'azabiga duchor bo'ldi, shuning uchun ham keksa knyaginyaga astoydil xushomad qilar, u bilan birga aravada general-gubernator huzuriga borib ham keldi. Chunonchi, bu tashrif omadsiz kechdi, Malevskiy uchun hatto noxush bo'ldi: unga allaqaysi yo'l xizmati zobitlari bilan kechgan allaqanday bir voqeani eslatib qo'yishdi, u esa, o'sha paytda tajribasiz ekanligini tan olib, tushuntirish berishiga to'g'ri keldi. Lushin kuniga ikki martadan kelardi, ammo uzoq qolib ketmasdi; oxirgi suhbatimizdan keyin men undan biroz qo'rqardim, shu bilan birga unga nisbatan o'zimda samimiylilik sezdim. Kunlarning birida u men bilan Neskuchnoye bog'i bo'ylab aylanishga chiqdi, u juda ham xushmuomala va iltifotli edi, menga turli xil o't va gullarning nomlari va xususiyatlarini so'zlab berardi, ammo to'satdan, hayqirib peshonasiga urib: "Men ahmoq bo'lsam, uni tannoz deb o'ylabman! O'ylashimcha, o'zini qurbon qilish, hamma uchun ham yoqimli emas".

– Bu bilan nima demoqchisiz? – so'radim undan.

– Men sizga hech narsa demoqchi emasman, – dedi Lushin uzuq-yuluq.

Zinaida mendan o'zini olib qochardi: mening kelishim – buni sezmasligimning iloji ham yo'q edi – unda noxush bir taassurot uyg'otardi. U mendan beixtiyor yuzini o'girardi... mana shunisi alam qilardi, mana shunisi ado qilardi! Ammo nachora – men ham uning ko'ziga ko'rinmaslikka urinardim, faqat olisdan poylab yurardim, ammo buni har doim ham uddasidan chiqa olmas edim. Unga nima bo'layotganini tushunish qiyin edi; uning yuzi boshqacha bo'lib qoldi, uning o'zi ham boshqacha. Ayniqsa, bir kuni iliq va sokin oqshom payti, unda paydo bo'lgan o'zgarish meni lol qoldirdi. Men butalar ostidagi pasttakina skameykada o'tirgan edim, bu yerni juda yaxshi ko'rardim: undan Zinaida yashaydigan xonaning derazasi ko'rinib turardi. Jim o'tirardim; boshim uzra, qoramtir barglar orasida mittigina qushcha tinmay pitirlamoqda. Kulrang mushuk cho'zilib, astagina boqqa pisib kelayotgan edi, tiniq, ammo qorong'ilashayotgan havoda dastlabki qo'ng'izlar g'o'ng'illar edi. Men hamon o'tirib, deraza tomonga qarardim – uning ochilishini kutardim: ana, u ochildi, unda Zinaida ko'rindi. Egnida oq ko'ylak bor edi – uning o'zi, yuzi, yelkalari, qo'llari dokadek oppoq edi. U ancha vaqt qimir etmay turib qoldi, chimirilgan qoshlari ostidan uzoq muddat tikilib qoldi. Uning bunday nigohlari men uchun notanish edi. So'ngra u qo'llarini qattiq-qattiq siqib, lablariga, manglayiga olib bordi – shu payt to'satdan, barmoqlarini yoyib, sochlarini tarqatdi, sochlarini silkitdi, allaqanday shasht bilan yuqoridan pastga qarata boshini irg'ab, derazani yopib qo'ydi. Oradan uch kun o'tib, u meni bog'da uchratdi. O'zimni chetga olmoqchi bo'lgan edim, biroq uning o'zi meni to'xtatdi.

– Menga qo'lingizni bering, – dedi u menga avvalgidek muloyimlik bilan, – biz anchadan beri siz bilan gaplashganimiz yo'q.

Men unga nazar tashladim: uning ko'zlarida nur, yuzida esa tabassum bor edi.

– Siz haliyam betobmisiz? – so'radim undan.

– Yo'q, endi hammasi o'tib ketdi, – javob berdi u va uncha katta bo'lmagan qizil atirguldand uzib oldi. – Biroz charchadim, ammo bu ham o'tib ketadi.

– Siz yana avvalgidek bo'lasizmi? – so'radim. Zinaida atirgulni yuziga tekizib – shu payt, nazarimda, uning yonoqlarida atirgul aks etgandek bo'ldi go'yo so'radi:

– Nima, men o'zgaribmanmi?

– Ha, o'zgargansiz, – javob berdim astagina.

– Men siz bilan sovuq munosabatda bo'ldim – bilaman, – boshladi Zinaida, – ammo siz bunga e'tibor bermasligingiz kerak edi... Boshqa ilojim yo'q edi... Nima deyishni ham bilmayman!

– Sizni sevishimni xohlamaysiz, vassalom! – dedim xo'mrayib, jahl bilan.

– Aslo, meni seving – faqat avvalgidek emas.

– Qanday axir?

– Do'st bo'lib qolamiz – mana shunaqa! – Zinaida menga atirgulni hidlatdi.

– Quloq soling, axir yoshim sizdan ancha katta – men sizning xolangiz bo'lishim mumkin edi, to'g'ri-da; xo'p, xola bo'lmasam, opangiz bo'lishim mumkin edi. Siz esa...

– Men siz uchun yosh bolaman, – uning gapini bo'ldim.

– Ha, to'g'ri, bola, ammo, men yaxshi ko'radigan, erkatoiy, yoqimtoy, aqlli bola. Bilasizmi? Bugundan boshlab, sizni o'zimga paj¹¹ qilib olaman. Mana bu sizning yangi mavqeyingiz belgisi – shunday deya, u kurtkamga atirgul qadab qo'ydi, – bizning sizga bo'lgan iltifotimiz belgisi.

– Avvallari menga boshqacha iltifotlar ko'rsatar edingiz, – dedim to'ng'illab.

– A! – deb yubordi Zinaida, menga yon tomondan qarab. – Xotirasini qarang-a! Nima bo'пти? Men hozir ham tayyorman...

Shunday deb, u egilib, mening peshonamga o'zining sof, muloyim o'pichini muhrlab qo'ydi.

Unga qarashim bilan, teskari o'girildi, menga esa: "Ortimdan yuring, mening soqchim", – deb, uyi tomonga ketdi. Men uning ortidan ergashdim-u, hech tushuna olmasdim. "Nahotki, oddiygina, mulohazali qiz – o'sha men bilgan Zinaida bo'lsa?" – deb o'ylardim. Uning yurishlari muloyim – butun qomati xushbichim va kelishgan tuyuldi... Xudoyim! Mendagi muhabbat yangi kuch bilan alangalana boshladi!

¹¹ Paj – o'rta asrlarda yuksak martabali shaxsning yonida yuradigan aslzoda o'spirin.

XVI

Tushlikdan so'ng uyda barcha mehmonlar yig'ilishdi – yosh knyaginya huzurimizga chiqdi. Jamoat to'liq tarkibda jam bo'lgan, xuddi o'sha, men uchun unutilmas bo'lgan oqshomdagidek: hatto Nirmaskiy ham sudralib kelgan; Maydanov bu safar hammadan oldin o'zining yangi she'rlarini olib kelgandi. Yana fant o'yini boshlandi, lekin avvalgi qiliqlarsiz va shovqin-suronsiz – o'yinning lo'lilar to'dasiga taqlid qismi yo'q edi. Zinaida bizning yig'inimizga yangi kayfiyat bag'ishladi. Men uning yonida paj sifatida o'tirardim. Zinaida kimga fant chiqsa, o'zi ko'rgan tushini aytib berishni taklif qildi; ammo buni uddalab bo'lmadi. Tushlar yo qiziq emas (Belovzorov tushida otini baliq bilan boqqanini, otining boshi yog'ochdan ekanligini aytib berdi) yoki to'qimalarga o'xshab qoldi. Maydanov bizlarni katta bir qissa bilan siyladi: unda ehromlar, farishtalar ham bor, gapiruvchi gullar, olisdan taralayotgan ovozlar ham bor. Uning o'qib tugatishiga Zinaida imkon bermadi.

– Navbat to'qima hikoyalarga kelgan ekan, – dedi u, – har kim o'zi biror nima to'qib aytib bersin.

Birinchi bo'lib Belovzorov so'zlab berishi kerak bo'ldi. Yosh gusar iymandi: Men biror narsa o'ylab topa olmayman!

– Shu ham gap ekanmi! – dedi Zinaida. – Xo'sh, aytaylik, tasavvur qiling, siz uylangansiz, aytib bering-chi, xotiningiz bilan vaqtingizni qanday o'tkazgan bo'lardingiz? Uni qamab qo'yarmidingiz?

– Men qamab qo'yardim.

– O'zingiz ham u bilan birga o'tirarmidingiz?

– So'zsiz, o'zim ham u bilan o'tirardim.

– Juda soz. Agarda bu joningizga tegsa-chi, nima qilgan bo'lardingiz?

Belovzorov jimib qoldi.

– O'zimni o'ldirardim...

Zinaida kulib yubordi.

– O'ylashimcha, bunaqada siz uzoqqa bormaysiz.

Ikkinchi bo'lib Zinaidaga fant chiqdi. U ko'zlarini shiftga qaratib, o'ylanib qoldi.

– Mana, eshiting, xayolimga nima keldi, – deya boshladi nihoyat. – Muhtasham qasr, yoz

oqshomi, ajoyib bal. Bu balni yosh qirolicha tashkil qilgan. Atrofdan oltin, marmar, xrustal, ipak, yorqin shu'lalar, olmoslar, gullar, xushbo'yliklar, xullas, beqiyos hashamat.

– Siz hashamatni yoqtirasizmi? – so'rab qoldi Lushin.

– Hashamat go'zal, – e'tiroz bildirdi qiz, – men barcha go'zal narsalarni sevaman.

– Ajoyibotdan ham ko'proqmi? – so'radi u.

– Bu allaqanday jumboqli, tushunmayapman. Xalal bermang menga. Shunday qilib, ajoyib bal. Mehmonlarning son-sanog'i yo'q, ularning barchasi yosh, navqiron, dovyurak, ular qirolichaning ishqida esini yo'qotishgan.

– Mehmonlar orasida ayollar yo'qmi? – so'radi Malevskiy.

– Yo'q – shoshmang – bor.

– Hammasi xunukmi?

– Ular go'zal. Ammo erkaklarning hammasi qirolichani sevib qolishgan. U serviqor va sarvqomat: uning qora sochlarida kichkinagina oltin toj bor.

Men Zinaidaga qaradim – shu lahzada u ko'zimga hammadan ham balandroq ko'rindi, uning oppoq peshonasidan, qoshlaridan shunday bir yorqin donolik va shunday bir hukmronlik taralar ediki, men: “Sen o'zing o'sha qirolichasan!” – deb o'yladim.

– Barchalari uning atrofini o'rab olishgan, – davom etdi Zinaida, – hamma unga xushomad so'zlar aytishmoqda.

– U xushomadni yoqtiradimi? – so'radi Lushin.

– Shunaqa ham besabr bo'lasizlarmi!? Gapimni bo'lib... Kim ham xushomadni yoqtirmaydi?

– Yana bir savol, oxirgisi, – dedi Malevskiy. – Qirolichaning eri bormi?

– Bu to'g'risida o'ylab ko'rmabman. Yo'q, nimaga endi eri bo'lishi kerak?

– Albatta, – qo'shildi Malevskiy, – er nimaga kerak? – Silence!¹² – hayqirdi fransuzchani yaxshi gapira olmaydigan Malevskiy.

– Merci!¹³, – dedi unga Zinaida. – Shunday qilib, qirolicha bu maqtovlarni eshitib, musiqaga quloq tutib turibdi, biroq mehmonlarning birortasiga ham qiyo boqmad. Oltita derazaning

barchasi lang ochiq; ortida esa ulkan yulduzlarga to'la tim qorong'i osmon va ulkan daraxtlardan iborat zulmatga cho'mgan bog'. Qirolicha bog' tomonga qarab turardi. U yoqda, daraxtlar tomonda, favvora bor, u zimistonda, xuddi arvoqga o'xshab uzun bo'lib, oqarib turibdi. Qirolicha gaplashayotganlar shovqini va musiqa orasidan suvning mayin jildirashini eshitib turibdi. U tikilgan o'nga to'lgan: sizlarning baringiz, janob aslzodalar, aqlli va boysizlar, mening atrofimga yig'ilib, har bir og'iz so'zimni qadrlaysizlar, barchangiz oyoqlarim ostida jon berishga tayyorsiz, men sizlarning ustingizdan hukmronman. U yoqda esa favvora yonida, o'sha jildirayotgan suv yonida, men sevgan, menga hukmron bo'lgan kishi turibdi. Uning egnida shohona libos, qimmatbaho toshlar yo'q, uni hech kim tanimaydi, ammo u meni kutuyapti va kelishimga ishonadi. Men uning yoniga borib, o'sha yerda, qorong'i bog'da, daraxtlarning shitirlashi va favvoraning jildir-jildir tovushlari ostida, u bilan suykalishib turishni istasam, meni to'xtatib qoladigan birorta kuch-qudrat topilmaydi... – Zinaida jim bo'lib qoldi.

– Bu to'qimami? – mug'ombirlik bilan so'radi Malevskiy. Zinaida unga hatto qiyo ham boqmad.

– Agar biz, janoblar, – gap boshlab qoldi Lushin, – mehmonlar orasida bo'lib, favvora yonidagi o'sha omadli kimsaning kimligini bilganimizda, nima qilgan bo'lardik?

– Shoshmang, shoshmang, – uning gapini bo'ldi Zinaida, – kim nima qilishi mumkinligini o'zim aytaman. Siz, Belovzorov, uni duelga chaqirgan bo'lardingiz. Siz, Maydanov, unga epigramma yozgan bo'lardingiz... Yo'q, chunonchi – siz epigrammalar yozishni bilmaysiz. Siz unga uzundan uzun she'r yozgan bo'lardingiz, Barbega o'xshash va o'zingizning “Telegraf”ingizda chop qilardingiz. Siz, Nirmaskiy, undan qarz olardingiz... Yo'q, siz unga foiz evaziga qarz berardingiz. Siz, doktor... – U to'xtab qoldi. – Sizning nima qilishingiz mumkinligi to'g'risida bilmayman.

– Leyb-medik sifatida, – javob berdi Lushin, – men qirolicha, mehmon kutishga toqati yo'q bo'lsa, bal uyushtirmaslikni maslahat bergan bo'lardim... Balki siz haq bo'lib chiqardingiz. Siz-chi, graf...

¹² Jim bo'ling! (frans.).

¹³ Rahmat (frans.).

– Siz-chi? – savolini takrorladi noxush bir tabassum bilan Malevskiy...

– Siz unga zahar qo‘shilgan qand berardingiz.

Malevskiyning yuzi biroz qiyshayib, g‘alati qiyofa kashf etdi, biroq birdan kulib yubordi.

– Siz bo‘lsangiz, Voldemar... – davom etdi Zinaida. – Ha, mayli, yetar. Kelinglar, boshqa o‘yin o‘ynaylik.

– Msye Voldemar, siz qirolichaning yonidagi paj sifatida, u boqqa yugurib ketayotganida, etagini ushlab ketardingiz, – dedi zaharxandalik bilan Malevskiy.

G‘azabim qaynab ketdi, ammo Zinaida tezlik bilan yelkamga qo‘lini qo‘yib, o‘rnidan turib, ovozi qaltirab: – Men siz, janobi oliylariga, qo‘pollik qilishingizga izn bermaganman, shu tufayli bu yerni tark etishingizni so‘rayman.

Shunday deb, qiz unga eshikni ko‘rsatdi.

– Afv eting, xonim, – dedi ming‘irlab Malevskiy va yuzi oqarib ketdi.

– Xonim haq, – hayqirdi Belovzorov va u ham o‘rnidan turdi.

– Xudo haqqi, hech ham kutmagandim, – davom etdi Malevskiy, – axir mening so‘zlarimda biror-bir... sizni haqorat qilish xayolimga ham kelmagan edi... Meni afv eting.

Zinaida unga sovuq nigohi bilan nazar tashlab, sovuq jilmaydi.

– Mayli, qoling, – dedi u nopisandlik bilan qo‘l siltab. – Biz msye Voldemar ikkalamiz bekorga jahil qildik. Birovlarni chaqib olib quvonasiz...

– Kechiring meni, – dedi yana Malevskiy, men esa Zinaidaning harakatini eslab, haqiqiy qirolicha, haddidan oshgan odamga eshikni ko‘rsatib qo‘ymasligi haqida o‘yladim. Bunday noxushlikdan so‘ng fant o‘yini uzoq davom etmadi; voqeaning o‘zidan emas, balki noma‘lum bir, og‘ir his-tuyg‘u sababidan, hamma o‘zini biroz noqulay sezishdi. U noma‘lum kimsa haqida hech narsa demas edi-yu, ammo har bir kishi yo o‘zi, yoki yonidagilardan birortasi deb gumon qilardi. Maydanov bizga o‘zining she‘rlaridan o‘qib berdi, Malevskiy bo‘lsa, uning she‘rlarini jo‘shqinlik bilan oshirib-toshirib maqtadi. “Endi u o‘zini yaxshi odam qilib ko‘rsatishga qanchalar harakat qiladi”, – shivirladi unga Lushin. Ko‘p o‘tmay, biz tarqaldik. To‘satdan Zinaida xayol surib

qoldi, knyaginya boshi og‘rib qolganligini aytirib yubordi. Nirmaskiy revmatizmdan shikoyat qila boshladi...

Ancha vaqt uxlayolmay yotdim, Zinaidaning hikoyasi meni dahshatga solib qo‘ydi.

– Nahotki unda bir ishora bo‘lsa? – deb so‘rardim men o‘zimdan o‘zim, – xo‘sh kimga, nimaga ishora qildi u? Bordi-yu, aniq bir nimaga shama qilgan bo‘lsa... nima qilish kerak? Yo‘q, yo‘q, bo‘lishi mumkin emas, – shivirlab, qizib ketgan yuzimni u yoqdan-bu yoqqa o‘girar edim... Ammo Zinaida hikoyasini so‘zlayotgandagi yuzini esga ola boshladim. Men Neskuchnoyeda Lushinning hayqirib yuborganini, qizning menga bo‘lgan munosabatidagi keskin o‘zgarishlarni o‘ylay boshladim – shubha-gumonlardan boshim aylanardi. “Kim u?”. Bu ikki so‘z xuddi qorong‘ilikda yozilgandek ko‘z oldimda turar, xuddi qora bulutdek boshim uzra osilib qolgan edi. Uning bosimini sezib turgandekman, u hozir gumburlab ketadigandek. So‘nggi kunlarda ko‘pgina narsalarga ko‘nikib, Zasekinalarnikida ko‘p narsalarni ko‘rdim; ulardagi besaranjomlik, yog‘ qoldiqlari, singan pichoq va panshaxalar, badqovoq Vonifatiy, kir-chir yurgan xizmatkorlar, knyaginyaning qiliqlari – bunaqa g‘alati turmush meni endi hayratga solmas edi... Ammo Zinaidadagi o‘zgarishlarga ko‘nika olmasdim...

“Avantyrachi” – dedi bir kun onam u haqida. Avantyrachi – o‘sha men sig‘inadigan sanam, mening iloham! Bu nom meni kuydirar edi, men undan qochib, o‘zimni yostiqa urardim, o‘zim ham tushuna olmasdim, biroq o‘sha favvora oldida omadli odam o‘rnida bo‘lib qolish uchun, har narsaga tayyor edim!... Qonim gupurar edi. “Bog‘... favvora... – o‘yladim men. – Qani, boray-chi boqqa”. Shoshilib kiyindim va uydan tashqariga chiqib ketdim. Tun zulmat ko‘rpasiga burkangan, daraxtlar bargi shivirlardi, osmondan salqinlik urib turardi, polizdan shivitning hidi gupurardi. Men barcha yo‘laklarni aylanib chiqdim; qadamlarimning yengil tovushi meni ham cho‘chitar, ham tetiklashtirar edi. Men to‘xtab-to‘xtab, kutib, yuragimning qattiq-qattiq va tez-tez urishiga quloq solardim. Nihoyat, devor yoniga yaqinlashdim va ingichka temir panjaraga suyandim. To‘satdan, yoki menga shunday

tuyuldimi? – bir necha qadam narida ayol kishi ko'ringandek bo'ldi... Men zo'r berib qorong'ilikka termildim – nafasimni chiqarmay turdim. Nima bu? Qadamlar eshitilyaptimi yoki yana yuragim gupillayaptimi? “Kim bor bu yerda?” – pichirladim zo'rg'a. Yana eshitildimi? Kimdir kulyaptimi?.. Yoki barglar shitirlyaptimi... yoki quloqlarim ostida birovning nafasimi? Men qo'rqib ketdim... “Kim bor bu yerda?” – yana takrorladim astagina. Osmonda olovli chiziq paydo bo'lib, yulduz uchib o'tdi. “Zinaida?” – deb so'ramoqchi bo'ldim, ammo bu tovush lablarimda qotib qoldi. Ko'pincha tun yarmida bo'ladigani kabi to'satdan atrof jim-jit bo'lib qoldi... Hatto daraxtlardagi chigirtkalar ham jimib qolishgan – faqat qayerdadir deraza shaqirladi. Keyin o'z xonamga, sovib qolgan to'shagimga qaytdim. Men g'alati bir hayajonni his qilardim: xuddi uchrashuvga borganman-u, yakka o'zim qolib, o'zganing baxti yonidan o'tib ketgandek bo'ldim.

XVII

Ertasi kuni Zinaidani faqat bir lahza ko'rib qoldim. U knyaginya bilan aravada qayergadir borib-kelayotgan edi. Lushin bilan ko'rishdim, u men bilan ham, Malevskiy bilan ham, xushlamaygina salomlashdi. Yosh graf tishlarini g'ichirlatib qo'ydi va men bilan do'stona suhbat boshladi. Pastqam uychaning mehmonlari orasida yolg'iz u bizning uydagilar bilan kirishib ketdi va onamga ma'qul bo'ldi. Otam uni xushlamas, u bilan haqoratimiz darajada muloyim munosabatda edi.

– Ah, monsieur le page!¹⁴ – deb gap boshladi Malevskiy. – Sizni uchratganimdan mamnunman. Sizning sohibjamol malikangiz nima qilyapti?

Uning bardam, chiroyli yuzi shu lahzada shunchalik yoqimsiz, menga shunday bir istehzoli-masxaraomuz tikilib turgan ediki, shuning uchun ham savollarini javobsiz qoldirdim.

– Siz haliyam xafamisiz? – davom ettirdi u. – Bekor qilasz. Axir sizga paj deb men nom qo'yganim yo'q-ku, odatda pajlar qirolichalar huzurida bo'lishadi. Ammo aytib qo'yishim kerakki, o'z vazifangizni yomon bajaryapsiz.

– Qanaqasiga?

– Pajlar o'z malikalaridan bir qadam ham uzoqlashmasliklari kerak. Pajlar har narsadan, ularning nimalar qilayotganidan xabardor bo'lishlari kerak, malikalarini kuzatib yurishlari kerak, – qo'shimcha qildi u ovozini pastlatib, – kun-u tun.

– Bu bilan nima demoqchisiz?

– Nima demoqchiman? Aniq gapirdim, nazarimda. Kunduzi ham, tunda ham. Kunduz kuni holva: atrof yorug', odamlar bo'ladi, ammo tunda – bu boshqa gap, har narsa bo'lishi mumkin. Maslahatim, kechalari uxlamasdan tinmay kuzating. Eslab qoling: bog'da tunda favvora yonida – mana, qayerda poylash kerak. Siz hali menga rahmat aytasz. – Malevskiy kulib yubordi va menga teskari o'girildi. Ehtimol, u o'zining aytgan gaplariga unchalik ahamiyat bermagandir, ertak-afsonalar to'qishga juda usta, o'zining maskaradlarda odamlarni ahmoq qilish mahorati bilan tanilgan bu odamning butun vujudi munofiqlik bilan sug'orilgan... U faqat g'ashimga tegmoqchi bo'ldi, ammo uning har bir so'zi tomirlarimda zahar bo'lib oqardi. Qonim qaynab ketdi. “Ha-a! Shunaqami! – dedim o'zimga-o'zim, – juda soz! Demak, gumonlarim bejiz emas ekan! Bundan chiqdi, oyoqlarim bekorga bog' tomonga tortmagan ekan! Bunga aslo yo'l qo'yib bo'lmaydi!” – hayqirdim baland ovozda va mushtim bilan ko'kragimga urdim, vaholanki o'zim ham bilmasdim – nimaga yo'l qo'yib bo'lmasligini. “Malevskiyning o'zi keladi bog'ga, – o'yladim men (u shunchaki vaysayotgandir, bunga jur'at qila olmaydi), – balki boshqa birovdir (bog' devorlari pastakkina bo'lganligi uchun, undan o'tib olishning hech qanday qiyinchiligi yo'q), ammo kim bo'lsa ham sog' qo'ymayman! Men duch kelishni hech kimga maslahat bermayman! Men qasos olishimni hammaga, o'sha xiyonatkor qizga ham isbotlayman! (nihoyat uni xiyonatkor deb atadim). O'z xonamga qaytib kelib, yozuv stolidan, yaqinda sotib olingan ingliz pichog'ini oldim, uning o'tkir tig'ini paypaslab ko'rdim, sovuq va qat'iy ishonch bilan pichoqni cho'ntagimga tiqdim, go'yoki bunaqa ishlarni har doim qilib yurgandek. Yuragim nafratdan to'lib-toshib, tosh bo'lib qotib qoldi, kech tungacha qoshlarim uyilgan, qo'lim bilan cho'ntagimdagi qizib ketgan pichoqni mahkam siqib, lablarimni tishlab,

¹⁴ Ha-a, janob paj! (frans.).

allaqanday bir dahshatga avvaldan tayyorlanib, u yoqdan bu yoqqa yurardim. Men uchun yangi bo'lgan, g'alati hissiyotlar shunchalik xayolimni olib, hatto suyuntirib yubordiki, Zinaidani ham o'ylamay qo'ydim. Tasavvurimda: Aleko, yosh lo'li yigit – "Qayoqqa, barno yigit? – Yotaverib..." so'ngra: "Hamma yog'ing qon-ku!.. Oh, nimalar qilib qo'yding?.." – "Hechqisi yo'q!". Buni shunday bir shavqatsiz tabassum bilan takrorladimki: hechqisi yo'q! Otam uyda yo'q edi: anchadan buyon doimiy ravishda asabiylashib yurgan onajonim, jiddiy va sirli ko'rinishimga e'tibor berib, kechki ovqat paytida: "Tinchlikmi, jangga otlangan sichqonga o'xshab buncha tirishasan?" dedi. Men esa unga javoban faqatgina bepisandlik bilan kulib, "Agar onam bilganida edi!" deb o'ylab qo'ydim. Soat kechki o'n bir: men o'z xonamga ketdim, ammo yechinmadim. Yarim tunni kutardim. Nihoyat yarim tunga ham bong urdi. "Vaqt bo'ldi!" – pichirladim tishlarim orasidan, tugmalarimni yuqorigacha qadab, yenglarimni shimarib, boqqa ketdim. Poylash uchun avvaldan o'zimga joy tanladim. Bog'ning to'rida, bizning va Zasekinalar yerlarini ajratib turuvchi devor yonida yakka turgan archa tagida. Qalin shoxlar ostidan tun qorong'iligi imkon beradigan darajada atrofni bema'lol ko'rishim mumkin. Shu yerda men uchun sirli bo'lib ko'ringan yo'lakcha bor edi: u ilonga o'xshab, devor ostidan o'tgan, unda oyoq izlari to'ppa-to'g'ri akatsiyalardan iborat shiyponchaga olib borardi. Men archa yoniga borib, unga suyandim va poylay boshladim. Tun xuddi kechagidek osuda, osmonda bulutlar kamroq – butalarning, baland-baland gullarning ham shakl-u shamoyili aniq-tiniq ko'rinib turardi. Kutib turishning dastlabki lahzalari juda og'ir, hatto qo'rqinchli kechdi. Men qat'iy ahd qildim, faqat o'ylayotgan edim: qanday yo'l tutishim kerak? "Qayoqqa? To'xta! Tan ol, bo'lmasa, o'lasan!" – deb baqiraymi yoki jimgina o'ldirib qo'yaymi... Har bir tovush, shox-shabbalarning har bir shatir-shuturi men uchun ahamiyatli, noodatiy edi... Men shaylanardim... Oldinga egildim... Ammo yarim soat, bir soat o'tib, hovurimdan tushib, soviy boshladim; bularning bari bekorchi ishlar, hatto o'zim ham kulgili ahvolda ekanligim, Malevskiy boplab meni laqillatgan, degan

xayollar kela boshladi. Pistirmadagi joyimni tark etib, butun bog'ni aylanib chiqdim. Go'yo atayin bo'lganidek, biror-bir shovqin eshitilmasdi: hamma yoq jim-jit; hatto itimiz ham eshik oldida g'ujanak bo'lib, uxlab yotardi. Men issiqxona vayronasining tepasiga chiqib olib, olis dalaga boqdim, Zinaida bilan bo'lgan uchrashuvni yodga olib, o'yga cho'mdim... Ochilayotgan eshikning g'ichirlashi eshitilgandek bo'ldi, so'ng daraxt shoxining chirsillab singan tovushi eshitildi... Seskanib ketdim.... Ikki marta sakrab pastga tushdim – joyimda qotib qoldim. Tez, yengil, ammo ehtiyotlik bilan tashlanayotgan qadamlar aniq eshitila boshladi. Qadamlar men tomonga yaqinlashayotgan edi. "Mana u... Nihoyat, mana ul!" – deb ko'nglimdan o'tkazdim. Shosha-pisha cho'ntagimdan pichoqni olib, shoshib uni ochdim – ko'z oldimda allaqanday qizil uchqunlar ko'rina boshladi, qo'rqinch va nafratdan sochlarim qimirlab qoldi... Qadamlar esa to'g'ri men tomon kelayotgan edi – men o'sha tomonga egilib, o'sha tomonga intilardim... Bir odam ko'rindi... xudoyim! Bu mening otam-ku! U qora plashga o'ranib, yuziga shlyapa bostirib olgan bo'lishiga qaramay, men uni birdan tanidim. Oyoq uchida mening yonimdan o'tib ketdi. U meni ko'rmadi, garchi men pana joyda bo'lmasam ham, biroq men shunchalik g'ujanak bo'lib, cho'nqayib olgan edimki, xuddi yer bilan bitta bo'lib ketgandek edim. Rashkchi, har qanday qotillikka ham tayyor bo'lgan Otello to'satdan maktab o'quvchisiga aylanib qoldi... Otamning bexosdan paydo bo'lganidan shunchalik qo'rqib ketdimki, hatto uning qayerdan kelib, qaysi tomonga ketganini ham payqamay qoldim. Faqat o'shandagina qaddimni ko'tarib, atrof yana jimib qolgandan keyin o'yladim: "Otam kechasi bog'da nima qilib yuribdi". Qo'rqqanimdan pichog'imni tushirib qo'ygandim, ammo uni izlamadim: men juda uyalib ketgandim. Shu zahoti es-hushimni yig'ib oldim. Uyg'a qaytayotib, harqalay butalar ostidagi o'rindiqning yoniga bordim va Zinaidaning yotoqxona derazasiga qiyo boqdim. Derazaning bo'rtib chiqqan oynalari tungi osmonning zaif nuri ostida ko'kish tusda xira tortib turardi. Birdan deraza oynalarining rangi o'zgara boshladi... Ularning ortida esa – men buni ko'rib turardim,

juda ham aniq ko'rib turardim – asta-sekinlik bilan oq parda tusha boshladi, u pastgacha tushdi – va shu holatda qimir etmay qoldi. – Nimalar bo'lyapti? – beixtiyor o'zimga o'zim gapira boshladim xonamga kelganimda. – Tushmi, yoki tasodifmi... To'satdan miyamga kelib qolgan taxminlar men uchun umuman yangi va g'alati ediki, ular haqida o'ylashga botinolmadim.

XVIII

Ertalab boshim og'rib uyg'ondim. Kechagi hayajon yo'q edi. Uning o'rnini og'ir bir tushunmovchilik va misli ko'rilmagan qayg'u egalladi, go'yoki qalbmida bir narsa o'layotgan edi.

– Namuncha, xuddi yarim miyasi sug'urib olingan quyonga o'xshab qaraysiz? – dedi Lushin uchrashganimizda.

Nonushta paytida o'g'rincha bir otam, bir onamga qarab-qarab qo'yardim: har doimgidek, otam xotirjam, har doimgidek onam ich-ichidan asabiylashgan. Otam ba'zi paytlardagidek men bilan do'stona suhbat boshlab qolmasmikan, deb kutdim... Ammo u hattoki doimiy sovuqqina erkalash bilan ham erkalatib qo'ymadi.

“Hammasini Zinaidaga aytib bersammikan?... – o'yladim men. – Endi nima farqi bor – hammasi tugadi-ku”. Men uning huzuriga yo'l oldim, biroq men istagandek, suhbatlashishning ham imkoni bo'lmadi. Knyaginyanikiga Peterburg harbiy maktabida o'qiydigan kadet o'g'li keldi; Zinaida shu zahoti ukasini menga topshirdi.

– Mana sizga, – dedi u, – azizim Voloda (u birinchi marta meni shunday dedi), o'rtoq. Uning ismi ham Volodya. Marhamat qilib, uni yaxshi ko'ring; u hali yosh nihol, ammo qalbi toza. Unga Neskuchnoyeni ko'rsating, u bilan sayr qiling, o'z himoyangizga oling. Shunday qilasisiz-a, to'g'rimi? Siz ham yaxshisiz!

Shunday deb, qo'llarini yelkamga qo'ydi – men esa o'zimni yo'qotib qo'ydim. Bu bolaning kelishi o'zimni bolaga aylantirib qo'ygan edi. Men bolaga jim tikilib qoldim, u ham so'zsiz menga qarab turardi. Zinaida kulib, bizlarni bir-birimizga itarib yubordi. – Quchoqlashinglar-chi, bolalar!

Biz quchoqlashdik.

– Xohlaysizmi, men sizni boqqa olib boraman? – so'radim mehmondan.

– Yaxshi bo'lardi, – dedi u xirildoq, kadetlarga xos ovoz bilan. Zinaida yana kulib yubordi... Men uning yuzida hech qachon bunday jiloni ko'rmagandim. Biz kadet bilan yo'lga tushdik. Bog'imizda eski arg'imchoqlar bor edi. Men bolani ingichka taxtachaga o'tqizib, tebrata boshladim. U arg'imchoqning arqonidan mahkam tutganicha, o'zining zarhal lentali harbiycha kiyimida qimirlamasdan o'tirardi.

– Bo'yingizdagi tugmani yechsangiz-chi, axir, – dedim unga.

U esa:

– Hechqisi yo'q, biz o'rganib qolganmiz, – deb yo'talib qo'ydi.

U opasiga o'xshab ketardi. Ayniqsa, ko'zlari qizni eslatardi. Unga hamrohlik qilish men uchun yaxshi edi-yu, ammo bir vaqtning o'zida yuragimni og'ir alam kemirardi. “Endi yosh bolaning o'ziman, – o'yladim men, – kecha esa...” Kecha pichog'imni yo'qotgan joyni esladim va uni topib oldim. Kadet mendan pichoqni so'rab, yo'g'on qamish poyasini sug'urib oldi, uni kesib, nay yasadi va chala boshladi. Otello ham chaldi, ammo kechqurun, bog'ning bir burchagida topib olib, nimaga bunchalik g'amgin ekanligini so'raganida, mana shu Otello Zinaidaning oldida shunday yig'ladiki. Ko'zyoshlarim otilib chiqqanidan, qiz hatto qo'rqib ketdi.

– Sizga nima bo'ldi? Nima bo'ldi sizga, Volodya? – qayta-qayta so'radi u javob bermayotganimni, yig'idan to'xtamayotganimni ko'rib, namlangan yuzimdan o'pib olmoqchi ham bo'ldi.

Ammo teskari o'girilib oldim va yig'i orasida: – Men hammasini bilaman, nega men bilan o'yin qildingiz?... Mening muhabbatim sizga nega kerak bo'lib qoldi?

– Oldingizda aybdorman, Volodya... – so'z ochdi Zinaida. – Oh, juda ham aybdorman... – qo'shib qo'ydi u va qo'llarimni siqdi. – Qanchalar ahmoqman, razilman, gunohkorman... Ammo endi siz bilan o'yin qilayotganim yo'q, men sizni sevaman – siz hatto bilmaysiz ham nima uchunligini... Xo'sh, siz nimani bilasiz?

Men nima ham deya olardim? U qarshimda turib, menga tikilardi – men boshdan oyoq unga tegishli edim go'yo, shunchalik tikilardiki... Chorak soat o'tib, men, kadet va Zinaida quvlashmachoq o'ynayotgan edik. Men endi yig'lamasdim,

garchi kulgidan shishgan qovoqlarimdan ko'zyoshlar oqayotgan bo'lsa-da, kular edim; bo'ynimga galstuk o'rnida Zinaidaning lentasi bog'langan, uning belidan tutib olganimda esa quvonganimdan baqirib yubordim. U meni o'zi istaganicha suyub-erkaladi.

XIX

Mabodo omadsiz tungi yurishimdan keyingi hafta davomida nimalar bo'lganligini so'zlab berishga meni majbur qilishganida, juda qiyin ahvolda qolishim aniq edi. Bu g'alati, talvasali, anglab bo'lmas davr edi, unda bir-biriga mutlaqo zid bo'lgan hissiyotlar, xayollar, shubha-gumonlar, umidlar, sevinch va azoblanishlar gir aylanardi. Agar o'n olti yoshli bola o'z qalbiga nazar solishni bilganida, men o'zimga o'zim nazar solishdan qo'rqqan bo'lardim, o'z-o'zimga biror narsadan hisobot berishdan qo'rqardim. Shunchaki, kechgacha mana shu kunni yashab qolish uchun shoshardim. Kechasi esa bolalarga xos yengiltakligim tufayli miriqib uxlardim. Uning meni sevrishini bilishni istamas edim, sevmasligini ham tan olishni xohlamasdim. Otamdan o'zimni olib qochardim, ammo Zinaidan esa o'zimni olib qocha olmadim... Uning yonida men o't bo'lib yonardim... kuydirayotgan bu qanday otash ekanligi men uchun muhim emas. Shuni bilamanki, bu o'tda yonish men uchun lazzatli edi. Butun vujudim bilan o'zimning hissiyotlarimga berilgan va o'zimga o'zim mahliyo edim, eski xotiralardan yuz o'girardim, ertaga nima bo'lsa-bo'lar... Albatta, bu azoblar uzoq davom etishi mumkin emas... Momaqaldirroq gumburlab, hammasiga bir zumda yakun yasadi va meni boshqa o'zanga uloqtirdi. Kunlarning birida uzoq sayrdan tushlikka qaytganimda, yolg'iz o'zim ovqatlanishimni bilib, taajublandim, otam qayergadir ketgan, onam esa betobligi sababli tushlik qilishni istamadi va o'z yotoqxonasiga kirib olgan edi. Xizmatchilarning yuz-ko'zlaridan angladimki, nimadir sodir bo'lgan... Ulardan so'rab-surishtirishga botinolmasdim, ammo mening she'rlar aytishga ishqiboz hamda gitara chalishga usta Filipp degan yosh do'stim bor edi. Men unga murojaat qildim. Undan otam va onam o'rtasida katta janjal bo'lib o'tganligini,

(qizlar xonasida hamma gap-so'zlarni mayda tafsilotlarigacha eshitishgan, ota-onam ko'p narsalarni fransuzcha gaplashishgan – xizmatkor qiz Masha besh yil parijlik tikuvchilikda yashaganligi uchun hammasini tushungan), onam otamni xiyonatda, qo'shni qiz bilan tanishib yurganlikda ayblaganligini, otam dastlab o'zini oqlamoqchi bo'lganligini, keyin jahli chiqib, onamning "ancha yoshga borib qolganligi" to'g'risida yomon so'zlar aytganligini, bundan esa onam yig'lab-siqtaganligini, onam keksa knyaginya bergan veksellarni esga olganligini, umuman knyaginya va uning qizi haqida noma'qul gaplar aytganligini, otam esa dag'dag'a qilganligini bilib oldim.

– Hamma janjal, – deb gapida davom etdi Filipp, – allaqanday maktub tufayli boshlandi, uni kim yozganligi noma'lum. Axir, boshqa sabab bo'lmasa, bu ishlar qanday fosh bo'lib qolishi mumkin edi.

– Nima, biror narsa bo'lganmidi? – deya oldim men zo'rg'a, o'zimning esa oyoq-qo'llarim muzlab, ko'nglim bezovta bo'lib ketdi.

Filipp bir nimaga shama qilgandek gapirdi:

– Bo'lgan edi. Bu ishlarni yashirib bo'larmidi, bu borada dadangiz juda ehtiyotkor, ammo kareta-arava yollash kerak bo'lgan... albatta, odamlarsiz ish bitmaydi.

Men Filippga ketishga izn berib, to'shagimga yotib oldim. Yig'lab yubormadim, tushkunlikka tushmadim; o'zimdan o'zim bu qachon va qanday boshlangan edi deb so'ramadim ham; avvallari hayratlangan bo'lardim, endi esa, nega men sezmay qoldim, deb hayron bo'lmadim, hattoki otamdan xafa ham emasdim... Buni bilish men uchun nihoyatda og'ir edi: bu kutilmagan yangilik meni yanchib tashladi... Hammasi tugadi. Barcha gullarim bir lahzada yulib olinib, atrofimga sochilib, ezg'ilab tashlangandi.

XX

Ertasi kuni onam shaharga ko'chishini aytdi. Ertalab otam uning yotog'iga kirib, u bilan ancha vaqt birga o'tirdi. Otamning onamga nima deganini hech kim eshitmadi, onam endi yig'lama, tinchlanib, ovqat olib kelishlarini so'radi – o'zi esa ko'rinish bermadi, o'z qarorini

o'zgartirmadi. Yodimda, men kun bo'yi daydib yurdim, ammo boqqa kirmadim, o'sha pastqam uyga biror marta ham qaramadim, kechqurun esa ajoyib hodisaning guvohi bo'ldim: otam graf Malevskiyning qo'lidan tutib, dahlizga yetaklab olib chiqdi va xizmatkorning yonida dedi: "Bir necha kun ilgari siz janoblarga bir uyda eshikni ko'rsatib qo'yishgan ekan, endi esa men siz bilan adi-badi aytishib o'tirmayman, ammo ogohlantiraman, agar mening uyimga qadam qo'ysangiz, sizni derazadan uloqtiraman. Menga sizning yozuvingiz yoqmaydi".

Graf egildi, tishini-tishiga qo'yib bukchaydi, so'ngra daf bo'ldi. Biz Arbatdagi uyimizga ko'chish uchun tayyorlana boshladik. Otamning o'zi ham endi dala-hovlimizda qolishni istamayotganga o'xshaydi, ammo har tugul, otam onamni janlal ko'tarmaslikka ko'ndirgan ko'rinadi. Barcha ishlar tinchgina, shoshilmasdan qilinardi, onam hattoki knyaginyaga salom yo'llab, salomatligining yomonligi tufayli, ko'risha olmasligidan afsusda ekanligini yetkazib qo'yishni buyurdi. Men tentaklarcha daydib yurardim – bularning hammasi tezroq tugashini istardim. Ammo bitta fikr miyamdan ketmas edi: nahotki u, yosh qiz bo'laturib shu ishga qo'l urdi – harqalay knyaginyaning qizi-ku, otamning bo'yoq emasligini bila turib, shunga jur'at qilgan bo'lsa, masalan, Belovzorovga turmushga chiqishi mumkin edi-ku? U nimaga ishongan o'zi? O'zining kelajagini barbod qilishdan qo'rqmadimi? Mana buni sevgi desa bo'ladi, bu – ishq, bu – sodiqlik... Lushinning gaplari yodimga tushdi: o'zini qurbon qilish ular uchun lazzatdir. Uyning derazalaridan birida tasodifan rangpar sharpa ko'rindi... "Nahotki bu Zinaidaning yuzi bo'lsa?" – o'yladim men... Haqiqatan ham bu uning yuzi edi. Chiday olmadim. U bilan vidolashmasdan keta olmas edim. Qulay fursat tug'ilishi bilan ularning uyiga bordim. Mehmonxonada meni knyaginya o'zining odatiy, bektakalluf-bee'tibor salomlashishi bilan qarshi oldi.

– Nima gap, janob, siznikilar tong sahardan g'imirlab qolishibdimi? – dedi u burnining har ikkala katagiga tamaki tiqib.

Men unga nazar tashlab, yuzimni yengil his qildim. Filippning veksel degan gapidan qiynalib yurgandim. Knyaginya hech narsadan shubhalanmagan... har holda, o'shanda menga

shunday ko'ringan. Zinaida qo'shni xonadan chiqib keldi, qora ko'ylakda, rangi uchgan, sochlari yoyilgan, u bir so'z demay, qo'limgan tutib o'zi bilan olib ketdi.

– Men ovozingizni eshitib qoldim, – deya so'z boshladi u, – shu zahoti chiqdim. Bizni tark etib ketishingiz oson ekan-da, yaramas bola?

– Siz bilan xayrlashgani keldim, knyaginya, – javob berdim men, – ehtimol, umrbod ko'rishmasmiz. Balki, eshtirgandirsiz – biz ko'chib ketyapmiz.

Zinaida menga tikilib qaradi.

– Ha, eshitdim. Kelganingiz uchun rahmat. Sizni ko'rmaymanmi deb o'ylagandim. Meni yomon xayollar bilan eslamang. Ba'zan sizni qiynadim, ammo men siz tasavvur qilganingizdek emasman. – U o'girilib, derazaga suyandi. – Rostdan ham, men unaga emasman. Bilaman, men to'g'rimda yomon fikrdasiz.

– Menmi?

– Ha, siz... siz.

– Menmi? – takrorladim alam bilan, yuragim esa avvalgidek allanechuk yengib bo'lmas, ifoda etib bo'lmas hissiyot ta'sirida titrab ketdi. – Menmi? Ishoning, Zinaida Aleksandrovna, nima qilgan bo'lsangiz ham, meni qanchalar qiynagan bo'lsangiz ham, umrimning oxirigacha sizni sevaman.

U men tomonga burilib, qo'llarini keng yoyib, boshimdan mahkam quchib, qaynoq lablari bilan o'pdi. Xudo biladi, bu xayrlashuv o'pichi uzoq vaqtlardan buyon kimni izlab yurgan ekan, ammo men uning mazasidan entikib lazzatlandim. Bu o'pichning boshqa qaytarilmasligini bilar edim.

– Alvido, alvido, – der edim men... U yulqinib chiqib ketdi. Men uyga qaytdim. Qanday hissiyotlar tuyganimni tasvirlab bera olmayman. Uning qachonlardir takrorlanishini istamagan bo'lardim; biroq biror marta bo'lsa ham bunday hisni tuymaganimda o'zimni baxtsiz hisoblardim.

Biz shaharga ko'chib o'tdik. Bo'lib o'tgan voqealarni unutishim, ishga kirishib ketishim oson bo'lmadi. Mendagi yara sekin-sekin bitayotgan edi; umuman olganda, otamga nisbatan menda hech qanday yomon o'y-xayollar yo'q edi. Aksincha, men uchun u go'yo ulg'aygandek bo'ldi... Bu tushunmovchilikni ruhshunoslar o'zlaricha qanday tushuntirishlarini bilmayman.

Bir kuni xiyobon bo'ylab ketayoganimda, Lushin bilan to'qnashib ketdim, xursandchiligimning cheki yo'q edi. Men uni to'g'riso'zligi uchun yoqtirardim, shuningdek, xotiralarimni yodga solganligi uchun ham qadrli edi. Men unga otildim.

– Ha! – dedi u qoshlarini uyib. – Bu sizmisiz, yigitcha! Qani, o'zingizni ko'rsating-chi. Siz haliyam go'daksiz, lekin ko'zlaringizda avvalgi xastalik ko'rinmadi. Odamga o'xshab qarayapsiz, xonadon laychasiga o'xshab emas. Bu yaxshi. Xo'sh? Ishlayapsizmi?

Men tan oldim. Uni aldagim kelmas edi, haqiqatni aytishdan esa uyalandim.

– Mayli, hechqisi yo'q, – davom etdi Lushin. – Uyalmang. Asosiyi: to'g'ri yashash, bo'lmag'ur narsalarga berilmaslik. Bundan nima naf? To'liq qayerga olib bormasin – baribir yomon bo'ladi, toshning ustida tursa ham, odam o'z oyog'ida turgani yaxshi. Mana men yo'tal bo'lib qoldim... Belovzorovni eshitdingizmi?

– Nima bo'ldi? Yo'q...

– Bedarak yo'qolgan. Aytishlaricha, Kavkazga ketgan emish. Bu sizga saboq, yigitcha. Hamma gap, o'z vaqtida xayrlashib, rishtalarni uzib tashlashni bilmaslikda. Menimcha, siz juda ham vaqtida qochib qoldingiz. Ehtiyot bo'ling, yana qo'lga tushib qolmang. Omon bo'ling.

“Endi tushmayman... – o'yladim men, – qizni boshqa ko'rmayman”, biroq Zinaidani yana bir marotaba ko'rish taqdirimda bor ekan.

XXI

Otam har kuni ot minib chiqardi. Uning, bo'yni ingichka, uzun oyoqli tinim bilmas, g'ayir, oq yolli qizg'ish-sariq ingliz oti bor edi. Laqabi Elektrik edi. Otamdan boshqa hech kim uni mina olmasdi. Bir kuni otam yonimga yaxshi kayfiyatda keldi, anchadan buyon uni bunday ko'rmagandim, ketishga chog'lanib, egar-jabdug' shporasini oyog'iga kiyib oldi. Men undan o'zi bilan olib ketishini so'radim.

– Kel, yaxshisi, chexarda o'ynaymiz, – deb javob berdi otam, – yo'qsa, sen o'zingning pakana otingda menga yetolmaysan.

– Yetib olaman, men ham shporalarni taqib olaman.

– Unda, ketdik. Biz yo'lga tushdik.

Mening otim qoramtir, junlari paxmoq, oyoqlari kuchli, o'zi esa sho'x edi. To'g'ri, Elektrik tez yugurganida, mening otim rosa holdan toyib, orqada qolib ketardi. Men otamdek chavandozni ko'rmaganman. U shunday chiroyli va beparvo yengil o'tirar ediki, xuddi ot ham buni sezib, o'ynoqlab borar edi. Biz barcha ko'chalardan o'tdik, Deviche maydonida ham bo'ldik, bir nechta to'siqlardan sakradik (avvaliga men sakrashga qo'rqdim, otam qo'rqoq otlarni yoqtirmas edi, – men ham qo'rqmay qo'ydim), ikki marta Moskva daryosidan o'tdik, men hatto, uyga qaytyapmizmi deb o'ylab ham qoldim. Otam o'zim ham, otim ham holdan toyganligini aytdi, biroq keyin to'satdan mendan uzoqlashib, Qrim kechuvidan ham teskari tomonga burilib, daryo yoqalab, ot choptirib ketdi. Men uning izidan otimni choptirdim. Qalashib yotgan eski yog'ochlar uyumiga yetganda, otam Elektrikdan tushib, otining jilovini menga berib, shu yerda kutishimni aytdi, o'zi esa bir tor ko'chaga burilib, ko'zdan g'oyib bo'ldi. Men sohil bo'ylab otlarni yetaklab, boshini sarak-sarak qilib, depsinib, kishnab borayotgan Elektrikni koyib, oldinga-orqaga yura boshladim. To'xtagan vaqtimda u tuyuqlari bilan galma-gal yer kavlab qolardi, pishqirib, mening kleper otimning bo'ynidan tishlab, xuddi erkatoy pur sang¹⁵ kabi tutardi o'zini. Otam kelmayotgan edi. Daryodan yoqimsiz namlik anqib kelardi, maydalab yog'ayotgan yomg'ir, sang'ib yurgan yerdagi kulrang yog'ochlarni qoramtir dog'larga burkab tashladi. Kutishdan zerikdim, otamdan esa hamon darak yo'q. Boshdan oyoq kulrang kiyimda, boshida katta harbiycha bosh kiyim, qo'lida boltasimon quroli bilan allaqanday bir chuxonlik posbon politsiyachi yonimga keldi (Moskva daryosi atrofida posbon nima qilib yuribdi, deb o'yladim!), kampirlarga o'xshash, bujmaygan yuzini menga qaratib:

– Bu yerda otlarni yetaklab, nima qilib yuribsiz, boyvachcha? – deb so'radi. – Menga bera qoling, ushlab turaman.

Hech narsa demadim, u mendan tamaki so'radi. Undan uzoqlashish uchun (shunday ham betoqat bo'lib turgandim) men otam ketgan tomonga qarab bir nechta qadam tashladim, so'ng

¹⁵ Zotdor otlar naslidan (frans.).

tor ko'chani oxirigacha yurib borib, muyulishda burilib, to'xtab qoldim. Ko'chada, mendan qirq qadamlar chamasi narida, yog'ochli uyning ochiq derazasi qarshisida otam turardi; u ko'kragi bilan deraza tokchasiga tayangan, yarmigacha parda bilan to'silgan uyning ichida esa qora ko'ylakli ayol otam bilan gaplashib o'tirardi; bu ayol Zinaida edi.

Men tosh bo'lib qotib qoldim. Tan olib aytganda, bunday bo'lishini kutmagandim. Dastavval qochib ketish harakatida bo'ldim. "Otam ko'rib qolsa, hammasi tamom..." – o'yladim o'zimcha. Ammo qiziquvchanlikdan ham kuchli, hatto rashkdan ham kuchli, qo'rquvdan ham kuchli bo'lgan g'alati bir hissiyot meni to'xtatdi. Men tikilib qarab, quloq solishga harakat qildim. Otam nimanidir uqtirishga urinardi. Zinaida bo'lsa, ko'nmayotgan edi. Uning yuzi xuddi hozirgidek esimda – qayg'uli, jiddiy, go'zal va unda ta'riflab bo'lmaydigan darajadagi sadoqat, muhabbat va allaqanday o'kinch aks etgan – boshqa so'z topishga ojizman. U boshini ko'tarmasdan ham itoat, ham qaysarlik bilan qisqa va lo'nda gapirib kulardi. Bitta shu tabassumdan o'zimning avvalgi Zinaidamni tanib oldim. Otam yelkalarini rostlab, boshidagi shlyapasini to'g'rilab qo'ydi, ko'pincha bu uning betoqat bo'layotganini bildirar edi... So'ngra "Vous devez vous séparer de cette..."¹⁶ degan so'zlar eshitildi. Zinaida qaddini tiklab, qo'lini uzatdi... Birdan ko'z o'ngimda kutilmagan hol sodir bo'ldi: otam bexosdan, kamzulidagi changlarni qoqib turadigan qamchisini ko'tarib, qizning tirsagigacha ochiq bo'lgan qo'lga qarsillatib urdi. Men baqirib yubormaslik uchun o'zimni bazo'r to'xtatib qoldim, Zinaida esa seskanib ketdi, qo'lini asta lablariga olib borib, qizarib qolgan yarasini o'pib, miq etmay otamga qarab turardi. Otam qamchini chetga uloqtirib, zinalardan shoshganicha yugurib, uyga kirib ketdi... Zinada ham o'girilib, qo'llarini cho'zib, boshini ko'tarib, derazadan uzoqlashdi. Qo'rqqanimdan jim bo'lib, qalbimda allanechuk dahshatli anglashilmovchilik bilan ortimga qaytdim, tor ko'chadan yugurib, sal bo'lmasa, Elektrikning yonidan o'tib ketardim, daryo sohiliga qaytib bordim. Men hech narsani tushunolmay qoldim. Shuni bilardimki, ba'zida otamning g'azabdan

¹⁶ "siz u ayolni tark etishingiz kerak..." (frans.).

o'zini tutolmay qolish holatlari bo'lar edi, biroq men baribir, ko'rganlarimga tushuna olmadim... Ammo shu zahoti tushundimki, bundan keyin qancha yashasam ham, Zinaidaning bu harakati, nigohi, tabassumini mutlaqo unuta olmayman, uning siymosi, ko'z oldimda gavdalangan uning yangi siymosi xotiramda abadiy muhrlanib qoldi. Men daryoga befarq qarab turib, ko'zlarimdan oqayotgan yoshlarni sezmas edim. "Uni urishyapti, – o'yladim men, – urishyapti... urishyapti...".

– Qani bo'lsang-chi – otimni olib kel! – orqamda otamning ovozi eshitildi. Zudlik bilan unga otning jilovini uzatdim. U Elektrikka sakrab minib oldi... Junjikib qolgan ot oldingi oyoqlarini ko'tarib, bir yarim sarjin oldinga sakrab ketdi... biroq otam uni tezda jilovlab oldi; u otning biqinlariga shporalarini sanchib oldi va bo'yniga musht tushirdi... "Eh, qamchi yo'q-da", – dedi u.

Men qamchining biroz oldingi qarsillagan tovushini eslab, titrab ketdim.

– Uni nima qildingiz? – so'radim otamdan birozdan so'ng. Otam hech narsa demadi va oldinga qarab choptirib ketdi. Men unga yetib oldim. Uning yuzini ko'rishni juda istagandim.

– Men yo'g'imda zerikib qoldingmi? – dedi u tishlarining orasidan.

– Birozgina. Qamchingizni qayerda tushirib qoldirdingiz? – so'radim yana.

Otam menga tez qarab olib:

– Uni tushirib qoldirganim yo'q, men uni otib yubordim, – dedi.

U o'ylab qoldi va boshini egdi... Shu payt ilk va so'nggi bor men uning yuzida cheksiz mehribonlik va nadomat aks etishi mumkinligini ko'rdim. U yana otini choptirib ketdi, men endi unga yeta olmas edim, uyga uning ketidan chorak soatdan so'ng yetib bordim. "Mana buni muhabbat desa bo'ladi, – dedim o'zimcha, tunda o'zimning yozuv stolim yonida o'tirar ekanman, uning ustida endi daftar va kitoblar paydo bo'la boshlagan edi, – mana bu ehtiros!... E'tiroz bildirmasdan, chidab turish mumkin ekan-da shunday zarbaga! ... O'sha suyukli qo'ldan yetgan azobga! Demak, agar sevsang, mumkin ekan... Men-chi... men esa o'zimcha sevaman deb yuribman..." So'nggi oy meni ancha qaritib yubordi – mening muhabbatim, men uchun noma'lum bo'lgan, men

tushuna olmaydigan, faqatgina taxmin qilishim mumkin bo'lgan allaqanday notanish, go'zal, shu bilan birga qo'rqinchli, ko'rib bo'lmaydigan bir chehra oldida, o'zining barcha hayajon, oh-vohlari bilan juda ham kichkina, go'daklarcha, mittigina narsadek bo'lib tuyulardi... O'sha tunda g'alati va qo'rqinchli tush ko'rib chiqdim. Tushimda men pastak qorong'i xonaga kirayotgan emishman... Otam qo'lida qamchi ushlab, oyoqlari bilan deysinib turibdi, Zinaida burchakka tiqilib olgan, qizargan chiziq uning qo'lida emas, peshonasida... Ularning orqa tomonidan qonga belangan Belovzorov ko'rindi, oqarib ketgan lablarini ochib, otamga dag'dag'a qilmoqda.

Ikki oy o'tib, men universitetga kirdim, yarim yildan so'ng Peterburgda otam olamdan o'tdi (ruhiy zarba tufayli). U yerga onam va men bilan birga ko'chib o'tgan edi. O'limidan bir necha kun oldin u Moskvadan maktub oldi, maktubdan otam qattiq iztirobga tushgan... Onamning yoniga borib, bir narsalarni iltimos qilgan, aytishlaricha, hattoki, yig'lab yuboribdi! O'sha kuni ertalab, u qattiq zarba olgan, u menga fransuz tilida xat yozishni ham boshlagan ekan. "O'g'lim, ayollarning muhabbatidan qo'rq, bunday baxtdan, bunday og'udan qo'rq..." Uning vafotidan keyin onam Moskvaga ancha miqdorda pul yubordi.

XXII

Oradan to'rt yilcha o'tdi. Men endigina universitetni bitirib, nima qilishni, qaysi eshikka o'zimni urishni yaxshi bilmas edim: ishsiz sang'ib yurardim. Kunlarning birida kechki payt teatrdan Maydanovni uchratib qoldim. U uylanib, ishga ham joylashib olibdi, ammo men unda hech bir o'zgarish ko'rmadim. U haliyam o'sha-o'sha, behuda zavqlanar, avvalgidek bir zumda xomush bo'lib qolardi.

– Bilasizmi, – dedi u menga, – agar bilsangiz, Dolskaya xonim shu yerda.

– Qaysi Dolskaya xonim?

– Nima, yodingizdan chiqdimi? O'sha biz hammamiz, siz ham, sevib qolgan knyaginya xonimcha, avvalgi Zasekina. Esingizdami, Neskuchnoye yaqinidagi dala-hovlida.

– U Dolskiyga turmushga chiqdimi?

– Ha.

– Nima, u shu yerda, teatrdami?

– Yo'q, Peterburgda, u yaqinda keldi bu yerga: chet elga ketmoqchi.

– Uning eri kim ekan? – so'radim men.

– Juda yaxshi odam, badavlat. Mening moskvalik xizmatdoshim. Tushunsangiz kerak – o'sha voqeadan keyin... o'ylashimcha, sizga hammasi ma'lum bo'lsa kerak (Maydanov ma'noli kulib qo'ydi)... obro'sini qayta tiklab olishi oson bo'lmadi, biroq u aql bilan ish yuritadi... Bora qoling yoniga, sizni ko'rib, xursand bo'ladi. U yana ham ochilib ketgan.

Maydanov menga Zinaidaning manzilini berdi. U Demut mehmonxonasida to'xtagan ekan. Eski xotiralarim yodimga tushib qoldi... ertagayoq o'zimning sobiq "ma'shuqam"ni borib ko'rishni ko'nglimga tugib qo'ydim. Lekin boshqa bir ishlar chiqib qoldi, bir-ikki haftalar o'tib, nihoyat eslab, Demut mehmonxonasiga yo'l oldim va Dolskaya xonimni so'radim – to'rt kun avval tug'ruq chog'ida to'satdan vafot etganini eshitdim.

Yuragimga qattiq bir narsa urilgandek bo'ldi, – bu mudhish fikr bor kuchi bilan menga yopishib oldi. "Vafot etdi!" – takrorladim men shveysarga telbalarcha qarab, so'ng asta ko'chaga chiqib, boshim oqqan tomonga yurib ketdim. Barcha bo'lib o'tgan voqealar bir zumda qayta jonlanib, ko'z o'ngimda paydo bo'ldi. Mana, nima bilan tugadi hammasi, shoshib-shoshib, entikib, intilgan yosh, qaynoq va ajoyib hayot shunday barham topdi! Hozircha men tirikman, men uchun qadrdon bo'lgan chehra, o'sha ko'zlar, o'sha kokillar esa mendan uncha uzoq bo'lmagan joyda, balki otamdan bir necha qadam narida – tobut ichida, qorong'i va zax tuproqda yotganligini o'ylab, ko'z oldimga keltirdim... Bularning hammasini o'ylab, zo'r berib tasavvur etar ekanman, ayni paytda:

"U o'ldi" deb aytishdi loqayd, beparvo

Men ham jim eshitdim loqayd, beparvo, – degan satrlar yangrardi qalbidam. Oh, yoshlik! Yoshlik! Xuddi barcha boyliklar sening qo'lingda bo'lgandek, hech narsa bilan ishing yo'q sening, hatto mahzunlik orom berar senga, hatto qayg'u ham yarashar sening yuzingga, senda kibr va shiddat bor, sen: ko'rib qo'yinglar – men yolg'iz yashayapman! – deysan. Kunlaring esa izsiz

va behisob o'tib bormoqda, sendagi jamiki bor narsalar, oftobda qolgan mumdek, qordek erib, yo'qolib bormoqda. Ehtimol, sendagi go'zallik siri, hamma ish qo'lingdan kelishida emas, balki qo'limdan keladi deb o'ylashingdadir, kuch-g'ayratingni shamolga sovurasan, – har birimiz, o'zimizni, shubhasiz, isrof qiluvchilardan deb hisoblaymiz, shubhasiz, “Oh, agar vaqtim bekor o'tib ketmaganida, nimalar qilar edim!” deyishga haqlimiz, deb o'ylaymiz.

Mana men ham... faqatgina xo'rsinish, faqatgina xomush hissiyot bilan bir lahzaga paydo bo'lgan birinchi muhabbatim soyasini kuzatayotganimda, nimaga umid qilgandim, nimani kutgan edim, qanday farovon kelajakni avvaldan ko'ra olgandim?

Umidimni bog'lagan narsalardan qay biri ro'yobga chiqdi? Endi, hayotimga shomning soyasi tusha boshlagan pallada, o'sha bahor tongidagi bir lahzalik momaqaldiroqdan boshqa yoqimliroq, azizroq nima qoldi menga?

Ammo bekordan-bekorga o'zimga tuhmat qilyapman. O'shanda, beqaror yoshlik chog'imda, meni chaqirgan mungli ovozga, qabrlar osha kelgan tantanavor ovozga befarq bo'lmadim. Haliyam esimda, Zinaidaning o'limi haqida xabar topganimdan bir necha kun o'tib, o'ta qiziquvchanligim tufayli biz bilan bir uyda yashagan, kambag'al keksa kampirning o'lim holatiga guvoh bo'ldim. Eski latta-puttalarga o'ralgan, taxta ustida, yostiq o'rni boshining tagiga qop qo'yganicha azoblanib, qiynalib jon taslim qilayotgan edi. Uning butun hayoti muhtojlikda o'tdi, u hayot lazzatlarini totmadi, rohat ko'rmadi – endi u o'lim tufayli kelayotgan erkinlikka, xotirjamlikka nechun suyunmasin? Ammo hozircha shalvirab qolgan tanasi tirik ekan, sovib qolayotgan qo'llari ostida ko'ksi qiynalib-qiynalib ko'tarilar ekan, hanuz so'nggi kuchlari uni tark etmagan ekan, – kampir mudom cho'qinar, hamon pichirlar edi: “Xudoyim, gunohlarimni mag'firat qil”, – ruhi tanasini tark etishi bilan, ko'zlaridagi qo'rqinch va dahshat ifodasi ham yo'qoldi. Yodimda, aynan shu yerda, shu bechora kampirning to'shagi yonida turib, Zinaidani o'ylab dahshatga tushdim, uning haqiga, otamning haqiga va o'zim uchun ham duolar qilish istagi paydo bo'ldi.

Sevinch ABDAZOVA,
Hamid Olimjon va Zulfiya ijod
maktabi o'quvchisi

Ilinj

Ota, paykallarga she'rlarimni ek,
Chaqir, dalalarda bo'lsa ne yumush.
Tuproqdan ko'z ochsin, yorib chiqsin erk,
Va uchsini ko'ksimni qiynayotgan qush.

Ota, yo'llarimga she'rlarimni soch,
So'nggi manzilgacha qolmadi choram.
Qolmadi na bir so'z, na bitta iloj,
Qirq bitta jonimga qirq yo'l bilan ham.

Ota, izg'ib ketgan o'ylarni o'zing
Cho'pon bo'lib qaytar, qaytar barini.
Meni asov qildi shu chanqovuzing,
Sel qildi ko'ksimning kuyuklarini.

Ota, Xudoyimga aytaqlarim bor,
Yozganlarim endi bermoqda taskin.
Tog'larga oshiqib intilgan mador,
Bugun huzurida bo'lyapti taslim.

Bugun huzurida bo'lyapman taslim...

Peredelkinoda qish

Sherzod Komil XALIL

1982-yili tug'ilgan.
O'zbekiston Milliy
universitetining Falsafa
fakultetini tamomlagan.
Hikoyalari adabiy to'plam va
nashrlarda e'lon qilingan.

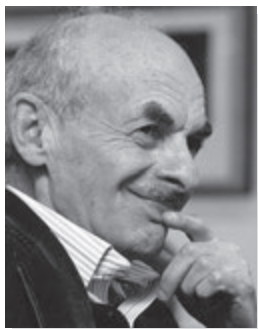
8aqvim bo'yicha qish allaqachon tugagan, ammo hamon Moskva vada sovuq hukmron, hamon qor, yaxmalak, izg'irin, na yomg'ir, na bahorning yilt etgan nuri bor. 1933-yili Stalin buyrug'iga binoan qurilgan qator dachalardan birining derazasidan mo'ralayman, uzzukun qor yog'ayotgan bo'ladi, ba'zan quyosh bir ko'rinib o'tadi, izg'irin tig'ini kesish uchun urinib ko'rganday zarif shu'lalarini qor ko'mgan yalangliklar va o'rmon nuqsini eslatadigan archazorlar uzra sochadi, ammo zum o'tmay qayoqdandir mo'r-malaxday bostirib kelgan bulutlar oftob ro'yini to'sib, qish hukmining davomiyligini uqtirmoqchidek butun borliqni qamrab oladi.

Men quyosh va shamol, yomg'ir-u qor ta'sirida battar qorayib kunguralari olis-olislardan qadimiy va shu ila g'aribona ko'rinadigan Peredelkino dachalari joylashgan yozuvchilar shaharchasidagi qo'nog'imga burnog'i yil kelib o'mashgandim. Ajib sokin shabadalarga ega yomg'irli javzo edi o'shanda. Yo'lning ikki yoqasi bo'ylab tizilgan haddan tashqari ko'p va baland archazorlar, qushlarning sayroqi, daraxtlarning shoxida lipillab chopib yurgan olmaxonlar, shoirlar qabristoni – u yerda qadrdonlarim Pasternak va Yevtushenkoni ziyorat qilgandim; ijod bog'i – unda hamon eski davrlarning yorliqlari saqlangan; bir zamonlar hashamat va mahobat timsoli bo'lgan yozuvchilarning dachalari – ne tongki, endilikda ular to'kilib, unniqib rangi o'chgan va avvalgi kibor qiyofasini yo'qotgan, ammo o'sha suronli davrlarning soyasigina qolganini hamon eslatib tursa-da, yangi boyonlar, admirallar va generallarning relf va zamonaviy uslubdagi Yevropa me'morchiligining avangard arxitekturasi hashamati va ko'rki oldida salkam asr bo'layozgan bu obidalar tarix qa'riga chekingancha mung'ayib turardi. Shunga qaramay, janubdan qora tortib bu yerga katta adabiyotni izlab kelgan haqir yozuvchiga bu g'aribliklar bir dunyo taassurot

uyg'otardi. Men o'n to'rt yoshli o'smir shoir Andrey Voznesenskiyga Peredelkinodagi uyidan qo'ng'iroq qilgan mashhur shoir Boris Pasternakning bir qismi yashil tunuka devor bilan o'rab olingan, boshqa qismi esa uying atrofidan o'tayotganlar ko'rishi uchun temir panjaralar bilan ihota qilingan uyi oldida bir muddat hayrat va xayolotga cho'kkancha turib qolaman. U endilikda yo'qlik olamiga ketgan shoirning uy-muzeyiga aylantirilgandi. Meni bu yerga ilk bor klassik yozuvchimiz Temur Po'latov yetaklab kelgandi. Keyinchalik kamina bu uying oldidan deyarli har kun o'tdim. Ko'rganlarim alla-zamonlarda so'nggi bor bezatilgan va ohori to'kilib bo'yoqlari ko'chib tushayozgan, mung'aygan uy, bog'dagi baland qarag'aylar va ignabarg archalarning shivirlashi, quyosh fotonlarini yutayotgan yaproqlarning mahzun shitirlashi, hamma-hamma-si, Pasternaksiz juda ham g'alati edi. Men yo'l bo'yidan o'tib Serafimovich

ko'chasiga qayrilaman. Chap tarafimda uzundan uzoq ijod uyining daraxtlar ostidagi o'rindiqlari – ne tongki, biror yozuvchi ko'rinmaydi; yozuvchilar mehmonxonasi – Odil Yoqubov bilan har gal Moskvaga kelsak, biz shu yerda turardik deb eslagandi Temur Po'latov menga bu haqda; ijod uyi direksiyasi – u yerda dachalarda turish uchun 2000 dan ortiq yozuvchilar ariza berib navbat kutib yotibdi; chap qo'l tarafimda esa yozuvchilar dachalari, yashil-oq-qizil ranglar bilan bezalgan kutubxona – men doim shu yerga kelib kitob o'qiyman, rus adabiy gazetalari va jaridalarini varaqlayman, ruhoniyyati kuchli shoir va yozuvchilarning ijod ummoni-

ga sho'ng'iyman. Kutubxonaning shundoq yonida bolalar yozuvchisi Korney Chukovskiyning uyi, endilikda uy-muzey joylashgan, bu yerga Rossiyaga qaytgan mashhur yozuvchi Aleksandr Soljenitsin bir muddat yashagan. Har gal shu joydan o'tganimda keng peshonali ko'zlari burgutnikidek cho'qqisoqol Soljenitsinni o'tgan-ketganlarni kuzatayotganligini xayolimdan o'tkazaman. Uni qoralash kompaniyasiga qatnashgan mashhur yozuvchilar ro'yxatini Moskvadagi markaziy kutubxonalarning birida arxiv gazetalarni kuzatayotganimda ko'zim tushgandi. Iste'dodlarning dushmani har jamiyatda har bir makon va zamonda bo'lar ekan-da. Peredelkinodagi yoz hash-pash deguncha shunday o'tib ketdi. Sentabrning so'nggi zarif quyoshi atrof-borgohni qizdirishga har qancha urinmasin, achchiq shamollar sekin-sekin tumonat tevarakni zabtiga ola boshladi. Yam-yashil daraxtlar bir haftada sarg'arib ketdi, albatta, archalargina bundan mustasno. Peredelkinoda qisqa kuz kelgandi. Shamol daraxtlarning barglarini har kun va har oqshomda sovurib chiqardi. Men Moskvaga kelishdan oldin onamni ziyorat qilgani borganimda u o'zining nafaqa puliga olib bergan issiq jemferni kiydirdi. Ona, jemfer olib berganing uchun rahmat. Bu menga juda ta'sir qildi. Men safarga chiqayotganimda Brodskiyga bir dona xurmo va plashini olib kelgan shoirning onasini esladim. Safarning dahshatini ham. U rus madaniyatiga o'xshamagan mutlaqo o'zga madaniyatga tushdi va o'sha yerda intiho topdi. Koronavirus pandemiyasi tarqab odamlar dahshatga tushgan dastlabki paytlarda meni ham shunday hislar qa-

mrab olgandi. O'zga tuproqlarda nom-u nishonsiz, abadul-abadga qolib ketish dahshati edi bu. Ammo yuragimdagi bu gardlarni Peredelkinoning si-millagan yomg'irlari yuvib yubordi. O'sha olatasir davrlarda Eduard Limonov vafot etdi, keyinroq Yuriy Bonderev o'tdi. Agar istak bo'lganida, bu yozuvchilarni tirikligida ko'rish imkoni menda bor edi. Ammo men o'zi bilan o'zi ovora inson, yozishni eng muhim nishona deb bilgan yozuvchi yolg'izlik mutolaasi va yaratilari bilan birga edim. Men nashriyotga, muzeylarga, kutubxonalarga borardim, kitob do'konlarini uzoq kezardim va o'zimga yoqadigan ajoyib kitoblarni xarid qilardim. Tashqariga chiqqanimda esa kuzning sovuq osmoni kelayotgan qishdan darak berardi. Darhaqiqat, bu qish bizni ko'p kuttirmadi. Bu yil qish qattiq bo'ladi degan vahimalar tasdig'i o'laroq ilk qor noyabrda bo'y ko'rsatdi. Peredelkinoni oppoq qor qopladi. Men Voznesenskiyning uyini borib ko'rdim. Yo'q, uy-muzeyga aylantirilmagan ekan. Oktyabrda borib ko'rganim Bulat Okudjava va avvalroq yozda ziyorat qilganim Yevgeniy Yevtushenkoning uy-muzeylaridan farqli o'laroq Voznesenskiy uyi u vafot etgan 2010-yildan beri sukunat fasllariga g'arq bo'lgandi. Men uning xotirasiga shoir vafot etgan kunda, radiodan eshitgan xabar ta'sirida epitafiya bitgandim. Kanadada yashovchi bir o'zbek shoiri men haqimda yozgan maqolasida "Sherzodning shu she'rini o'qiganimda ko'zimdan yosh chiqib ketdi" deb eslagandi. Darvoqe, nechukdir meni Voznesenskiy uyining shu o'lik sukunati Peredelkino qishida ko'zimga yosh aylanishiga sabab bo'ldi. Menga bir yozuvchi, ismini aytmayman, Voznesenskiyning achchiq taqdirini aytib berdi. Bilmadim qanchalik haqiqat bu gap. Umrining so'nggi yillarida shoir bir ajoyib rus qizi bilan tanishib unga juda bog'lanib qoladi. Butun umr birga yashagan xotini ham ko'ziga ko'rinmaydi. Yozuvchi do'stimning qulog'imga shivirlab aytishicha, Andreyning xotini yahudiy millatiga mansub va o'zidan yoshi biroz katta bo'lgan. Voznesenskiy uydan ketmoqchi bo'lganda xotini butun yahudiylarni oyoqqa turg'izadi. Unga jurnal tahririyatlaridan bosh muharrirlar, yozuvchilar uyushmasidan yana allaqanday chinovniklar telefon qilishardi. Hatto partiyadan qo'ng'iroq qilib uni urishishadi. Bechora Andrey suvga tushgan bo'lkaday bo'shshab sevgisidan voz kechdi va xotini bilan qoldi, – deb

nihoyatda muhim xabarni menga yetkazganday tomoq qirib meni zimdan kuzatdi u.

– Ha, shundaymi, hayotning ishlari qiziq, – deyman men shoirimning bo'shshagan qiyofasini xayolimda jonlantirganicha. Andrey Voznesenskiyning mung'aygan obrazi tarix qatiga singib ketayotgan va endilikda uning uyi ekanligi tobora yoddan ko'tarilayotgan maskan kabi xayolimdan faromush bo'ladi.

– Andreyning uyidagi g'aroyib kartinalarni o'g'irlab ketishdi, zim-g'oyib bo'lib hech topilmadi, deydi hamon xayoli Voznesenskiyda bo'lgan tanishim.

Men shunchaki bosh silkiyman, ammo endi Peredelkinodagi boshqa manzillarga nigohimni qarataman.

Mana bu Bulat Okudjavaning uyi. Endilikda uy-muzey. O'tgan yili qish boshlanganda Bulat Okudjava uy-muzeyiga meni ishga chorlashgandi. Maoshi oz adabiy maslahatchi lavozimi edi. Men kam maoshga ishlashni istamadimmi yo boshqa sababdanmi nimagadir adabiy maslahatchi bo'lishga ko'nglim chopmadi. Shunga qaramay, ularning juda ko'p tadbirlarida qish bo'yi qatnashdim. Umuman, kuzatganim Okudjava muzeyi juda ko'p adabiy uchrashuvlar tashkil qilardi, milliy va xorij professorlarini adabiy ma'ruzalar uchun taklif qilishardi, xullas, juda faol edi ular. Bularni kuzatish va tinglash qandaydir boshqacha, maroqli edi. Ruhning forig'lanishini his qilardi odam. Bunday pallalarda mayda odamlarni unutasan, lanj va sulloh adabiy davralardan vaqtida uzoqlashganingga Yaratganga shukronalar aytasan. Men qorli kunlarni, sovuq ayozlarni yuragimdagi otash tufayli his qilmasdim, ammo bir kuni dahshatli hodisa yuz berdi. Stalin davrida o'rnatilgan gaz pech kutilmaganda ishdan chiqdi. Bu vaqtdagi harorat va his-tuyg'ularimni "Peredelkino kundaligi" da shunday eslaganman: "Chuqur melanxoliya meni tez-tez ta'qib qiladi. Muhitdagi holatlar, ba'zan kutilmagan omadsizlik ruhiyatimga qattiq zarba beradi. Kecha Peredelkinoda gazning "katyol"dan sizib chiqishi natijasida butun tunni sovuqroq xonada o'tkazishga to'g'ri keldi. Batareyalar muzlab qolmasligi uchun suvini to'kdim. Bugun kun bo'yi ustalar yangi pechka o'rnatishdi, ammo hamon ish bitmadi. Yana bir sovuq tunni o'tkazaman, shekilli. Harorat tashqarida – -7 daraja. Tokda isitadigan

pechka bor, ammo hayhotday katta xonalarni qovurg'asi kam pech ilita olmasligi tabiiy. Dam olish kunlari rejalashtirilgan ishlarni men kutmagan narsalarga sarf bo'lishini tamosha qilib tushkunlikka tushaman. "Ikki kun va tun minus temperatura uyda o'tirganimda qanday optimist bo'lish mumkin. Ammo yangi gaz pech uyni qizdira boshlaganida va keyinchalik tashqarida havo harorati -28 gradusga tushib ketganida va boshqa tinimsiz yoqqan qorli tunlarda issiq uy tufayli bu hislardan begona bo'ldim. Toshkentdalik vaqtimdayoq boshlab qo'ygan "Shimol yog'dusi" turkumiga kiruvchi ko'plab hikoyalarim ustidagi ijodiy ishlarimga sho'ng'ib ketdim. Na tashqarining sovug'i, na olis preferiyada o'tirib olgan do'stlarimning mayda gaplari endi menga chikora, ijodning ajabtovur va g'aroyib olamiga kirib ketarkanman, o'zim yaratayotgan qahramonlar hayotida yashardim, yozuvchilikning sir-sinoatli uslublar dunyosida syorfigist kabi suzib yurar va yo'limda duch kelishi mumkin bo'lgan oqim g'alayonlaridan ustalik bilan o'tib, yo'lda davom etardim. Qor hamon yog'ar, atrofning oppoq ironiyasi onasi va qizini sog'ingan va shu his bot-bot qalbini timdalaydigan men kabi g'arib yozuvchini doim o'ylantirgani o'ylantirgandi; bu men bilgan o'sha g'arib ijodkor edi, ammo yana bir shafqatsiz yozuvchi bor, uni adabiyot, falsafa va ijtimoiy antropologiyadan boshqa narsa qiziqitirmaydi. U kundaliklar yozadi, yaqin besh yildan beri biror nasriy asarini ommaga e'lon qilmagan, ko'chirmachilar va taqlidchilardan uslubini qizg'ongan va uslub jilolariga telbalarcha berilgan va tinimsiz yozadigan, uyda ham, yo'lda ham, ishda ham adabiyotdan boshqa narsani tan olmaydigan bir arxetip o'laroq omma nigohini tarjimalari va she'rlari bilan chalg'itishga urinadi. Go'yo ular uni nasr bilan shug'ullanmayotganidan behuzurlik tuyishmasin, ha, shularni yozyapti ekan deb tinchlanishsin. Ammo bir kun bo'ron qo'padi, suv ostida yashiringan aysbergning asosiy qismi sayoz havzalarda o'tirib qolgan kemalarni ham, ularga qo'shib paroxodlar-u yelkanli qayiqchalargacha parchinlab tashlaydi.

Hozircha Peredelkinoda qor yog'yapti, shamol turgan emas, bo'rondan darak yo'q, o'lik sukunat oppoq qor ostida tumshayib yotibdi. Mayli, bu

“

...uni adabiyot, falsafa va ijtimoiy antropologiyadan boshqa narsa qiziqitirmaydi.

yozuvchilarni qaysi biri tarix sahniga chiqadi, yo chiqmas, vaqt ko'rsatadi barini. Ammo hozir umr qumsoatlari qor kabi sovrilayotgan bu mudabbir kunlarda bahor qachondir kelarmikan degan bir andisha ko'nglim tubidan o'tib borardi. Bir kuni Temur Po'latov menga shunday dedi: Peredelkinodagi shu dachani olgan vaqtimda ikki dona olma olib kelib ekdim, juda kichkina nihol edi, yigirma yillar bo'ldi-yov, olti-yetti yil oldin bir nishona gul berdi, men xursand bo'ldim endi olma mevaga kirar ekan deb, ammo qor yog'di, gullar to'kildi, olma esa boshqa gullamay qo'ydi. Men olmalarga qarayman. Ular hayhotday archazorlar va qarag'aylar atrofida ularga taqlid qilganday ko'kka bo'y cho'zib ketgan, tanasining qiyshiq kunguralarida qor parchalarini tutib turibdi.

Peredelkinoning oppoq qorli manzaralarini kezib yurarkanman ba'zan o'ylayman Peredelkinobahorini qachondir ko'ramanmi?! Bu yerlarga kelmasimdan oldin o'tib ketgan yozuvchilar o'sha bahorlarni ko'rishgan, endi esa qish, u yozuvchilar endi yo'q. Men yashayotgan uyning birinchi qavatida bir paytlar kavkazlik ajoyib yozuvchi Fozil Iskandar turgan. Temur Po'latov bilan yonma-yon qo'shni bo'lgan. O'sha g'aroyib bahorda olmalarining nishona gullarini, balki, u ham ko'rgandir, yana bahor kelarmikan, olmalar yana gullarmikan va o'sha gullarni men ham ko'ramanmi?! Yo yolg'izlik hayotimning uzun qish kechalarida bu bahorlar menga nasib etmaganmi?! Melanxoliya va pessimizm ta'qibi ostida lippillab turgan yozuv stolidagi chirog'imni o'chirgancha to'shakka yetib boraman va tunning og'gan ozgina qismini uyquga tuhfa etaman. Tushimda olmalar gullayotgan emish, tongga yaqin xushnud holda ko'zimni ochaman va oynaga yuguraman, yo'q, hamon martning o'rtasida bahorni kechiktirgancha va bu g'aroyib kechmish hayotimning ajib lahzalarida Peredelkinoda hech biri boshqa bir kristallga o'xshamaydigan yirik-yirik laylakqor yog'ayotgandi...

**Yulduz
O'RMONOVA,**

Zulfiya nomidagi Davlat
mukofoti sovrindori.

1995-yili tug'ilgan.
O'zbekiston Jurnalistika
va ommaviy
kommunikatsiyalar
universiteti Oliy
jurnalistika kurslari
magistratura bosqichini
tamomlagan.
"Iste'dod maktabi-IV"
respublika yosh ijodkorlar
seminari ishtirokchisi.
Prezident stipendianti.

Bedorlik

Bir go'zal uyqu ber uyg'otadigan,
Seni ko'rmoq uchun ko'zlarim yumay.
Bir go'zal tuyg'u ber kuylotadigan,
Tuproq ostida ham so'z bo'lib unay.

Bir go'zal kulgu ber yig'lotadigan,
Haqiqiy, tabiiy, samimiy bo'lsin.
Xudojon, belgi ber Buroq otida
Borar Ishq yo'llarim qadimiy bo'lsin.

Bir go'zal uyqu ber uyg'otadigan...

Bir go'zal uyqu ber *uyg'otadigan...*

Gulla, ay yuragim-ay...

(Xalqona)

Gulla, ay yuragim-ay, gullasin-ay sayyora,
Beor yorga kuymagin, ketsa ketsin qay yora.
Qay oshiqqa may yor-a, manga esa nay yor-a,
Hayyora!

Qani ketdik ketamiz, hammasidan o'tamiz,
Har neniki o'z o'min, o'z fursatin kutamiz.
Unutsa unutamiz! Unutsin! Unutamiz!
Hayyora!

Senga og'u tutsalar, sen ularga tut sharbat,
Duo dengizi toshsin, nafasing uzma har vaqt,
Hali o'z osmoningga qanot yozasan, albat,
Hayyora!

Bu dunyo qaytarmasmi? O'z so'zin aytarmasmi?
Analhaq deb, alar haq deb yurganlar aybdormasmi?
Yetar! Ich-iching yoritsin yulduzrang baytlar bazmi,
Hayyora!

Oshiqlik ne, qaydan bilsin po'rim yoqa-yengliklar,
Tirmashadi tangliklar, ergashadi tangliklar,
Qani ketdik ichkari, qara qancha kengliklar!
Hayyora!..

Gulla, ay yuragim-ay...

* * *

Ko'ksim ufqida nihon
 Bag'ri qon bo'ldim chunon.
 Omonmanmi, beomon –
 Dargumon bo'ldim chunon.
 Osuda olovlandim,
 Ozurda qalovlandim,
 Bunchalar kalovlandim,
 Sargardon bo'ldim chunon.
 Qalbimni qamal qilmish -
 Azaldan azal qilmish.
 Barin besamar qilmish
 Sirga kon bo'ldim chunon.
 Bitmadi hech xiyonat,
 Ichimdagi qiyomat,
 Har yon etib ziyorat,
 Bemakon bo'ldim chunon.
 Bir bor bir on suyundim,
 So'ngra ming bor kuyundim,
 Sabohda nurday tindim,
 So'ng xufton bo'ldim chunon.
 Dunyo buncha yomon-a,
 Yaxshilar qay tomon-a?
 Neki bo'lsam hamono
 Nogahon bo'ldim chunon.
 Bemakon bo'ldim chunon...

* * *

Ruhimni ortmoqlab, sirlashib,
 Sudrab-sudrab boraman uyga.
 Uyg'oq umidlarga ergashib,
 Mudrab-mudrab boraman uyga.

Yiqilaman yerga kostyumday,
 Yelkamdan tutmaydi bir ilgich.
 Do'stlik topilmaydi, do'stimdan
 Topiladi million kulgich.

Ilinib boradi ko'zlarim,
 Qo'llarin tutadi tuyg'ular.
 Bu mudroq dunyoda on sari
 Uyg'otib boradi uyqular...

* * *

Qalbimni, ruhimni ulg'aytirdi yo'l,
 Tovonim qonadi dovonlar osha.
 Kimlarga, nelarga sabr etdi ko'ngil,
 Umr tog'laridan ko'kka tirmasha.

Hech kim o'lgan emas musofirlikdan,
 Necha bor bo'g'ildim men esa, bilmam.
 Xurjunim ortmoqlab ketdim She'r tomon,
 Uning tuprog'ida yashasam gullab...

* * *

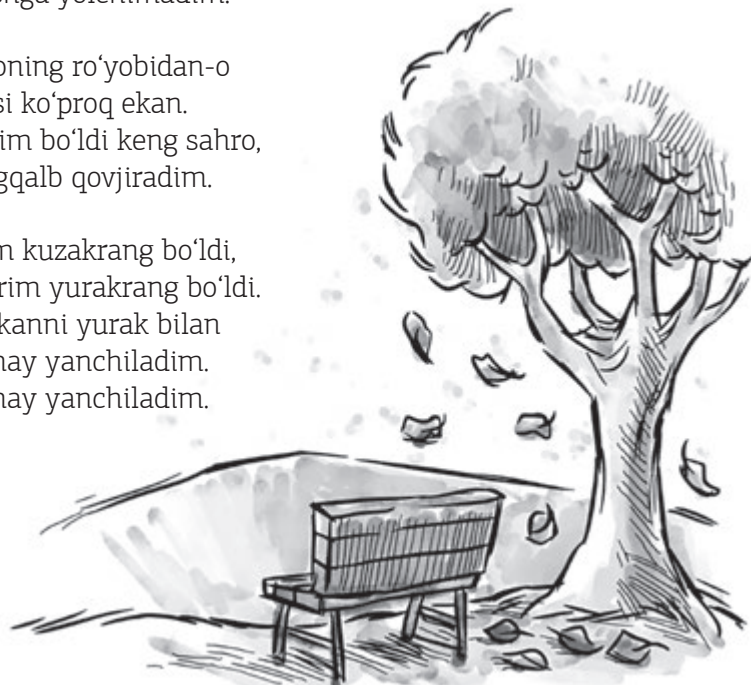
Kiprigimni to'kdi bir-bir
 Sog'inchning naychilari.
 Bo'lib og'ir, borib oxir
 Ko'ksimni qaychiladim.

Kaftimga shir quyildi sel,
 To'kildi qancha hasrat.
 Ko'zimda ummon bitmish ul
 Muhabbat tomchilari.

Ichimdan – qafasdan olib,
 Uchirdim dilni ko'kka.
 Zotan ko'kdan o'zga sodiq
 Dildoshga yolchimadim.

Dunyoning ro'yobidan-o
 Ro'yosi ko'proq ekan.
 Vujudim bo'ldi keng sahro,
 Yalangqalb qovjiradim.

Izlarim kuzakrang bo'ldi,
 So'zlarim yurakrang bo'ldi.
 Har tikanni yurak bilan
 Indamay yanchiladim.
 Indamay yanchiladim.

Men Mirpo'latning she'rlari, publitsistik maqolalari, umuman, uning barcha asarlari bilan yaxshi tanish bo'lgan bir do'stiman. Uning ijtimoiy mavzuga yo'g'rilgan, odamni o'yga toldiradigan, sevgi-muhabbatni kuylovchi dilgir she'rlari, faylasufona xulosalarga boy publitsistikasi xususida ko'p gapirishim mumkin. Aytaylik, Mirpo'lat Mirzo sho'ro davrining so'nggi yillarida xalqimiz "O'zbeklar ishi" deb nom olgan bo'hton bilan ayblanib turgan bir paytda ularga qarshi dadil chiqishlar qildi.

Yoqubjon XO'JAMBERDIYEV,
yozuvchi

Mirpo'lat

1949-yili 20-avgustda Chimkent viloyatining Sayram qishlog'ida tug'ildi. O'rta maktabni bitirgach, hozirgi O'zbekiston Milliy universitetining Jurnalistika fakultetiga o'qishga kirdi va uni 1971-yilda tugatdi. Mehnat faoliyatini 1971-yilda hozirgi "Yangi asr avlodi" nashriyatida boshlagan. U O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida adabiy maslahatchi, "Yozuvchi" nashriyatida bosh muharrir, Yozuvchilar uyushmasining kotibi vazifalarida ishlab keldi. Uzoq yillar "Jahon adabiyoti" jurnali bosh muharririning o'rinbosari bo'ldi.

Mirpo'lat Mirzoning ijodi talabalik yillarida boshlangan. Dastlabki she'riy turkumi 1971-yilda "Guliston" jurnalida, ilk she'riy to'plami esa 1975-yilda nashr etilgan. "Ishq fasli", "Yaxshi kunlar", "Sunbula", "Moviy daryo", "Atirgul va yulduzlar" kabi qator to'plamlari chop etildi. Shoir she'rlarida xalqining orzu-umidlarini, kelajagini,

dolg'ali davr kishilarining murakkab ichki olamini, his-tuyg'ularini, jamiyatda shakllanayotgan istiqloq orzusini kuylashga intildi.

Mirpo'lat Mirzo mustaqillik yillarida barakali ijod qildi. She'rlaridan jamlangan "Saylanma", maqolalar, pyesa, tarjimalar, she'rlardan iborat "Surur" majmuasi, esselar, safarnomani o'z ichiga olgan "Rayhon isi" to'plami bosilib chiqdi.

Tarjimon sifatida Mirpo'lat Mirzo Lessingning "Donishmand Natan", Shekspirning "Yoz tuni g'aroyibotlari" asarlarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Bu asarlar o'zbek Milliy akademik drama teatrida muvaffaqiyat bilan sahnalashtirildi. "Somon yo'li chechaklari" (jahon she'riyati antologiyasi), "Sayra, do'mbiram" (qozoq she'riyati antologiyasi), "Lojuvard osmon" (XX asr shoirlari) kitobi, "XX asr rus she'riyati" tarjima majmualari nashr etildi.

2018-yili 21-fevral kuni Toshkent shahrida vafot etgan.

Tilak – dehqon shoir. U hasrat va umidning dehqoni. Uning tomirlarida zahmatkash dehqon qoni oqadi. U chin farzandlik mehri bilan dehqon dard-u armonlarini she'rga ko'chiradi. Tilak – tabiat oshig'i. Qishloq tabiatiga xos manzaralarni u juda ruhlanib, rang va ohanglari bilan tasvirlay oladi. Men uning tiniq va ma'yus hayajon bilan bitilgan she'rlarini yaxshi ko'raman.

Ibrohim HAQQUL,
adabiyotshunos

Tilak

JO'RA

1947-yili Buxoro viloyatining Qorako'l tumanidagi Sayyod qishlog'ida tug'ildi. Shoir 1966–1972-yillarda Toshkent Davlat Universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti)ning Filologiya fakultetini tamomlagan. 1970-yildan umrining oxirigacha Tarjima nazariyasi kafedrasida ishladi va talabalarga tarjima ilmidan saboq berdi.

Shoir maktab davridayoq, ya'ni 1964-yildan she'r yoza boshlagan. Birinchi she'riy kitobi "Rayhon" 1977-yil G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyatida bosilgan. Shundan so'ng shoirning "Olam ostonasi", "Yulduzlar tabassumi",

"Chorrahadagi uy", "Sanduvoch", "Ruhiyat" kabi she'riy to'plamlari nashr etilgan.

U tarjimon sifatida turk tilidan Nozim Hikmat, Dog'larja she'rlarini, shuningdek, arman shoiri Margaryan ijodidan namunalarni, ozarbayjon, tatar va boshqa bir qator xalqlarning yetuk shoirlarining she'rlarini ham o'zbek tiliga tarjima qildi. Tarjima masalalari bo'yicha ko'plab ilmiy maqolalar yozdi. "Tarjima san'ati", "Nozim Hikmat va O'zbekiston" kabi ilmiy kitoblari ham bor.

1994-yili Toshkent shahrida vafot etgan.

Sahifani Respublika musiqa va san'at kolleji o'qituvchisi
Sarvar TOG'AYEV tayyorladi.

Dostonbek SHARIPOV

*1991-yili tug'ilgan.
She'rlari va maqolalari
respublika matbuotida
chop etilgan.*

*Siz meni taniysiz,
men esa sizni...*

Yugurib kelasiz yonimga,
Jilmayib iltimos qilasiz,
Men esa so'rayman ismingiz,
Aytasiz va yo noz qilasiz.
Havoda chayqalib barmog'im,
Ismingiz jaranglar dilimda,
Ko'zlarim unutilib dunyoni,
So'zlolmam, sado yo'q tilimda.
Siz meni taniysiz, men esa sizni,
Tushlarimda ko'rib turaman,
Yugurib kelasiz yonimga,
Sizga dastxat qo'yib beraman.
Tushlarim ro'yobga aylananar,
Sevgisiz, yo'q, yashab bo'lmaydi,
Qanotim uchmoqqa shaylanar,
Bilaman, orzular o'lmaydi.

Yashaysan *quyoshni uyg'otib...*

Kuzda

Men xazonni kaftimga olib,
Dedim: "Taqdiringni bilaman!"
Xazon esa shitirladi: "Jim,
Men tuproqni yaxshi ko'raman!"

So'ng tuproqni qo'limga oldim:
"Seni doim bosib yuraman..."
Bir so'z dedi, xayolga toldim:
"Men ham seni yaxshi ko'raman!"

Soflik

Toshlarga urilgan jilg'ada,
Zulmatni yoritgan shu'lada,
Har bir sas, har bitta nolada,
Yashaysan bulbulni kuylatib,
Yashaysan quyoshni uyg'otib.

Adirda tebrangan lolasan,
Borliqqa turfa rang solasan,
Toabad shundayin qolasan,
Yashaysan bog'larda bol totib,
Yashaysan quyoshni uyg'otib.

Misoli kamalak yog'dusi,
Sen o'sha – barcha qalb orzusi,
Beg'ubor bolalik kulgusi,
Yashaysan borliqni tebratib,
Yashaysan quyoshni uyg'otib.

Badiiy soʻz aytish masʼuliyati...

(Umidli yosh nosirlar ijodiga bir nazar...)

Yaqinda Oʻzbekiston Yozuvchilar uyushmasi tavsiyasi bilan “Birinchi kitobim” ruknida ilk toʻplamlari chop etilgan bir guruh yoshlarning, xususan, Aziz Norqulovning “Posangi”, Ruxshona Ahmedovanning “Orzu va dengiz”, Tozagul Jumanovanning “Baxt kaliti”, Azizbek Norovning “Eynshteyn jumbogʻi”, Furqat Alimardonning “Quyosh kulib boqadi”, Javlon Jovliyevning “Ikki qalb uchrashuvi”, Shahzod Ergashaliyevning “Ufqqa tutash yoʻl” hamda Rohilabonu Gʻoʻchchiyevaning “Olasoyning olmasi” nomli nasriy toʻplamlarini oʻqidim.

Kitoblarning mualliflarini dastavval quyidagicha tasnif qilish mumkin:

a) yosh nuqtayi nazaridan: *(hayot saboqlaridan ibrat olish tajribasi, qalamini charxlash darajasi, poetik mahoratini orttirish yoʻlidagi izlanishlariga koʻra)*

Agar eʼtibor berilsa, kitob mualliflari 1984-2000-yillarda tugʻilgan boʻlib, 20-36 yosh oraligʻidagi umidli qalam sohiblaridir. Demak, ularni bir-biridan bir yigit kamol topgulik 16 yillik davr ajratib turadi.

b) tahsil olgan oliy taʼlim dargohiga koʻra: *(qiziqish doirasi, taʼsirlangan manbalari jihatidan)*

Yosh nosirlar: sanʼat va madaniyat, jurnalistika, filologiya, xorijiy (ingliz, koreys) tillar, hatto matematika sohalarida ham tahsil olishgan. Demak, qiziqish doiralari ham turfa xil.

Shunday ekan, yuqoridagi tasnifga joʻn statistika deb qarab boʻlmaydi. U bizga tizimli mushohada qilish, koʻlamli muhokama yuritish imkonini ham beradi.

Bemalol aytish mumkinki, quyidagi uch muhim faktor hikoyanavislarni bir-biriga yaqinlashtirdi. Ularga oʻz ijod namunalari tengqurlariga ilinish imkonini berdi:

- a) Vaqtli matbuot va yosh ijodkorlarning Zomin seminari;
- b) “Oʻzbekiston bahori – 2018” koʻrik-tanlovi;

Biroq gap yuqoridagi singari sanoqlarda emas. Chunki sanoq quyidagi savollarga javob berolmaydi:

1. Chinakam badiiyat namunalari yuzaga keldimi yoki yoʻqmi? Ularning mualliflari qaysi manbalardan koʻproq taʼsirlanmoqda?

Islomjon YOQUBOV,
filologiya fanlari doktori,
professori.

1961-yili tugʻilgan.
Nukus davlat universitetining
Oʻzbek filologiyasi fakultetini
tamomlagan.
Adabiyotshunoslik
va adabiy jarayonga oid qator
ilmiy maqolalar muallifi.

2. Taqdim etilgan asarlarda qanday nuqsonlar uchraydi? Ularni qay yo'sinlarda bartaraf qilish mumkin?

3. Zamonaviy o'zbek hikoyachiligi yosh nosirlar ijodi hisobiga qanday tamoyillar bilan boyimoqda. Buni chamalash (prognoz qilish) mumkinmi?

Albatta, bular kun tartibiga qo'yilishi zarur, ammo bir mo'jaz maqola doirasida o'z yechimini topishi mahol bo'lgan jiddiy savollar. Shunday ekan, biz maqolaning xarakteri va hajmi ko'targan darajada muhokama-mulohaza yuritamiz. Kitoblar sarlavhasiga chiqarilgan hikoyalarnigina tahlilga tortamiz. Nosirlarning yaxlit ijodiy konsepsiyasi haqida uzil-kesil hukm chiqarishdan tiyilamiz.

Aziz NORQULOVning "Posangi" hikoyalar to'plamiga "Tilak" nomli mo'jaz so'zboshi yozgan taniqli adib Xurshid Do'stmuhammad nasr maydoniga kirib kelayotgan yoshlarni qator savollar shodasiga ro'baro' qiladi:

"Ne maqsad-muddaoda hikoya yozishga qasd qilding? Qanday GAP aytmoqchisan? Qay tarzda bayon etmoqchisan? Qachondan beri bu mashaqqat dardiga giriftor bo'lding? Muttasil o'qish, muttasil yozish sinovlariga dosh bera olasanmi?"

Tajribasi katta yozuvchining yuqoridagi savollari nainki yosh adiblar, balki nasming bugungi taraqqiyot darajasiga hamqadam bo'lish orzu-havasidagi barcha ijod ahliga qaratilgan. Unda yozuvchilik ulug' va mashaqqatli yo'lgina emas, balki odam va olamning dardini opichlab yurish, shu dardga giriftor bo'lish,

yangi gapni ohorli tarzda izhor etishni taqozo qilishiga urg'u beriladi. Buning uchun uch narsa: o'qish va yozishda muntazamlilik zarurligi uqtiriladi. Binobarin, yoshlar ilk qadamlaridanoq katta mas'uliyat va burchdorlik hissi, mashaqqatlardan cho'chimaslik tuyg'usini his qilib, ongli ravishda qo'lga qalam olishlari kerak. Shu shartlarni bajara olishga qurbi yetganlarga el sevgan yozuvchi bo'la oladi. Xurshid Do'stmuhammad Azizning mashqlarida:

"... insonning murakkab va chalkash ruhiy holatlarini tasvirlashga... ishoralar, qochirimlar orqali obraz yaratishga urinish" borligini ma'qullaydi. Murakkab ruhiy tebranishlarni chizishda mahorat yetishmasligini ta'kidlarkan, bu qusur sekin-asta, qalam charxlanishi bilan bartaraf qilib borilishiga ishonadi.

Ma'lumki, *posangi* forscha so'z bo'lib, tarozi pallalarini tenglashtirish yoki narsa tortilayotganda idish og'irligini chiqarib tashlash uchun tarozining bir pallasiga qo'yiladigan qo'shimcha tosh ma'nosini anglatadi. Yosh adib "Posangi" hikoyasida "Umr bo'yi chegaradan chiqmay yashagan inson o'lim bilan hayot, foniylik bilan boqiylik aro sarson kezadi", degan didaktik xulosa chiqaradi. Odatda, yakuniy baytlarda, hikoyat va masallar yoki bolalarga atalgan she'rlarda qissadan hissa chiqarish fazilat sanalsa-da, realistik hikoyada xulosani kitobxon hukmiga havola etish ma'qulroq yo'l sanaladi. Hikoyada hammaga risoladagiday ko'rinish uchun orzu-xayollari-yu amallarini jilovlab, tiyilib yashash o'zligiga xiyonatdir, – degan fikr yetakchilik qiladi. Aziz Norqulov yo'l xronotopi, daraxt, o'rmon, maysa, maymun kabi shartli ramziy obraz-detallardan foydalanadi. Biroq bu obraz-detallarning o'z va ko'chma ma'nolari to'la ochilmaganday taassurot uyg'onadi. Qolaversa, bayon usulida Nazar Eshonqulning "Maymun yetaklagan odam", Ulug'bek Hamdamning "Yo'l" kabi asarlariga ruhiy yaqinlik kuzatiladi. Bu jihatlar esa Xurshid Do'stmuhammad tomonidan yuqorida qo'yilgan savollar to'la asosli ekani ko'rinadi.

Raxshona AHMEDOVAning “Orzu va dengiz” hikoyalar to‘plamiga “Salohiyat daraklari” nomli mo‘jaz so‘zboshi yozgan O‘zbekiston xalq yozuvchisi Isajon Sulton: *“Adabiyot olamiga qadam qo‘yayotgan yosh yozuvchi voqea-hodisalarni qay tarz to‘yintirib, qay ranglar, manzaralar bilan boyitadi, qanday xulosalarga ro‘baro‘ qiladi?”*, degan haqli savollar qo‘yadi. Chunki hayotning minglab voqea-hodisalari orasidan poetik effekt beradiganlarini tanlab olish, o‘z tasavvur olami, tafakkur kengliklari va taxayyul yuksakliklari bilan to‘yintirib, go‘zal va betakror libosda kitobxonga ilinishi uchun yozuvchiga bilim, iste‘dod va mahorat zarur.

Isajon Sulton Raxshona tabiatidan tortinchoqlik, adabiy qahramonlaridan fazilat izlashga urinish, bayonda falsafiylikka moyillik singari umid qilishga arzigulik belgilar topadi. Ayni paytda, jaholat va zulm, isyonkorlik kabi vaziyatlar tasviriga urg‘u bermaslik kerakligidan ogoh etadi.

Agar biz Raxshonaning “O‘qituvchining sukuti” hikoyasini kuzatsak, bunga amin bo‘lamiz. Hikoyaning qahramoni o‘ttiz yil maktabning tuprog‘ini yalagan, o‘qituvchi – ilmiy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari, direktor kabi lavozimlarda halol mehnat qilib obro‘ qozongan, ayrim farzandlari ota yo‘lini tanlagan

muallim Absamad. Biroq bosh qahramonning mansab pillapoyalaridan yuksalishiga “tanish-bilishchilik” aralashuvi voqealarning tabiiy rivoji va xarakterning dinamik o‘shishiga zid keladi. Muallimlar va o‘quvchilarning paxta yig‘im-terimiga jalb qilinishi endilikda tarixga aylanib ulgurgan bo‘lsa ham, yaqin o‘tmish fojialaridan biri edi. Plan ketidan quvuvchi Aziz Akbarovichga tik boqib, bor haqiqatni ro‘yi rost aytishga jur‘at etgani uchun jamoa oldida haqoratlangan va hatto shapaloq yegan muallimning ichki iztiroblari berilishi yaxshi hodisa. Ammo bu jarayon xuddi Tog‘ay Murod yoxud Ulug‘bek Hamdam asarlaridagi singari ich-ichidan ko‘rsatilishi, ruhiy tahlil qilinishi o‘rniga epik bayon tusini oladi. Absamad muallim o‘z g‘ururi va or-nomusi toptalgan inson sifatida turli rakurslardan chuqur badiiy taftish etilmaydi.

Aslida, huda-behudaga asabiylashish va yurak kasali orttirib olish muallim faoliyatining ilk davrlaridan boshlangan edi. O‘quvchisining yuziga shapaloq tortish, giribonidan tutib, sudragancha sinfdan chiqarib yuborish va uning onasi hamda direktordan dakki eshitish kabi hollar fikrimizni dalillaydi. Agar o‘ttiz yildan so‘ng shu holning javob bo‘lib qaytishi sobiq o‘quvchi bilan bog‘langanida yoki qahramon shu voqeani eslab, o‘z johilligining munosib jazosi sifatida idrok etganida hodisa psixologik jihatdan dalillangan, mantiqiy izchillik ta‘minlangan bo‘lard. Adiba “katta”ni har qancha g‘azabnok va o‘zini tutolmaydigan rahbar sifatida tasvirlamasin, uning o‘z qilmishidan afsuslangan, ammo sir boy bermagan holini ham ko‘rsatadi. Chunki u el nazdida har qancha “katta” bo‘lmasin, aslida, qudratli mashinaning kichik bir vintchasi edi va buni o‘zi ham bilardi.

Direktor Absamad ichki alamzadalik, g‘azab va nafratini bosolmay qoladi. Hatto qo‘liga sovuq qurol oladi. Bunday yechimda islom falsafasining asosi – iymon-e‘tiqodli mo‘minning ajrni “Xudoga soldim” qabilidagi tutumi ko‘rinmaydi. Qolaversa, o‘zbekning erkagi o‘z xotiniga jahl qilishi mumkin. Ammo uning ko‘ngli og‘rig‘anini payqamasligi mumkin emas. Har qanday kayfiyatdagi o‘zbek bobosi shiringina nevaracha chopqillab oldiga yugurib chiqqanida, dunyoning barcha g‘alvalari arzimas ekanini his etadi va norasidani keskin siltab tashlay olmaydi. Demak, Raxshona Ahmedova hikoyalarida milliy fikr-tuyg‘uni keng va ko‘lamdor bera olmaslik kabi to‘la maromiga

yetmagan jihatlar borligidan ko'z yumib bo'lmaydi.

Haqiqatan ham, Raxshona o'zi tanlagan Kumiko, Ayi, Mino, Yukio singari qahramonlardan harqancha o'zbekona fazilat izlanmasin, u milliy hayot haqiqatidan birqadar uzoqlashgan ko'rinadi. Bizningcha, bu hol mutlaqo tasodifiy bo'lmay, adibaning xorij hayoti ta'siridan chiqib ulgurmagani, shuningdek, Han Biyaning "Dunyoni uch yarim marta yayov kechganda" nomli kitobidan ayrim boblarni, Shin Kyonsukning "Onamni asra" romani va boshqa ko'plab asarlarni o'zbek tiliga o'g'irgani, bu tarixiy-adabiy manbalardan kuchli ta'sirlangani bilan bog'liq bo'lsa ajab emas. Albatta, bu gipotezik xulosa bo'lib, uning tarjimalari va original ijodini o'zaro chog'ishtirish orqaligina o'z tasdig'ini topishi mumkin.

Tozagul JUMANOVAning "Baxt kaliti" nomli ertaklar kitobiga "Toza qalb bitiklari" nomli mo'jaz so'zboshi yozgan taniqli adibimiz Luqmon Bo'rixon: *"Jajji o'quvchiga*

manzur bo'ladigan, ularga zavq-shavq ulashadigan asarlar bitish juda qiyin, sermashaqqat. Shu niyatda qalam tutgan ijodkor, avvalo, bolalarcha beg'ubor, toza qalb egasi bo'lishi kerak", degan talabni qo'yadi. Luqmon Bo'rixon uqtirayotgan badiiy asarni qabul qilish, ya'ni badiiy retsepsiya qoidasiga ko'ra zohiran oson tuyulgan bolalar adabiyoti, aslida, yosh kitobxoniga ma'qul bo'ladigan tarzda sodda, samimiy, beg'ubor tuyg'ularga boy bo'lmog'i lozim. Bolalar ijodkori o'z pokiza tuyg'ulari bilan, hamdardlik uyg'otishi, adabiy qahramon va yosh kitobxon o'rtasida emotsional aloqa o'rnatishi kerak. Shundagina bolalarga atalgan badiiy matn tugal estetik obyektga aylanadi. Bizningcha, bu konsepsiya umuman badiiy matn va kitobxon, shuningdek, estetik kechinma va uning mohiyati haqida Arastu davridan beri amal qilib keladi. Faqat adib bu o'rinda o'quvchi yosh xususiyati nazardan qochirilmasligi muhimligiga urg'u berib, yuqoridagi fazilatlar Tozagul Jumanova ijodida ham kuzatilishini ta'kidlamog'ida.

Darhaqiqat, Luqmon Bo'rixon Tozagul Jumanova ertaklarining pishiq-puxtaligi, quvnoq yumorga boyligi, ibratli xulosalar chiqarilishi kabi fazilatlarini sanaydi. Adiba yoshlar (ba'zan kattalarning ham) ko'ngil kechinmalarini teran idrok etishi, nabotot va jamodot olamini ular tabiatiga monand tarzda jonlantira olishini ma'qullaydi.

Tozagulning qalami Anderson va aka-uka Grimmlar adabiy ta'sirida charxlangan. Barcha ertaklari bolalar tasavvuri, dunyoqarashiga mos va ta'sirchan deb baholaydi. Yosh ijodkorlarni baholashda ortiqcha maqtovdan tiyilgan ham ma'qul. Chunki ustozning tortig'i bo'lgan maqtovning ortig'i navnihol ijodkorni chalg'itib, buyuklik kasaliga giriftor qiladi.

Bevosita o'zbek bolalar adabiyotida adabiy ertak janrining rivoj topishi haqida so'z ketarkan, Hamid Olimjonning "Oygu bilan Baxtiyor", "Semurg' yoki Parizod va Bunyod", Mirtemirning "Ajdar", Anvar Obidjonning "Dahshatli Meshpolvon", "Meshpolvonning janglari" singari o'nlab asarlari xotirga keladi. Zotan, ular o'zbek xalq og'zaki ijodi an'analari asosida yaratilgan, shakl va mazmun jihatdan puxta badiiy asarlar edi. Binobarin, Tozagul Jumanova adabiy ertaklarini ham o'zbek folklori, mumtoz adabiyot, jahon adabiyoti va XX asr o'zbek adabiyotida yaratilgan adabiy ertaklar kabi milliy va jahoniy ildizlariga bog'lab o'rganishi maqsadga muvofiq.

Masalan, Tozagul Jumanova "Baxt kaliti" ertagida o'zini baxtsiz sezib, tushkunlikka tushgan Toshbaqa xarakterini yo'l xronotopi orqali ochadi. Safar va yo'l motivlari esa o'z milliy ildizlari bilan folklor

va mumtoz adabiyotga tutashadi. Toshbaqaning: *“Birni ko‘rib fikr qil, birni ko‘rib shukur qil”* maqoliga monand harakat qilishi va o‘zligini tanishi haqida ham shunday deyish mumkin. Mazkur adabiy ertakda yaratuvchi Allohning “Ona Tabiat” bilan almashinuvi sho‘ro adabiyotidan qolgan ehtiyotkorlik natijasidir. *“Yo‘l yurib ketaveribdi, ketaveribdi”* qabilidagi ertakona boshlamaning an’anaviy variantlari to‘la o‘zlashtirilmagani esa adibaning xalq ertaklari bilan yetarlicha tanish emasligini ko‘rsatadi.

Azizbek NOROVning “Eynshteyn jumbog‘i” nomli hikoyalar kitobiga “Aql tishi chiqqan” yosh yozuvchi” nomli so‘zboshi yozgan taniqli adibimiz Sobir O‘nar yosh adibni: *“... boshlovchi havaskor emas, yozish malakasi borasida allaqachon “aql tishi”chiqqan. Shu bois, dabdurustdan unga aql o‘rgatib bo‘lmaydi”*, deb tanishtiradi. Uning o‘ziga xos uslubi borligi, G‘arb-u Sharq adabiyotlaridan unchamuncha xabardorligini e‘tirof etadi. Shu uslubni yanada kengaytirish va sayqallashni tavsiya qiladi. Yozuvchi uning bitiklarini hissiy idrok etish, fikran anglash, ijodkorga imkon qadar ruhan yaqinlashish va his qilganlari-yu anglamlarini kitobxonga ham anglatishga intiladi.

“Eynshteyn jumbog‘i” hikoyasida e‘tiborimizni tortadigan bir qator o‘xshatish, tamsil va iboralarga duch kelamiz. Jumladan: asov shamol *“bo‘riday uvlaydi”*; *derazadan “zaifgina yorug‘lik miltillaydi”*; *“samoning par yostig‘i teshilganday laylakqor yog‘adi”*; *“qoshlar g‘ijimlangan matodek chimiriladi”*; ayol *“polyuvg‘ichday qaqqayib turadi”*; qovoqlar *“qo‘pchigan xamirdek osiladi”*. Azizbekning yuqoridagi topildiqlarida nozik kuzatuvchanlik, badiiy tasvir mahorati belgi-alomatlari namoyon bo‘ladiki, ular hikoyani o‘qishli qilishga yordam beradi. Ayniqsa, hikoya qahramoni Azimning ayoli – Malika tasviridagi uch holat diqqatimizni tortadi:

Birinchi holat: *“... yuragi hapriqib ketdi. O‘zini parqu bulutdek yengil his qildi. Oyoqlari yerdan uzilgandek bo‘ldi. Ruhi olis-olislariga parvoz ayladi. Xotiralar epkini esdi, ular musiqiy sonatalarga aylanib, uni allalay boshladi... musaffo tongdek pokiza, shudring ingan guldek baxtiyor edi...”*

Ikkinchi holat: *“... sabrdan sarg‘ayishni ma‘qul ko‘rdi...”*

Uchinchi holat: *“... uning ortidan javondagi kiyim-kechaklari, mayin nigohlari, yoqimli tabassumi, xushbo‘y iforlari ham ergashib ketgandi”*

Yuqoridagi kayfiyat-hollar Malika tabiati va qismati bilan bog‘liq ham ichki, ham tashqi go‘zallik: ruhiy balandlik, nozik sezimlik, o‘zbekona sabr-qanoat; ayni paytda: e‘tiborsizlik, haqorat va xo‘rlikdan o‘rtangan ko‘ngil, yo‘qotilgan halovat, qadrlanmagan muhabbat haqida ham muayyan tasavvurlar beradi.

Afsuski, o‘sha serjilo milliy ranglar o‘z o‘rnini sog‘lom aql va mantiqqa zid, odatdagi tasavvurlardan chetga chiquvchi absurd tasvirlar, anglamsizlik falsafasiga butkul bo‘shatib beradi. Hikoya qahramoni o‘zining nimani bilishi, nima qilishi va nimaga umid qilishi kerakligini bilmaydi. O‘z xudbinona istaklari yo‘lida uyida, ishxonasida, mahallasidagi barcha iliq munosabatlarga chek qo‘yadi. Uning tutumi masalaga nazariy yondashuv ham, muammoni hayot tajribasi sifatida his qilish ham emas, chalkash fikrlari girdobida qolib, ixtiyoriy yolg‘izlanish, hayotdan begonalashish edi.

Bizningcha, adabiy qahramonga munosabatning shu nuqtasida adib absurd falsafasining ta‘siriga tushib qoladi. Garchi umidini so‘ndirmasa-da, Azimni mashaqqatli va befoyda mehnatga muhtalo qiladi.

Azim asl haqiqatni anglamaydi. Chunki uning ichki olami bo'm-bo'sh. Bemanilikka qarshi kundalik isyoni uni tobora dag'al va isqirt kimsaga aylantira boradi. Shu bois uning a'moli ham, nainki bir paytlardagi o'zligi, balki insoniylikka ham munosib emas.

Azim o'z qismatini mardona qabul qila olmaydi. Muammo esa kutilmaganda o'z yechimini topadi. O'n olti yillik behudaga sarflangan umr alal-oqibat nadomat hissini tug'dirgan bo'lishiga qaramay, yo'qotilgan vaqtni zinhor ortga qaytarib bo'lmasdi. Demak, fojining asl mohiyati Azimning o'zi ham absurdning bir qismiga aylanib bo'lganida ko'rinadi.

Ehtimol, hikoya qahramoni xatti-harakatlarini ma'qullash yoki rad etish ham mumkindir. Shunisi aniqki, har ikkala holda ham, biz ma'nisizlik muhokamasi bilan mashg'ul bo'lamiz. Yosh adibning "aql tishi" bug'doy o'rog'i va qovun pishig'idan sal oldinroq chiqqan emasmikin, degan g'arib istiholada Sharq adabiyoti hamisha fikr va amalda go'zallik hamda insoniylikni ulug'lash, o'z-o'zini yengish va o'zlikni anglash, nurli manzillarga chorlash, umidni so'ndirmaslik bilan mashg'ul bo'lib kelayotganini eslash bilan kifoyalanamiz. Zotan, quyosh hamisha muazzam Sharqdan chiqqan. Buni yaxshi anglagan akademik shoir G'afur G'ulom "Men Sharqdan kelayotirman!", – deya na'ra tortgan, uning jarangdor she'riy ovozi esa Sharq va G'arbnig, Osiyo hamda Afrikaning ko'pgina mamlakatlarida baralla yangragan edi.

Furqat ALIMARDON-ning "Quyosh kulib boqadi" nomli to'plamiga kirgan shu nomdagi hikoyani kuzatar ekanman, qisqalik, lo'ndalik mozaikaga moyillik, kinossenariyga xos til va uslub ko'zga tashlanishini ta'kidlashni istayman. Jumladan, hikoya arxitektonik jihatdan: "Bahor", "Yoz", "Kuz", "Qish" tarzida yil fasllari bilan nomlangan mo'jaz uzundilardan tarkib topadi.

Bahor tasvirlari: bokira tuyg'ular samimiyati, sog'inch hislarida hayot nafasi ufurib turadi. Ochiq derazadan sizib kirgan quyoshning zarrin nurlari bemor Mahliyo diliga umid uchqunlarini indiradi. Muhimi, elning e'tiqodiy ishonchlari, munojot-tilaklari Alloh dargohida qabul bo'lib, bemor o'nglana boshlaydi. Xazin ritm o'rmini egallagan shukronalik tuyg'usiga xos rang va ohanglar kitobxon diliga ajib bir munavvarlik olib kiradi. Badiiy tasvir jozibasiz tufayli o'quvchi ham Allohning ulug' hikmat-marhamati poyida musallamlik maqomida turadi.

Yoz tasvirlarida biz qishloq hayotining jonli manzaralari ichiga kirib boramiz. Qo'y-qo'zilar tuyog'idan ko'tarilgan chang, itlarning vovullashi, kelinchakning sigir sog'ish uchun buzoqni iydirishi, buzoqchanning yutoqib emishlari; ezilib pishgan luchchaki shaftoli, amiri qovun, qatiq hidlari, ariqchaga tashlab qo'yib salqinlatilgan tarvuz so'yilishi, oila dasturxonida atrofida jamlangan odamlarning ahil va inoqligi kabi g'oyat tabiiy hamda jonli manzaralar xayollarimizni olis bolalik va qadrdon qishlog'imiz sari yetaklaydi. Ona zamin saxovat va mo'jizalaridan tuyilgan qadrdon hislar bilan diydorlashtiradi. Ayniqsa, Asror bobo tabiatiga xos e'tiqodiy tiyqlik, nabira Jobirdagi uyat-u andisha hislari shahar g'ala-g'ovur hayotida unut bo'la boshlagan, ammo xotiramiz burjlari, ongosti tuyg'ularimizda nihon allaqaysi tuyg'ularni ham uyg'otib yuboradi.

Kuz tasvirlarini o'qirkanman, negadir xayolimda assotsiativ tarzda xazon halovati, tiyramoh qushlari birdamligi haqida bitilgan rus adibi Ivan Bunin she'r-u hikoyalari, o'zbekning cho'ng

shoiri Matnazar Abdulhakimning Yaldo kechasi haqidagi ruhimga tanish tuyg'ulari charx uradi. Fikr-u shuurim oqlik, poklik va halovat degan uch so'z tegrasida aylanadi. Ko'z o'ngimda bir tutam kuz kunlarida qishga nimadir jamg'arish ilinjida tinimsiz g'imir-g'imir qilayotgan qishloq odamlarining qiyofalari jonlanadi. Odamlar ko'ngliga yo'l topolgan mahalla raisi Ne'mat chavandoz gardanidagi el tashvishi-yu to'y-bazmiga hakamlilik zalvori, hatto Surxon qishining zabti dol qilolmagan o'zbekona birdamlik tuyg'ulari qalbmizni yanada yuksaltiradi.

Albatta, assotsiativ tuyg'ularning bosh ko'tarishi ushbu hikoyaning ta'sirida emas, aksincha men unda ko'rishni istagan hislar oqimi bilan bog'liqdir. Chunki yashirmay qo'ya qolay, Furqat Alimardonning hikoyaga ocherknamo yondashuvi, badiiy-publisistik ifoda yo'sini ko'nglimni andak xijil qildi. Chunki "Quyosh kulib boqadi" hikoyasi keskin konflikt asosida rivojlanib, o'z tabiiy yechimi tomon intilmaydi. Hayotiy hodisalar ijodiy tafakkur qudrati bilan qayta ishlanib, badiiy voqelikka aylantirilmaydi. Chamamda, yosh adib obrazlar vositasida fikrlash orqali faktografik-illustrativ tasvirlash illatidan qutulishi kerakka o'xshaydi.

Javlon JOVLIYEVning

"Ikki qalb uchrashuvi" nomli hikoyalar kitobiga kirgan shu nomdagi hikoyasi qahramonlari Yigit va Qiz turmush qurishi ehtimol tutilgan va yaqinlari xohish-irodasiga ko'ra uchrashtirilgan qahramonlardir.

Yigit – asli Qashqadaryoning Qarshi shahrida tug'ilib, katta shaharlar havosini olgan, hatto shimoliy Gollandiyaning Amsterdam shahrida bo'lib o'tgan ilmiy seminarida "qatnashgan". U o'zini o'ta "zamonaviy" deb bilgani holda, oddiy xalq hayoti, kundalik turmush tarzidan mutlaqo bexabar bir oliftadir. Qiz – Qamashidan. U ham Toshkentda o'qiydi. Aqlli, bosiq, andishali, eng muhimi yurtparvar, fidoyi shaxs. Uchrashuv maskani sifatida tanlangan "Laylo" kafesi sirtidan hashamdor, ammo ko'ngilni g'ashlantirar darajada bo'g'iq, fayzsiz va sovuq ekani sodir bo'lajak voqea haqida muayyan tasavvurlar beradi. Yosh adib o'z badiiy-estetik konsepsiyasini qahramon tilidan oshkora tarzda – monologik yo'sinda bayon qiladi:

– Men o'zbek qiziman.
Men zamonaviy qizman,
lekin uyatsiz emasman...
Men sizday odamlar bilan
shaharda yashashdan,
dunyo bo'ylab sayohat

qilishdan ko'ra, qishloqning oddiy maktablarida sovgotib bo'lsa-da, hayrat-la ustoziga termilib turgan beg'ubor, pokiza bolakaylarga bilim berishni afzal ko'raman. Unga o'zimni kerakli his qilaman. Shunda olayotgan nafasimga achinmayman. Kimni sevasiz, deysizmi? Men umidlarimni, orzularimni, kasbimni, o'sha bilimga chanqoq bolakaylarni, onamni, akamni, yangamni, jiyanlarimni, chuqur bo'lmasa-da, tinmay oqayotgan Qashqadaryoni sevaman".

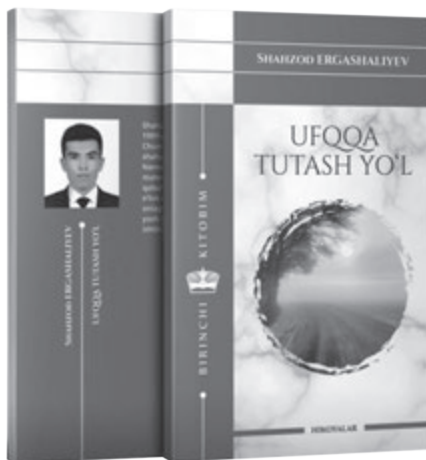
Ko'rinadiki, Javlon Jovliyev o'tgan asrning 20–30-yillari o'zbek dramaturgiyasiga xos bo'lgan: yetakchi fikrni qahramon "og'ziga solib qo'yish" tasvir usulidan foydalanadi. Na o'zini, na kasbini, na xalqini, na uning dardini bilmaydigan bo'lajak "olim"chalarni tanqid tig'i ostiga oladi. Demak, uning qarshisida oq va qora ranglar turadiki, birini ma'qullaydi va ikkinchisini

inkor etadi. Nazarimizda, bu o'ta jo'n va zamonaviy poetik ifoda aravasidan allaqachon tushib qolgan ifoda yo'sinidir.

Albatta, ikki qalbni keskin qutblantirish mumkin va zarur. Biroq ijodkor o'z ko'nglida moddiy dunyo bilan aloqaga kirishish negizida paydo bo'lgan tuyg'u-kechinma va fikr-mulohazalar (qalb modeli) ga "libosi mavzun" kiydirishi, ularni poetik ifodaga ko'chirib, ruhiy-psixologik jihatdan dalillashi lozim. Chunki badiiy asar, birinchi navbatda, poetik tafakkur hosilasidir.

Shubhasiz, badiiy asar ijtimoiy hayot bilan chambarchas bog'liq. Ammo poetik ifodalashning muayyan qonuniyatlari ham borki, ularni chuqur o'zlashtirmasdan, fikrni bevosita bayon qilish orqali muayyan yutuqqa erishish mahol. Kitobxonga jo'n xabar va ma'lumot yetkazish emas, balki badiiy-psixologik tahlil va tadqiq orqali u bilan intuitiv va ma'naviy-ruhiy dialogik muloqot o'mata bilish lozim. Zotan tarixiy ruh uni dildan kechina olgan so'z san'atkori fenomeni tufayli millat va davrning umummadaniy kontekstiga uyg'un birlik asosida yuzaga chiqadi.

Shahzod ERGASHALIYEVning "Ufqqa tutash yo'l" hikoyalar kitobiga "Ufq yo'lining yo'lchisi" nomli so'zboshi yozgan shoir, nosir va mutarjim Nabi Jaloliddin: "*Shahzodning zuvalasi va poetik nigohida yozuvchilik bor*". Bilim, tajriba, o'z ustida ishlash va izlanish mashaqqati tufayli uning iste'dodli yuzaga chiqadi, deb ishonadi.

Yosh adibaning "Ufqqa tutash yo'l" hikoyasini o'qirkansiz, o'quvchi o'spirin Sarvar fikr-o'ylariga hamohang tarzda shuuringizni bepoyon dalalalarga xos kenglik qamrab oladi. Dimog'ingizda yomg'ir hidi aralash namxush tuproqning ajib iforlarini his etasiz. Kanorasiz yaylov yoxud tepaliklardan birida turib, munavvar tongning otishini, viqorli tog'lar bag'ridagi alvon lolaqizg'aldoqlar nafis barglarini siypalashga mehr bilan oshiqayotgan quyoshning ko'tarilishini; shomga yaqin atrof qorong'ilashgan kez, shafaqning lolagun ranglarga burkanib kunning botishini kuzatasiz. Qalbingizni quvonch, faxr va iftixor tuyg'ulari chulg'aydi.

Umuman, bu hikoya sizni ona zaminga, tanti, bag'rikeng, zahmatkash va qanoatli dehqon-u chorvador xalqqa yanada yovuqlashtiradi. Yo'l xronotopi Sizni olis xotiralar sari yetaklabgina qolmay, Vatan mehri bilan bog'liq tuyg'ularingizni yanada yuksaltiradi. Ha, Shahzod milliy rang va ohanglarda yozadi. Ammo uning publisistik ifodalar ta'qibidan qutula olmayotgani ham seziladi.

Rohilabonu G'ochchiyeva

biz asarlarini tahlilga tortgan nosirlar ichida eng kichigi va umidlisidir. Rohilabonuning "Olasoyning olmasi" nomli kitobiga kirgan shu nomli hikoyadagi hikoyachi o'spirin, bolajoni Jahon xola, uning qizi (bayonchining xolavachchasi) – Jamola kelin va Ena kabi insoniy xarakterlar o'zining yorqin va betakror milliy qiyofalari bilan esda qolarlik tarzda jonli chizilgan.

Rohilabonu xalq ertag-u dostonlari ruhini nozik his etadi. Buni "j"lovchi xalq dialekti, baxshi-jirovlar talaffuziga xos yo'sinda epik bayon tarziga injalik bilan singdirib yuboradi. Shu bois, hikoya ritmida goh changovuzning quv-quvlari, gohida do'mbiraning jo'shqin, dardli va g'amnok tovushlari eshitilib turadi. So'zimiz quruq bo'lmasligi

niyatida Jahon xolaning "Shohsanam" dostoniga monand erkalamasiga quloq tutamiz: *"Tolli tovning toshini nuratgan jig'itga yor bo'lsin, qaynonasi karillab, poyiga ipak jig'itgan kelin bo'lsin, enasiyam to'yida shaharcha ro'mol jamiladigan qiz bo'lsin, katta bo'lsin, xolasiyam to'yida ilik kamirsin!"*

Olasoy atalmish mo'jaz makon va "jovg'onoshlab" yashayotgan g'aribona ro'zg'or bo'lishiga qaramay, oilaning sarvari qayinbekasi (Jahon xola)ning poyqadamiga bo'rdoqilari sarasini so'yadi. Biroq ayni voqeaning o'spirin nigohi bilan kuzatilishi va qo'zichoqligidan ardoqlab o'stirgan mehribon do'stidan ajralish unga qanchalik og'ir bo'lgani, voqea uni ma'nan ulg'aytirib qo'ygani bilan bog'liq barcha tafsilotlar mantiqiy-psixologik jihatdan dalillangan.

Umuman, o'zbek badiiy nasriga bir qator umidli nosirlarimiz kirib kelmoqda. To'g'ri, ularning izlanishlari juz'iy nuqsonlar va hatto ayrim hollarda chalg'ishlardan ham butkul xoli emas. Bu hol ularning istiqboliga umid nazari bilan qarashga zinhor mone'lik qilmaydi. Biz yaqin kelajakda o'z ohorli badiiy so'zi, zalvorli poetik hukm-xulosalari bilan o'zbek nasrini boyitadigan yoshlar kirib kelayotganidan mamnunmiz. Zotan, ular so'z aytish mas'uliyatini qanchalik teran his qilganlari, ona zamanga yaqinlashganlari sari, nainki so'zlari, balki o'zlarining ham martabasi shunchalik ortib boraveradi.

Yosh *munaqqidlar*

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili adabiyoti universiteti O'zbek filologiyasi fakultetining "Jahon adabiyoti va universal adabiyotshunoslik" kafedrasida "Yosh munaqqidlar" kulubi tashkil etildi.

Klub mashg'ulotlarini adabiyotshunos olim, O'zR FA O'zbek tili, adabiyoti va folklori institutining yetakchi ilmiy xodimi, filologiya fanlari doktori Suvon Meliyev hamda "Jahon adabiyoti va universal adabiyotshunoslik" kafedrasida professor Uzoq Jo'raqulov olib boryapti.

Mashg'ulotlar davomida Ahmad A'zamning "Ketgan birov edi" novellasi, Bibi Robiya Saidovanning "Oqmagan tosh" hikoyasi, hamda Abdulla Qodiriyning "Uloqda" hikoyalari tahlil qilindi.

Umid qilamizki, klub yosh munaqqidlarining yuzaga chiqishiga xizmat qiladi.

Yettinchi kun *xotirasi*

Hikoya

Kamola OLIM qizi

1992-yili tug'ilgan.
Qarshi davlat universitetining
O'zbek filologiyasi fakultetini
tamomlagan.

*Y*uzida yillarning suronli izi qolgan, sochlarini qirov qoplagan ayol yo'l chetidagi tut daraxtiga suyanib turibdi. Egnida eski, lekin top-toza satin ko'ylak, oyog'ida orqasi qirqilgan kalish. Mung cho'kkan ko'zlari yo'lga tikilgan. Ayol tutning tanasini silay boshladi. Qora, qadoq qo'llar qattiq titrardi. Ha-ya, ayolning o'ng qo'lidagi bosh barmoq yo'q. Uni 15 yil muqaddam paxtani chigitdan ajratuvchi qurilma olib ketgan. U dard-u quvonchini o'z mahrami bilan, yagona suyanchig'i bilan o'rtoqlashayotgan edi.

Ota-onasi bu qishloqqa ko'chib kelganida u 15 yoshga to'lgandi. Otasining ishi yuzasidan ular bir tumandan ikkinchisiga, bir qishloqdan boshqasiga ko'chib yurishardi. Bolaligidan shunga o'rgangan qiz bu tumanga ham, tuman markazidagi uylariga ham tezda ko'nikdi, yangi dugonalar orttirdi. Maktabga borgach, sinfdoshlari bilan ham tezda til topishib ketdi. Kunlar bir maromda o'ta boshladi.

– Qo'shniyon, qizingiz Malohatni o'g'lim Sur'atjon yoqtirib qolibdi, keling, qo'shnichilikni qudachilik bilan mustahkamlaylik, – deya rahmatli qaynonasi chiqqanda u endigina 17 yoshga to'lgandi. Buni eshitib qiz yuragi hayajondan to'xtab qolishiga bir baxya qolgandi. Qora qosh, qora ko'z, qirg'iyburun, polvonkelbat Sur'atjonga atrofdagi barcha qizlar havas bilan qarardi. Qizning otasi ham yigitni yoqtirar, nuqul "Yigit degani shunday bo'lishi kerak", – derdi. To'ydan so'ng Malohat go'yo hech qayerga ko'chib ketmadi. Bir umr shu yerda yashadi.

Bugun Malohat uchun juda quvonchli kun – yolg'iz o'g'lining nikoh to'yi. U kuyovlik libosidagi jigarbandini, uning yonida turgan chiroyli ko'zni qamashtiradigan kelinchakni ko'rib, o'ziniki kabi ularning baxtiga ham ko'z tegib qolishidan qo'rqib o'tirardi. To'ydan so'ng ham, nabirali bo'lganligini eshitgandan so'ng ham u yagona sirdoshining yoniga borib, tonggacha unga quvonchini doston qilgandi.

Yuzida yillarning suronli izi qolgan, sochlarini qirov qoplagan ayol yo'l chetidagi tut daraxtiga suyanib turibdi. Egnida eski, lekin top-toza satin ko'ylak, oyog'ida orqasi qirqilgan kalish. Mung cho'kkan ko'zlari yo'lga tikilgan. Bu tim qora ko'zlarda umid, shodlik, baxt porlardi. Ayol tutning tanasini qora, qadoq, bir barmog'ini paxtani chigitidan ajratuvchi qurilma olib ketgan qo'llari bilan silay boshladi.

– Chol, bugun to'ng'ich nabiramiz maktabga chiqdi. Hozir kelin uni darsidan olib

keladi. Ko'rsangiz edi, u kostyum-shimda biram ko'rkam bo'ldiki, xuddi sizning yoshligingiz: biram chiroyli, suqsurday bola. Hozir keladi. Yo'lga tikilaverib ko'zlari tolgan Malohat kampir endi o'zining betashvish, beg'ubor ilk kelinlik kunlarini shirin entikish bilan eslay boshladi.

Mana uning baxtdan masrur hovlisi, chiroyli yasatilgan kelinlik uyi. Mana so'rida o'tirgancha ip yigirayotgan qaynonasi, qo'lidan ketmon tushmaydigan qaynotasi. Qo'lida portfel ko'targancha, xursand bo'lib ishdan kelgan Sur'at. Uning qo'lida tut ko'chatni bor edi. Ular birgalikda ko'chatni o'tgan-ketgan mevasini yeb, soyasida dam olib, duo qilsin deb ko'chaga ekdilar.

– Ertaga gul ko'chatni olib kelaman, hamma joyga gul ekamiz, hovlimiz sizdek chiroyli bo'ladi, – degandi kuyovi. O'shanda to'ylariga yetti kun bo'lgandi. Ertasiga esa ... ertasiga ham Sur'at ishdan qaytdi. Faqat kechga yaqin uni odamlar ko'tarib kelishdi. Ko'zlar manguga yumilgan bo'lsa-da, kechagidek yuzida tabassum bor edi. Gul ekishni, hovlisini gulzor qilishni orzu qilgan yigit gullar bilan ko'mildi.

Maktabdagi sabog'ini tugatib, allanimalarni yozib o'tirgan yigitni eski maktab binosi bosib qolgandi. U to'kilaman deb turgan bino bolalar uchun xavfli ekanligini necha qayta aytgan, yig'ilishlarda yangi bino so'ragan edi. Bino uni bosib qolganidan so'ng maktab uchun yangi bino ajratishdi va unga sobiq tarix o'qituvchisi Sur'atning nomini berishdi.

Malohat har gal tutni silaganida o'zining baxtga limmo-lim xotiralarini silayotgandek bo'ladi. U daraxtga tikilar ekan, unda o'lim to'shagida ham kelinini alqagan qaynonasini, yolg'iz farzandining chirog'ini yoqib o'tirgan kelinidan ham xursand bo'lgan, ham yosh umrini xazon qilayotganidan xafa bo'lgan qaynotasi gavdalandi. Ellik yilni yetti kun xotirasi bilan o'tkazgan Malohat hamon "choli" – tut daraxtiga qarab nabirasi haqida gapirardi.

Mark Tven haqida latifalar

Qanday bilaman

Mark Tven do'stlari orasida o'zining parishonxotirligi bilan nom qozongandi. Odatiy kunlarning birida poyezdda ketayotganida kupega nazoratchi kirib keladi va biletlarni tekshiradi. Uni ko'rib shoshib qolgan Mark Tven yo'l chiptasini qidira boshlaydi, cho'ntaklarini qancha titkilamasin baribir topa olmaydi.

Yozuvchini tanib qolgan nazoratchi unga qarab:

– Janob, aslo tashvishlanmang, qaytayotganimda ko'rsatarsiz, mayli.
– deydi, – Agar topolmasangiz ham, hech qisi yo'q, bu katta muammo emas...

Mark Tven uning gapini cho'rt kesib, norozilik bildiradi:

– Qanaqasiga muammo emas, axir la'nati chiptani topmasam, qayerga ketayotganimni qanday bilaman.

“Rahmatli”

Kunlardan bir kun do'stlaridan biri Mark Tvendan pul qarz olib, to'lash vaqti borasida: “Agar omon qolsam, keyingi oy shu vaqtgacha to'layman”, deya va'da beradi. Biroq aytilgan vaqtdan juda ko'p o'tib ketsa-da do'stidan, olingan puldan sas-sado bo'lmaydi. Oradan biroz vaqt o'tgach yozuvchi o'z gazetasida jo'rasi haqida quyidagicha maqolani chop etadi:

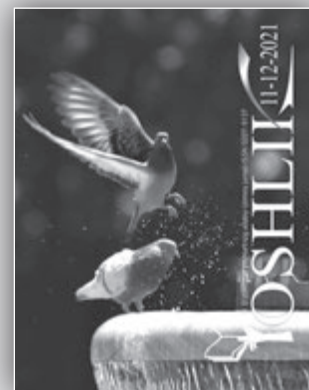
“Qadrdon og'aynim Garri Dunkanning vafoti munosabati bilan uning oila a'zo va yaqinlariga chuqur hamdardlik bildiram. O'shanda mendan 500 dollar qarz olgandi. Ketar chog'ida omon qolsam, bir oydan keyin qaytaraman, deya va'da bergandi. Mening aziz do'stim Garri hamisha o'z so'ziga sodiq bo'lgan va u vafot etgani uchun pulni qaytarib berolmaganiga shubha yo'q.

Joyi jannatda bo'lsin!..”

Butun shahar bu maqoladan boxabar bo'ladi va “rahmatli” do'sti topiladi, yozuvchi pulini qaytarib oladi.

Rus tilidan

Rahmat BOBOJON tarjimasi

Muqovada
Hasan PAYDO

olgan suratdan foydalanildi.

Bosishga 20.12.2021-yilda ruxsat berildi.

Qog'oz bichimi: 84x108 1/16

Nashriyot hisob tabog'i: 8

Obuna indeksi– **822.**

ISSN 0207-9137.

Jurnal 2007-yil 4-mayda

O'zbekiston Matbuot va

axborot agentligi tomonidan

№ 0253 raqami bilan

ro'yxatga olingan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda “Yoshlik”dan olindi” deb izohlanishi shart.

“MAX-PRISTIL” MChJ bosmaxonasida chop etildi. Buyurtma № 10. Adadi: 1707.

Toshkent shahri,

Olmazor tumani,

Ziyo ko'chasi 6-uy.